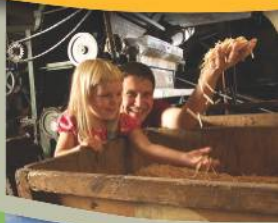

Przewodnik
po województwie
śląskim

Od Jury po Beskidy

Śląskie. Pozytywna energia

Przewodnik
po województwie
śląskim

Od Jury po Beskidy

KATOWICE 2010

WYDAWCA:

ŚLĄSKA ORGANIZACJA TURYSTYCZNA

Śląska Organizacja Turystyczna
40-085 Katowice, ul. Mickiewicza 29
tel. 32 207 20 71, tel./fax 32 207 20 72
e-mail: info@silesia-sot.pl, www.silesia-sot.pl

Wydawnictwo ALATUS – Małgorzata Pleszyński
40-319 Katowice, ul. Pogodna 2
tel. 32 205 90 01, 32 204 88 75
e-mail: wydawnictwo@alatus.net.pl, www.alatus.net.pl

Redakcja i teksty: Jerzy Pleszyński

Opracowanie graficzne: Agata Derbisz

Opracowanie mapek: Wydawnictwo ALATUS

Zdjęcia:

I. Bartkowiak, D. Bartoszewski, J. Halor, R. Hryciów, M. Janota, G. Jastrzembski,
K. Pierzgalski, D. Pietrucha, J. Pleszyński, M. Pleszyński, G. Siba, A. Siudy,
S. Soluch, J. Stankiewicz, J. Zawrat oraz Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego,
Wydawnictwo ALATUS, Gmina Janów, Leśne Pogotowie, UGiM Koziegłowy,
UM Częstochowa, UM Siewierz, UM Zabrze, www.fil.wilamowice.pl,
www.czarnyrycerz.pl, www.muzeum.bielsko.pl,
www.orka-bielsko.com.pl, www.profort.org.pl, www.put-vena.pl

Konsultacja:

Agnieszka Sikorska – Śląska Organizacja Turystyczna
Edward Wieczorek – Regionalna Pracownia Krajoznawcza PTTK w Katowicach

Korekta: Urszula Bańcerek

Zdjęcia na okładce:

Archiwum ARiPZP, Urzędu Marszałkowskiego Województwa Śląskiego,
i Wydawnictwa Alatus

Autor i wydawca dołożyli wszelkich starań w przygotowanie treści przewodnika. Jednak niektóre informacje lub obiekty w międzyczasie mogły ulec zmianie, za co nie mogą oni ponosić odpowiedzialności.

Bez pisemnej zgody wydawcy zabrania się kopiowania i rozpowszechniania niniejszej publikacji oraz jakiegokolwiek jej części w postaci drukowanej lub elektronicznej.

© Copyright by Wydawnictwo ALATUS
Śląska Organizacja Turystyczna
Katowice 2010

Śląskie. Pozytywna energia

Turystyczne walory województwa śląskiego zaskakują na każdym kroku. O jego dużej atrakcyjności świadczą bogata przyroda i krajobraz, liczne zabytki świeckie, sakralne i techniki oraz dobra infrastruktura turystyczna i sportowo-rekreacyjna. Każdego roku swój wolny czas spędzają tutaj setki tysięcy ludzi z kraju i zagranicy.

Począwszy od terenów Jury Krakowsko-Częstochowskiej po Beskid Mały, Śląski i Żywiecki można tu uprawiać różne formy turystyki i sportu. Należą do nich wędrowki piesze i rowerowe, wspinaczka skalna, taternictwo jaskiniowe, paralotniarstwo, narciarstwo, żeglarstwo oraz wiele innych. Z kolei prawdziwie rodzinnym wypadom sprzyjają ciekawe imprezy organizowane przez lokalne władze samorządowe oraz organizacje turystyczne. Wśród nich są najróżniejsze przeglądy i festiwale, koncerty, turnieje, pokazy oraz rekonstrukcje historyczne. Tak więc zwiedzanie województwa śląskiego każdemu może dostarczyć wielu wspaniałych emocji, co trafnie ujmuje jego hasło marketingowe: Śląskie. Pozytywna energia.

Przy redagowaniu niniejszego przewodnika korzystano z bogatej literatury historycznej, turystyczno-krajoznawczej i przyrodniczej. Natomiast dane dotyczące mieszkańców miast, zaczerpnięto ze źródeł GUS (grudzień 2008 r.).

Dla przejrzystości wydawnictwa obszar województwa podzielono na sześć regionów turystycznych, zróżnicowanych kolorystycznie. Są one prezentowane w układzie geograficznym, od północy na południe. Jest to podział umowny i nie należy go traktować zbyt dosłownie. Jednocześnie ograniczona objętość przewodnika spowodowała, że opisy niektórych miejsc i miejscowości z konieczności potraktowano skrótowo.

Zapraszamy do lektury przewodnika!

Województwo śląskie

Obecne województwo śląskie, ze stolicą w Katowicach (309 tys. mieszkańców), powstało 1 stycznia 1999 r. Swym zasięgiem obejmuje ono dawne województwa: katowickie, częstochowskie i bielskie. Jego powierzchnia wynosi 12.334 km², a liczba mieszkańców przekracza 4,6 mln osób. Województwo śląskie leży w południowej części Polski i graniczy z województwami: łódzkim (płn.), świętokrzyskim (płn.-wsch.), opolskim (zach.) i małopolskim (wsch.). Południowa granica województwa jest zarazem granicą państwową z Czechami (141 km) i Słowacją (85 km).

Zgodnie z podziałem administracyjnym w jego skład wchodzi: 19 powiatów grodzkich, 17 powiatów ziemskich, 166 gmin, 71 miast i 1518 wsi. Natomiast pod względem historycznym tutejsze ziemie obejmują: część Górnego Śląska, Zagłębie Dąbrowskie, część Śląska Cieszyńskiego i zachodnią Małopolskę. Najwyższy punkt województwa znajduje się na Pilsku (1557 m n.p.m.), a najniższy w okolicach Turzy (178 m n.p.m.). Śląskie jest jedynym województwem w Polsce, przez które płyną dwie największe rzeki kraju – Wisła i Odra.

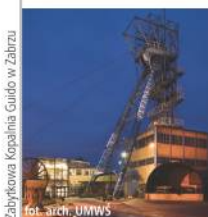
Las w okolicach Koszęca

fol. J. Pleszyński

Turniej na zamku Ogrodzieniec

fol. J. Pleszyński

Zabytkowa Kopalnia Guido w Zabrze

fol. arch. UMWS

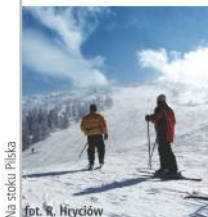
Rynek w Rybniku

fol. J. Pleszyński

Pałac w Pszczynie

fol. J. Pleszyński

Na stoku Piska

fol. K. Hryciów

W dolinach Liswarty i Kłodnicy

krajobrazie tej części województwa śląskiego dominują rozległe lasy, pola, łąki i wrzosowiska. Doliny Liswarty i Kłodnicy przypominają szeroko rozwarte ramiona otaczające drewniane kościoły, pałace i wsie rozrzucone pośród sosnowych borów. Z wyjątkiem Gliwic, Tarnowskich Gór i Lublińca nie spotkamy tu większych miast i zakładów przemysłowych. Wspaniała przyroda i ciekawe zabytki zachęcają do pieszych wędrówek, rowerowych wycieczek i konnych rajdów.

Północno-Zachodni Region Województwa Śląskiego

LEGENDA:

- lasy
- tereny zabudowane
- drogi
- numery dróg
- zbiorniki wodne
- rzeki
- lotniska
- skały
- jaskinie
- rezerwy przyrody
- pałace, dwory
- zamki, strażnice, twierdze
- kościoły drewniane
- klasztory
- zabytki drewniane
- zabytki techniki
- schrony bojowe
- muzea, izby regionalne
- miejsca pamięci narodowej
- wybrane szlaki turystyczne
- punkty widokowe
- stadniny, ośr. jeździeckie
- ośr. sportów wodnych

ZALECZAŃSKI PARK KRAJOBRAZOWY

Park ten obejmuje tereny województw: łódzkiego, opolskiego i śląskiego. Jego powierzchnia wynosi 14,8 tys. ha, z czego na woj. śląskie przypada jedynie 877 ha (gm. Lipie). W granicach parku leży rezerwat przyrody „Bukowa Góra”. Z kolei w jego otulinie spotkamy dwa rezerwaty przyrody – „Stawiska” i „Szachownica”. Chronią one drzewostan bukowo-dębowy, rzadkie gatunki ptaków, obszary źródliskowe oraz liczne zjawiska krasowe (studnie, kotły i jaskinie). www.zpk.com.pl

fol. J. Pleszyński

W Zaleczańskim Parku Krajobrazowym

PARZYMIECHY

Na płn. od wsi spotkamy rezerwat leśny – „Bukowa Góra” (1959 r. – 1,06 ha) i „Stawiska” (1959 r. – 6,28 ha) oraz rezerwat przyrody nieożywionej „Szachownica” (1978 r. – 12,7 ha). Ten ostatni obejmuje Kamienną Górę i posiada rozległe podziemia.

Tworzy je kompleks jaskiń Szachownica. W ich korytarzach zimuje wiele gatunków nietoperzy (około 1000 osobników), w tym nocek duży, mopek i gacek brunatny. Przez tereny „Szachownicy” biegnie Szlak Rezerwatów Przyrody (niebieski). W samej wsi znajdziemy kościół Świętych Piotra i Pawła (XIV w.), pozostałości zespołu dworskiego Potockich (z XIX i XX w.) oraz pomnik żołnierzy 83. Pułku Strzelców Poleskich z września 1939 r.

Podziemia Kamiennej Góry składają się z 5 poziomych jaskiń o nazwie Szachownica (dł. 1000 m). Leżą one na terenie dawnego kamieniołomu wapienia. Najdłuższymi są Szachownica I (600 m) i Szachownica II (200 m). Do ich środka prowadzi 12 otworów usytuowanych w ścianach kamieniołomu oraz pionowa studnia z wierzchołowy. Jaskinie te powstały w wyniku działania wód topniejącego lodowca ok. 10,5 tys. lat temu.

fol. D. Bartoszewski

Jaskinia Szachownica

DANKÓW

W 1632 r. kasztelan Stanisław Warszycki wybudował w Dankowie czworoboczną twierdzę bastionową. W jej obrębie wzniesiono też kościół św. Stanisława (1641-1675). Podczas potopu szwedzkiego (1655 r.) twierdza nie była atakowana przez najeźdźców, za to jej załoga wsparła obronę klasztoru jasnogórskiego 12 działami. W XIX w., kiedy obiekt popadł w ruinę, rozebrano wszystkie jego budynki wewnętrzne. Do dziś zachowały się tu jedynie mury bastionowe z ruinami tzw. bramy Krzepickiej.

fol. J. Pleszyński

Mury bastionowe i kościół w Dankowie

Według opisu z 1677 r., mury i bastiony zamku w Dankowie miały kształt gwiazdy. Od pld. otaczały go rozlewiska rzeki Liswarty. W XVII w. przebywał w nim król Zygmunt III Waza.

KRZEPICE

Krzepice (4,5 tys. mieszkańców) leżą nad rzeką Liswartą, na skraju Obniżenia Krzepickiego. W 1356 r. król Kazimierz Wielki wybudował tu zamek, którego resztki ostatecznie rozebrano w 1840 r. Podczas potopu szwedzkiego (1655-1656) kilkakrotnie przechodził on z rąk do rąk. Pamiątką dawnych dziejów są Królewskie Drzwi Krzepickie

foto. J. Pleszyński

Kościół św. Jakuba
w Krzepicach

z 2002 r., przedstawiające w 16 obrazach historię miasta oraz kamienne szwedzkie kule. Bogate wnętrze jednonawowej świątyni ma charakter barokowo-rokokowy. Z kolei przylegająca do niej plebania to część dawnego klasztoru Kanoników Regularnych

Dawne meble, instrumenty muzyczne i zegary, rzeźby ludowe, przedmioty sakralne oraz eksponaty związane z marszałkiem Józefem Piłsudskim możemy oglądać w Muzeum Regionalnym Braci Chmielarskich (ul. Kuźniczka 40, tel. 34 317 54 42). Prezentowane w nim zbiory gromadzone są od początku lat 60. XX w. To ciekawe muzeum założyli i prowadzą dwaj bracia, ks. prof. Wacław Chmielarski i inż. Zygmunt Chmielarski.

(XV/XVI w.). Na obrzeżach Krzepic znajdują się ruiny synagogi i kirkut z XVIII w. Przez miasto biegnie Szlak Rezerwatów Przyrody (niebieski). Od kilkunastu lat organizowany jest tutaj Ogólnopolski Bieg Krzepkich (czerwiec). www.krzepice.pl

MIEDŹNO

We wsi wznosi się kościół św. Katarzyny Aleksandryjskiej (1877 r.). Jego wnętrze zdobią cenne polichromie. Natomiast na cmentarzu parafialnym znajdziemy kaplicę Miączyńskich z 1840 r., mogiły powstańców styczniowych z 1863 r. oraz żołnierzy polskich poległych w bitwie pod Mokrą (1939 r.). Na płn. wsch. od Miedźna leży 39-hektarowy zalew Ostrowy (m.in. karpie i amury). Każdego roku rozgrywane są tu także zawody żeglarskie „O Puchar Wójta Gminy Miedźno” (czerwiec). www.miedzno.pl

MOKRA

W pierwszym dniu II wojny światowej pod Mokrą starły się oddziały Wołyńskiej Brygady Kawalerii i niemieckiej 4 Dywizji Pancernej. Straty polskie wyniosły ok. 500 żołnierzy (zabitych i rannych) oraz 500 koni, natomiast Niemcy stracili kilkuset żołnierzy oraz ponad 100 czołgów i wozów pancernych. Dziś nad polem bitwy góruje pomnik w kształcie husarskiego skrzydła. Przez jej tereny biegnie Szlak Kłobucki (zielony). W Mokrej znajduje się także drewniany kościółek Świętych Szymona i Judy Tadeusza z 1708 r. oraz stanowisko archeologiczne, kryjące cmentarzysko ciałopalne z okresu wpływów rzymskich.

foto. J. Stankiewicz / www.21pun.org

Uroczystość rocznicowa bitwy pod Mokrą – 2008 r.

Kościół Świętych Marcina i Małgorzaty w Kłobucku

fot. J. Pleśzyniecki

WĄSOSZ GÓRNY

Początki wsi, położonej na lewym brzegu rzeki Warty, sięgają XIII w. Stojący tu kościół św. Andrzeja pochodzi z 1826 r. Nieopodal świątyni znajdziemy zespół 15 kapliczek Kalwarii Wąsoskiej. Większość z nich (11) leży w malowniczym wąwozie. Na miejscowym cmentarzu wzniesiono mauzoleum powstańców styczniowych z 1863 r. Do 2007 r. istniał tu najdłuższy w Polsce most drewniany (184 m). Przez okolice wsi biegnie Szlak Jury Wieluńskiej (czerwony) i Szlak Kłobucki (zielony).

KŁOBUCK

Prawa miejskie Kłobuck (13,1 tys. mieszkańców) otrzymał w 1339 r. Jednak początki samej osady sięgają XII w. Najcenniejszym zabytkiem miasta jest kościół Świętych Marcina i Małgorzaty z XIII w. Świątynia ta, wielokrotnie przebudowywana, nosi cechy gotyckie i barokowe. Jej proboszczem był m.in. wybitny polski dziejopisarz Jan Długosz (1415-1480). W skarbcu kościelnym przechowywane są sprzęty liturgiczne, będące jego darami dla świątyni (m.in. złoty kielich i chrzcielnica z XV w.). Jan Długosz ufundował także tutejszy klasztor Kanoników Regularnych (II poł. XV w.). Pozostałością po nim jest budynek plebanii i dawny spichlerz. W pobliskim Zagó-

Ponad tysiąc eksponatów, m.in. mundury, zdjęcia, zabytkowe sikawki i drewniany wóz strażacki, możemy oglądać w Izbie Tradycji Pożarniczej, która istnieje przy Komendzie Państwowej Straży Pożarnej w Kłobucku (ul. Częstochowska 45, tel. 34 317 20 71).

rze stoi neogotycki pałac wzniesiony przez Christiana von Haugwitz w latach 1795-1800. Po 1918 r. przejął go skarb państwa. Obecnie powstaje w nim centrum konferencyjne. Na płd. od miasta leży rezerwat leśny „Dębowa Góra” (1953 r. – 5,43 ha) i rezerwat leśny „Zamczysko” (1953 r. – 1,53 ha). Ten ostatni chroni 200-letnie dęby

fot. J. Zawrat

oraz pozostałości Średniowiecznego grodu (fosa i wały ziemne). Przez okolice miasta biegnie Szlak Rezerwatów Przyrody (niebieski) i Szlak Kłobucki (zielony). www.klobuck.pl

W skarbcu kościelnym przechowywane są dary Jana Długosza dla świątyni: obraz Matki Boskiej Kłobuckiej, ornat, kielich z herbem Wieniawa oraz liczne relikwie i kroniki. W Kłobucku organizowane są Dni Długoszowskie (wrzesień).

Pałac w Zagórze

PRYZSTAJŃ

Z 1752 r. pochodzi późnobarokowy kościół Świętej Trójcy, ufundowany przez dawną właścicielkę wsi – Różę Żabicką. W 1914 r., w centrum Przystajni miejscowi kupcy wznieśli budynek nazywany Sukiennicami. Jego neorenesansowy styl i żółte fasady przypominają sławny krakowski zabytek. Obecnie mieszczą się w nim sklepy. Przez okolice wsi biegnie ścieżka rowerowa, którą możemy dojechać do XIX-wiecznego dworku w Kuźnicy Starej.

Budynek „Sukiennic” w Przystajni

fol. J. Pleszyniak

TRUSKOLASY

Na wzgórzu w Truskolasach stoi drewniany kościół św. Mikołaja (1737-1746). Jego barokowe wnętrze zdobią obraz Matki Boskiej Truskolaskiej i polichromie autorstwa Stanisława Ligonia (pocz. XX w.). Nieco dalej na płd. spotkamy drewniany kościół św. Jaka z 1921 r. (Bór Zapilski). Ładną panoramę okolicy możemy podziwiać ze wzgórza (303 m n.p.m.) w płn.-wsch. części wsi. Stanowi ono najwyższe wzniesienie tej części Wyżyny Woźnicko-Wieluńskiej. Nieopodal znajdziemy też zbiornik rekreacyjny „Gazdówka” (Piła Pierwsza).

Przed wiekami w Truskolasach istniało górnictwo i hutnictwo. Do dziś na miejscowym cmentarzu zachowały się żelazne krzyże z XIX w. Działała tutaj również fabryka żelaznych łyżek oraz wytwórnia haftów i koronek.

fol. J. Pleszyniak

Kościół w Truskolasach

Kościół w Truskolasach leży na Szlaku Architektury Drewnianej Województwa

Śląskiego (www.silesia-region.pl). Obejmuje on 84 obiekty (m.in. kościoły, karczmy, młyny i skanseny). W jego skład wchodzi pięć pętli: częstochowska (180 km – żółta), gliwicka (159 km – niebieska), rybnicka (126 km – czerwona), pszczyńska (133 km – niebieska) i beskidzka (113 km – zielona). Ponadto ma on również 326-kilometrową trasę główną Gwoździany (woj. śląskie) – Lachowice (woj. małopolskie).

PANKI

Przez wieś przepływa rzeka Pankówka, która tworzy tu zbiornik wodny. Nad jego brzegiem wznosi się kościół Świętej Rodziny z lat 1921-1928. Na płn. od wsi leży rezerwat leśny „Modrzewiowa Góra” (1957 r. – 49 ha). W tutejszym drzewostanie rosną modrzewie, dęby i sosny. Niektóre z nich liczą ponad 140 lat. Ciekawe okolice wsi poznamy dzięki Szlakowi Rezerwatów Przyrody (niebieski).

PARK KRAJOBRAZOWY LASY NAD GÓRNĄ LISWARTĄ

Park ten, leżący w zach. części woj. śląskiego, obejmuje zwarty kompleks leśny. Przez jego środek płynie rzeka Liswarta. Powierzchnia parku, wraz z otuliną, wynosi 50,7 tys. ha, z czego lasy zajmują ponad 60%. Tutejszy krajobraz tworzą bory mieszane (z przewagą sosny zwyczajnej), lasy łęgowe, lasy łąkowe (jesion, olsza), wrzosowiska, zespoły roślinności wodno-torfowiskowej, tereny źródłiskowe oraz stawy hodowlane. Do parku należą cztery rezerваты przyrody: „Cisy nad Liswartą”, „Cisy w Łębkach”, „Rajchowa Góra” i „Łęg nad Młynówką”. Bogactwem fauny jest 127 gatunków ptaków (m.in. bielik, orlik krzykliwy, derkacz i bocian czarny) oraz niezwykle rzadki wąż – gniewosz płamisty (miedzianka). Na terenie parku znajdziemy

Różanecznik katawbijski – okolice wsi Pawełek

fol. S. Soluch

Różanecznik katawbijski pochodzi z Ameryki Północnej. Do Europy został sprowadzony na pocz. XIX w. Jego krzewy osiągają 3 m wysokości i mają od kilku do kilkunastu kwiatów o średnicy do 6 centymetrów.

wiele obiektów zabytkowych (pałace i drewniane kościoły) oraz cztery ścieżki przyrodniczo-dydaktyczne.

www.zpk.com.pl

Rezerwat „Cisy nad Lisowantą”

fol. J. Pleszyński

SIERAKÓW ŚLĄSKI

W pobliżu miejscowości istnieje rezerwat florystyczny „Cisy koło Sierakowa” (1957 r. – 8 ha) oraz rezerwat leśny „Łęg nad Młynówką” (2007 r. – 127 ha). Ten ostatni chroni las łęgowy w dolinie rzeki Młynówki (m.in. jesion wyniosły i olcha czarna). Ponadto można tu spotkać siedliska borowe z sosnami, świerkami, modrzewiami i dębami. Do obiektów zabytkowych wsi należą neogotycki kościół Świętych Piotra i Pawła (1863 r.) oraz neogotycki pałac z poł. XIX w., otoczony parkiem (6 ha).

PAWEŁKI I CIASNA

Na wsch. od wsi biegnie ścieżka przyrodnicza „Na Brzoze”. Jedną z jej atrakcji jest stanowisko różanecznika katawbijskiego (pomnik przyrody – 4,6 tys. m²). To malownicze miejsce

było niegdyś macecznikiem roślin egzotycznych, przesadzanych później do przypałacowych parków w Kochcicach i Pławniowicach. Pod koniec lat 30. XX w., nad pobliskim stawem Brzoza, hrabia Ludwig von Ballestrem wybudował także drewniany zameczek myśliwski oraz drewniany kościółek św. Huberta. Po wojnie zameczek trafił do Wojewódzkiego Parku Kultury i Wypoczynku w Chorzowie, gdzie wkrótce spłonął, lecz szybko został odbudowany (restauracja „Łania”). Natomiast sam kościółek przeniesiono do Pawelek i powierzono opiece Matki Boskiej Fatimskiej (1956-58). Dalej na zach., we wsi Ciasna napotkamy pałac z 1908 r., należący niegdyś do rodu von Kitzing. Dziś jest on siedzibą państwowego domu dziecka.

ZBOROWSKIE

W latach 1753-1855 na terenie wsi istniała słynna manufaktura fajek. Pod okiem mistrzów holenderskich wypalano je z miejscowej gliny kaolinowej. W 1778 r. dzienna ich produkcja wynosiła ok. 7 tys. sztuk. Fajki te sprzedawano w Niemczech, Anglii i Holandii. Dziś pozostałością po manufakturze jest mocno zniszczony budynek przy ul. Fabrycznej i drewniana postać mężczyzny pykającego fajkę. Przez wieś biegnie Szlak im. Józefa Lompy (niebieski).

Drewniany „fajkarz” we wsi Zborowskie

fol. J. Pleszyński

ŁEBKI

W dolinie Liswarty, na wsch. od wsi Łebki, leżą dwa rezerваты leśne „Cisy w Łebkach” (1957 r. – 23,8 ha) i „Cisy nad Liswartą” (1957 r. – 21 ha). Chronią one naturalne stanowiska cisa pospolitego, łęg jesionowo-olszowy i bór bagienny.

Sala tradycji
w Herbach Nowych

fol. J. Pleszyński

HERBY NOWE

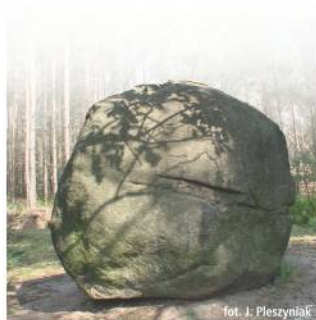
Kolejowa magistrala węglowa Śląsk-Porty była jedną z trzech największych inwestycji gospodarczych w II RP (1928-1933). Służyła ona do transportu węgla, z pominięciem ówczesnego terytorium Niemiec. Stacją początkową magistrali były Herby Nowe, a końcową – Gdynia (dł. 458 km). Dziś jej historię możemy poznać dzięki Sali Tradycji im. Józefa Nowukońskiego (dworzec PKP Herby Nowe, tel. 34 357 40 16, po godz. 17.00). Prezentowane tu zbiory obejmują unikalne zdjęcia, dokumenty i kolejarskie pamiątki.

Latarnia kolejowa

Pałac w Kochcicach otacza park angielski z dwoma stawami.

W 1992 r. Ministerstwo Kultury i Sztuki przyznało właścicielowi obiektu złoty medal za dbałość o utrzymanie parkowego założenia.

fol. J. Pleszyński

„Diabełski Kamień” w Olszynie

OLSZYNA

Przy ścieżce przyrodniczo-dydaktycznej w Olszynie znajdziemy „Diabełski Kamień”. Ten granitowy głaz polodowcowy jest pomnikiem przyrody nieożywionej. Ma on wysokość 180 cm i obwód 510 cm. Według jednej z legend porzucił go w tym miejscu diabeł, który przegrał zakład z księdzem.

KOCHCICE I KOCHANOWICE

W Kochcicach znajdziemy neobarokowy pałac wzniesiony przez Ludwiga von Ballestrema (1906-1909). Otacza go 16-hektarowy park z dwoma stawami. Obecnie w pałacu mieści się oddział rehabilitacyjny Wojewódzkiego Szpitala Chirurgii Urazowej z Piekar Śląskich. Na parterze obiektu możemy podziwiać odrestaurowany hol i salę lustrzaną (kawiarnia). Do Kochcic koniecznie trzeba przyjechać na przełomie maja i czerwca. To wtedy w tutejszym parku kwitną krzewy różanecznika katawbijskiego.

fol. J. Pleszyński

Pałac w Kochcicach

Ich kwiaty wyrastają w pędach po 5-20 sztuk i mieniają się kolorami różu, purpury oraz fioleto. Z kolei w pobliskich Kochanowicach stoi klasycystyczny pałac z pocz. XIX w. Obiekt ten wzniesiony przez rodzinę von Aulock jest teraz siedzibą zespołu szkół. Obok znajduje się późnoklasycystyczny kościół św. Wawrzyńca z 1823 r.
www.kochanowice.pl

LUBLINIEC

Patronką miasta jest Edyta Stein – św. Teresa Benedykta od Krzyża, która spędzała tu wakacje u swych dziadków Courantów. Lubliniec (24 tys. mieszkańców) posiada niewielki rynek z dawnym ratuszem (1821 r.). Początki miejscowości sięgają 1272 r. Pod koniec XIII w. książę opolski Bolesław I wznosił tutaj zamek myśliwski i kaplicę. Dziś w miejscu tej ostatniej stoi kościół św. Mikołaja z XVI w. Cennym zabytkiem jest także drewniany kościół św. Anny (1653 r.). Natomiast sam zamek od poł. XIX w. był siedzibą sądów, a następnie szpitala (do 1975 r.). Obecnie remontowany obiekt jest własnością prywatną.

Lubliniec otaczają rozległe lasy. W mieście stacjonuje 1 Pułk Specjalny Komandosów. Jego żołnierze są współorganizatorami Biegu Katorżnika (sierpień) i Maratonu Komandosa (listopad). www.lubliniec.pl

Pałac w Wierzbno

fol. J. Pleszyński

SADÓW I WIERZBIE

Gotycki, murowany kościół św. Józefa (1331 r.) jest jedną z najstarszych świątyń na Górnym Śląsku. Obok niego wznosi się drewniana dzwonnica z XVII w. W jej wnętrzu wiszą dwa dzwony (1486 i 1556 r.). Obiekt ten leży

fol. J. Pleszyński

Gotycki kościół w Sadowie

na Szlaku Architektury Drewnianej Województwa Śląskiego. W pobliskiej wsi Wierzbie znajdziemy też barokowy pałac z XVII w., później kilkakrotnie przebudowywany (własność prywatna).

CIESZOWA

W Cieszowej spotkamy drewniany kościół św. Marcina z ok. 1751 r. Jego wnętrze zdobią XVIII-wieczne ołtarze, ambona i organy. Do świątyni przylegają tzw. soboty. Niedaleko kościoła stoi drewniany spichlerz z XVIII w. W środku prezentowane są ekspozycje przyrodnicze, pszczelarskie i rękodzieła ludowego („Izba u Starki”, tel. kom. 510 892 360). Na zach. od wsi leży dawny cmentarz żydowski. Większość z kilkudziesięciu jego macew pochodzi z XIX w.

Sobotami nazywamy niskie podcienia kryte dachem, przylegające do zewnętrznych ścian drewnianych kościołów. Stanowiły one dodatkową ochronę podwalin budowli przed wodami opadowymi. Ich nazwa pochodzi stąd, że często już w soboty gromadzili się pod nimi wierni przybyli z odległych miejsc na niedzielne nabożeństwa.

fol. J. Pleszyński

Kościół w Cieszowej

BORONÓW

Z 1621 r. pochodzi drewniany kościół Matki Boskiej Różańcowej w Boronowie. Wzniesiono go na planie krzyża greckiego, bez użycia gwoździ. Była to pierwsza konstrukcja tego typu na Górnym Śląsku. Oprócz pięciu ołtarzy, znajdziemy w nim jeszcze tzw. feretry, czyli obustronne płaskorzeźby zatknięte na długich drzewcach. Na wsch. od wsi leży rezerwat leśny „Rajchowa Góra” (1959 r. – 8,2 ha). Jego tereny porasta naturalny las mieszany (sosna, buk, świerk i dąb). Przez wieś biegnie Szlak im. Józefa Lompy (niebieski).

foto. J. Pieszyński

Kościół w Boronowie

KOSZĘCIN

W centrum miejscowości znajduje się piękny zespół pałacowo-parkowy. W latach 1819-1945 należał on do rodu Hohenlohe-Ingelfingen. Jego obecny wygląd pochodzi z lat 1829-

-1830. W skład zespołu wchodził klasycystyczny pałac z kaplicą, zabudowania folwarczne oraz 22-hektarowy park krajobrazowy. Rośnie w nim ok. 20 drzew – pomników przyrody (170-340 lat). Od 1953 r. pałac stał się siedzibą Państwowego Zespołu Pieśni i Tańca „Śląsk” im. Stanisława Hadyny. W 2006 r. wzniesiono tu wieżę widokową.

W Koszęcinie spotkamy też drewniany kościół Świętej Trójcy (1724 r.) i kościół Serca Jezusowego (1908 r.). Natomiast na płd.zach. od wsi leży rezerwat przyrody „Jeleniak-Mikuliny” (1957 r. – 37,5 ha). Chroni on roślinność torfowiskową i stanowiska lęgowe ptaków. Z kolei w pobliżu wsi Brusiek istnieje drewniany kościół św. Jana Chrzyciela (1670 r.). www.koszecin.pl

TWORÓG

Klasycystyczny pałac w Tworogu pochodzi z II poł. XVIII w. Później był on dwukrotnie przebudowywany, na pocz. XIX w. i w 1923 r. Podczas III powstania śląskiego stacjonował tu polski sztab Grupy „Północ” (1921 r.). Obecnie jest on siedzibą Urzędu Gminy. W przypałacowym parku znajdziemy późnobarokową kapliczkę z 1796 r. oraz oficynę dworską z poł. XIX w. Nieopodal wznosi się także neobarokowy kościół św. Antoniego Padewskiego (1815-1817). www.tworog.pl

foto. W. Trolka

Zespół Pieśni i Tańca „Śląsk”, który powstał w 1953 r., liczy obecnie 120 osób. Od kilku lat w Koszęcinie odbywa się piknik artystyczny „Święto Śląska” (lipiec).

foto. J. Pieszyński

Pałac w Koszęcinie

Po zakończeniu I wojny światowej na Górnym Śląsku miały miejsce trzy powstania śląskie (1919, 1920 i 1921). Były to zbrojne wystąpienia przeciwko Niemcom, za przyłączeniem tych ziem do państwa polskiego. Szczególnie zacięte walki toczyły się podczas III powstania śląskiego (m.in. bitwa o Górę Świętej Anny – maj/czerwiec 1921 r.). Ostatecznie, po III powstaniu śląskim, do Polski przyłączono 29% spornego terytorium. Posiadało ono 70% potencjału gospodarczego tych ziem.

BRYNEK

Zespół pałacowo-parkowy w Brynku powstał w 1829 r. Od poł. XIX w. stał się on własnością rodu Donnersmarcków. W 1872 r. budynek główny pałacu powiększono o dwa skrzydła boczne, a w latach 1905-1908 nadano mu styl neobarokowy. Po 1945 r. w pałacu umieszczono technikum leśne. Pałac otacza 40-hektarowy park w stylu angielskim (m.in. dęby, jodły i klony). Na terenie parku istnieje szkolny ogród botaniczny (5 ha). Wśród tutejszych drzew i krzewów (400 gatunków) rosną różaneczniki, azalie oraz berberysy. Park i ogród możemy zwiedzać codziennie, od wiosny do jesieni.

MIASTECZKO ŚLĄSKIE

Początki tego XVI-wiecznego miasta (7,3 tys. mieszkańców) były związane z górnictwem rud srebra i ołowiu. Do jego zabytków należą m.in.: drewniany kościół św. Jerzego (1670 r.), mury kościoła Wniebowzięcia NMP (1905-1908), budynek ratusza, kaplica św. Marka (XVIII w.), spichlerz (1795 r.) oraz dawny cmentarz żydowski (XIX w.). Miasto otaczają rozległe lasy. Na płd. od niego leży zalew Chechło-Nakło (90,3 ha). Tuż obok przebiega linia turystycznej kolejki wąskotorowej (Bytom-Tarnowskie Góry-Miasteczko

fol. J. Pleszyniak

Pałac w Brynku

Śląskie/21 km). Jej operatorem jest Stowarzyszenie Górnośląskich Kolei Wąskotorowych (tel. kom. 660 509 110, www.sgkw.eu). W sezonie letnim (czerwiec-wrzesień) wąskotorówka jeździ codziennie. Jest ona jedną z atrakcji na Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego. www.miasteczko-slaskie.pl

fol. J. Haloc

Kolejka wąskotorowa

Pierwsze pociągi wąskotorowe na Górnym Śląsku ruszyły w 1853 r. Przewożono nimi węgiel, rudę i pasażerów. Jeździły one po torach o rozstawie 785 mm. W latach świetności cała sieć kolejki liczyła ponad 230 km. Ostatni skład wąskotorówki wyruszył z Bytomia do Chorzowa w 2001 r. W całej swej historii przewiozła ona ponad 6 mln ton ładunków oraz 1,8 mln pasażerów.

PYRZOWICE

Międzynarodowy Port Lotniczy Katowice w Pyrzowicach leży ok. 30 km na płn. od Katowic. Lotnisko to posiada dwa terminale pasażerskie (21,3 tys. m²) i jeden terminal cargo. Jego droga startowa ma 2.800 metrów długości. Obecnie, po warszawskim Okęciu i krakowskich Balicach, jest to trzeci najruchliwszy port lotniczy w Polsce. W 2009 r. odprawiono tu ponad 2,3 mln pasażerów. Port ten leży na terenie o sprzyjających warunkach atmosferycznych, co przekłada się na dużą liczbę tzw. dni lotnych. W najbliższym czasie planowana jest budowa kolejnego terminala pasażerskiego oraz nowej drogi startowej o długości 3.600 m. Właścicielem portu jest Górnośląskie Towarzystwo Lotnicze. www.katowice-airport.com

fol. www.profort.org.pl

TAPKOWICE

W latach 1933-1939 wzdłuż granicy z Niemcami powstała linia polskich umocnień – Obszar Warowny „Śląsk” (ok. 60 km). Tworzyły go fortyfikacje stałe i polowe, ciągnące się od Przeczyc (na płn.) po Wyry (na pld.). Były one podzielone na wiele punktów oporu. W sierpniu 1939 r. cały obszar warowny posiadał ok. 200 schronów różnego typu. Na jego przedpolach istniały przeszkody przeciwpancerne i przeciwpiechotne. Po wybuchu wojny sytuacja na froncie zmusiła załogi forteczne do opuszczenia umocnień w nocy z 2 na 3 września 1939 r. Wcześniej, w wielu miejscach OWŚ dochodziło do starć z oddziałami niemieckiego „Freikorpsu” (m.in. Czarny Las, Maciejowice, Łagiewniki), rzadziej z Wehrmachtem. Dziś pomiędzy wsiami Niezdara i Sączów zachowało się 8 schronów odcinka „Niezdara”. Jednym z nich jest ciężki schron bojowy we wsi Tapkowice. www.profort.org.pl

ŚWIERKLANIEC

W latach 1870-1873 Guido Henckel von Donnersmarck wybudował w Świerkłańcu piękny neorenesansowy pałac, wzorowany na Wersalu. Projektantem „Małego Wersalu”, jak nazywano bu-

dowlę, był francuski architekt Hector Lefuel. Obiekt ten otaczał 180-hektarowy park ze stawami, fontannami i rzezbami Emanuela Fremieta. W latach 1903-1906 wzniesiono tutaj również pałac dla gości, tzw. Dom Kawalera. W 1945 r. „Mały Wersal” został ograbiony i spalony przez wojska rosyjskie. Podobny los spotkał także stary zamek piastowski z II poł. XIV w. (przebudowany w XIX w.), stojący na skraju świerkłańskiego parku. O dawnej świetności tego miejsca przypominają dziś jedynie Dom Kawalera (hotel i restauracja), rzeźby Fremieta oraz zabytkowy drzewostan parku (m.in. jawory, świerki i kasztanowce). Ze zniszczeń ocalała też brama wjazdowa do „Małego Wersalu”, zdołająca obecnie wejście do chorzowskiego ZOO. W ptn.-zach. części kompleksu pałacowego zachował się neogotycki kościół Matki Boskiej Częstochowskiej (1896-1897). Przed 1945 r. był on świątynią ewangelicką. Na wsch. od Świerkłańca leży zbiornik wodny Kozłowa Góra (587 ha), utworzony na rzece Brynicy. www.palackawalera.pl

fol. J. Pleszyński

NAKŁO ŚLĄSKIE

W Nakle Śląskim stoi neogotycki pałac Hugona von Donnersmarcka z końca XIX w. Od pld. przylega do niego park w stylu angielskim (18,3 ha). Nieopodal wznosi się także neoromański kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa (1894 r.). Od 2007 r. w pałacu działa galeria malarstwa „Barwy Śląska”. Prezentuje ona obrazy z prywatnej kolekcji Gerarda Trefonia. Wśród nich są prace artystów-amatorów z tzw. Grupy Janowskiej, m.in. Teofila Ociepi, Erwina Sówki i Ewalda Gawlika.

Rzeźby Emanuela Fremieta z 1872 r. przedstawiają walczące zwierzęta: strusia i węża, jelenia i niedźwiedzia oraz pelikana i rybę. Ich rysunki znajdziemy w paryskim muzeum d'Orsay.

fol. J. Pleszyński

Początki Grupy Janowskiej (Koła Malarzy Nieprofesjonalnych w Katowicach Janowie) sięgają lat 30. XX w. Jednym z jej założycieli był Teofil Ociepka (1891-1978). Malarstwo uważał on za przejaw bożego posłannictwa. Stąd w bajecznie kolorowych obrazach grupy spotykamy motywy walki dobra ze złem, religii oraz śmierci.

TARNOWSKIE GÓRY

Początki tutejszego górnictwa rud srebra i ołowiu sięgają XV w. Według legendy, pierwszą brytkę kruszcu srebronośnego wyorał przypadkowo na swym polu chłop Rybka (ok. 1490 r.). Przez wieki pod miastem wydrążono ponad 150 km korytarzy i sztolni. Teraz niewielki ich fragment możemy zwiedzić dzięki Zabytkowej Kopalni Srebra (ul. Szczęść Boże 81, tel. 32 285 29 81, www.kopalniasrebra.pl) oraz Sztolni Czarnego Pstrąga (Park w Reptach, tel. 32 285 49 96, www.kopalniasrebra.pl). Przy kopalni istnieje Skansen Maszyn Parowych. Do obu miejsc dowiezie nas turystyczna kolejka wąskotorowa. Latem kursuje ona na 21-kilometrowej trasie Bytom-Tarnowskie Góry-Miasteczko Śląskie (www.sgkw.eu, tel. kom. 660 509 110).

Miasto (60,9 tys. mieszkańców) posiada zabytkowy rynek z II poł. XVI w.

Gwiazki Tarnowskie

Część jego domów ma arkadowe podcienia. Do interesujących obiektów należą m.in. neorenesansowy Ratusz (1896-1898), neoromański kościół ewangelicko-augsburski (1900 r.) oraz Dom Sedlaczka z XVII w. W tym ostatnim mieści się Muzeum w Tarnowskich Górach (Rynek 1, tel. 32 285 26 07, www.muzeumtg.art.pl) oraz Restauracja „Sedlaczek”. Tuż

obok stoi zrekonstruowana studnia miejska. Nieco dalej od rynku spotkamy gotycko-renesansowy kościół Świętych Apostołów Piotra i Pawła (XVI w.), kościół św. Anny (1612 r.) oraz Dzwonnicę Gwarków (XIX w.). Historycznego tła śródmieścia dopełniają XVI-wieczne domy przy ul. Gliwickiej 2, 4 i 6 oraz dworek szlachecki (XVIII w.) przy ul. Górniczej 7.

fol. J. Pleszmiak

Do cennych budowli podmiejskich należą późnobarokowy pałac w Rybnej z 1791 r. oraz kościół św. Marcina z ok. 1400 r. i renesansowy zamek Wrochemia (XVI w.) w Starych Tarnowicach (www.komplekszamkowy.pl). Na pld.zach. od centrum miasta rozciąga się zespół przyrodniczo-krajobrazowy Park w Reptach i Dolina Dramy (480 ha). Najciekawszym jego fragmentem jest Park w Reptach (152 ha), który przed wojną otaczał zespół pałacowy Donnersmarcków z XIX w. Niestety, okazały pałac został spalony przez Rosjan w 1945 r., a następnie wysadzony w powietrze (1966 r.). Dziś jedyną pozostało-

Rynek w Tarnowskich Górach

Dużą atrakcją turystyczną regionu jest Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego. Tworzą go 31 obiektów o wyjątkowej historii i unikalnej architekturze. Są to m.in.: zabytkowe kopalnie, osiedla robotnicze, browary i zakłady przemysłowe. W Tarnowskich Górach należy do nich Sztolnia Czarnego Pstrąga i Zabytkowa Kopalnia Srebra.

fol. J. Pleszmiak

Ratusz przy rynku w Tarnowskich Górach

fol. J. Pleszyniak

Zbiory dokumentujące historię 3 Pułku Ułanów Śląskich, 11 Pułku Piechoty oraz Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie możemy oglądać w Muzeum Instytutu Tarnogórskiego (ul. Ligonia 7, tel. 32 285 50 30).

Ścią po zespole pałacowym jest dawny budynek masztalerni z charakterystyczną wieżą. Razem z sąsiednimi obiektami należy on do Salezjańskiego Ośrodka Szkolno-Wychowawczego. Tuż obok istnieje Górnośląskie Centrum Rehabilitacji im. gen. Jerzego Ziętka.

Przez miasto biegną m.in.: Szlak Husarii Polskiej (czerwony), Szlak Powstańców Śląskich (niebieski) i Szlak Gwarków (żółty). W zach. części miasta istnieje Park Wodny (ul. Obwodnica 8, tel. 32 393 39 31, www.parkwodny.com.pl). Do Tarnowskich Gór koniecznie trzeba przyjechać na festiwal muzyczny „Lato w Rybnej” (lipiec/sierpień) oraz na słynne „Gwarki Tarnogórskie” (wrzesień).

www.tarnowskiegory.pl

ZBROSŁAWICE

Pagórkowate i zalesione tereny Zbroślawic są wymarzone miejscem do jazdy konnej. Istnieje tutaj kilka ośrodków i klubów jeździeckich. Najbardziej znany jest Ośrodek Jeździecki Zbroślawice (ul. Wolności 28, tel. 32 233 70 00, www.zbroslawice.info.pl). Dzięki unikalnemu mikroklimatowi w gminie działają sanatoria dla dzieci. We wsi stoi gotycko-barokowy kościół Wniebowzięcia (z pocz. XX w.). Wcześniej istniała tu świątynia, wzmiankowana

już w XV w. Natomiast z II poł. XVIII w. pochodzi klasycystyczny pałac, przebudowywany m.in. w latach 60. i 70. XX w. Z kolei przy drodze do Tarnowskich Gór znajdziemy klasycystyczną Bramę Gwarków (1821 r.), zdobiącą wylot „Głębokiej Sztolni Fryderyk”. W okolicach Zbroślawic znajduje się osiem ciężkich schronów bojowych, będących fragmentem Niemieckiej Pozycji Górnośląskiej sprzed 1939 r.

MIEDARY

W Kopaninie, przysiółku Miedar, zachował się neobarokowy pałac wzniesiony przez rodzinę von Fürstenberg w latach 80. XIX w. Obecnie mieści się w nim dom opieki społecznej. Obiekt ten otacza 6-hektarowy park krajobrazowy. Na pld. od wsi znajdują się niemieckie schrony sprzed II wojny światowej.

fol. J. Zawrat

Pałac w Kamieńcu

KAMIEŃC

Pałac w Kamieńcu pochodzi z XVIII w. Jego współczesny, neobarokowy wygląd jest wynikiem przebudowy dokonanej przez Carla Johanna Ludeckiego (1872-1873 i 1910 r.). Od ptn. przylega do niego portyk z tarasem i rzezbami dwóch lwów. Po wsch. stronie pałacu wznosi się Mysia Wieża z 1887 r. Cały obiekt otacza park krajobrazowy (m.in. tulipanowce, mitorzęby i dęby kaukaskie). Nieopodal pałacu odkryto ślady wczesnośredniowiecznego grodziska oraz osady z okresu kultury łużyckiej (650 – 400 lat p.n.e.). Obecnie jest on siedzibą ośrodka rehabilitacyjnego dla dzieci. Poniżej, po drugiej stronie drogi, stoi późnogotycki kościół św. Jana Chrzciciela z 1413 r. Świątynia ta była przebudowywana w latach 1860-1870.

fol. J. Pleszyniak

Ośrodek jeździecki w Zbroślawicach

PYSKOWICE

Pyskowice (19 tys. mieszkańców) otrzymały prawa miejskie w 1260 r. W centrum miasta znajduje się rynek z ratuszem (1882 r.). Nieopodal napotkamy kościoły: św. Mikołaja (1824 r. – wzmiankowany już w XV w.), św. Stanisława (1865 r.) oraz kościół ewangelicki (1897 r.). Na zach. od miasta leży rekreacyjny zbiornik wodny Dzierżno Małe (105 ha). Natomiast w pobliskiej wsi Łubie spotkamy klasycystyczny pałac wzniesiony przez rodzinę Baildonów w 1869 r. Obecnie mieści się w nim dom opieki dla dorosłych. Z kolei w Karchowicach możemy także zwiedzić zabytkową stację wodociągową „Zawada” (XIX/XX w.). Obiekt ten znajduje się na Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego. www.pyskowice.pl

WIELOWIEŚ

Na płn. od Pyskowic leży Wielowieś. W jej centrum spotkamy dawny dwór hrabiego Verdugo z XVIII w. oraz pałac z 1850 r. Obie budowle łączy ze sobą budynek bramny. Obecnie mieszczą się w nich instytucje gminne. Ich otoczeniem jest niewielki park krajobrazowy (3,25 ha). Innymi zabytkami są: kościół Wniebowzięcia Matki Boskiej, z pocz. XV w., cmentarz żydowski z XVII w. (ok. 250 macew) oraz budynek dawnej synagogi z 1771 r. Obecnie jest to najstarsza zachowana budowla tego typu na Górnym Śląsku. Na zach. od Wielowiesi, w otoczeniu rezerwatu leśnego „Hubert” (1958 r. – 19,3 ha), stoi dawny pałacyk myśliwski hr. Guradze (ośrodek lecznicy). Przez okolice gminy biegnie m.in. Szlak Powstańców Śląskich (niebieski) i Szlak Stulecia Turystyki (zielony).

Fragмент macewy

Pałac w Wielowiesi

fol. J. Pleszyński

fol. J. Pleszyński

Rynek w Toszku

TOSZEK

Kasztelanię toszecką wzmiankowano już w 1222 r. Przy rynku miasta (3,7 tys. mieszkańców) stoi ratusz z 1836 r. oraz kolumna św. Jana Nepomucena. Nieco dalej spotkamy kościół św. Katarzyny Aleksandryjskiej (poł. XV w.), przebudowany w latach 1713-1718, oraz tzw. Dolny Dwór z 1811 r. Jednak najcenniejszym zabytkiem Toszka jest zamek wzniesiony przez władców księstwa opolskiego na przełomie XIV i XV w. W 1429 r. zniszczony przez husytów, został ponownie odbudowany w II poł. XV w. Ostatecznie kres jego świetności nastąpił po wielkim pożarze w 1811 r. Obecnie częściowo zrekonstruowany obiekt (1956-1963) posiada m.in. skrzydło mieszkalne z dwiema ośmiobocznymi wieżami, dawne budynki stajni, mury obronne z bastiejami oraz wysoką wieżę narożną. Z tej ostatniej możemy podziwiać rozległą panoramę okolicy. W zamku mieszczą się placówki kulturalne oraz kawiarnia. Przez miasto biegnie Szlak Powstańców Śląskich (niebieski) i Szlak Okrężny Wokół Gliwic (żółty). www.zamek.toszek.pl

Z zamkiem związana jest legenda o złotej kaczkę. Aby zdobyć ukryte w nim skarby trzeba być urodzonym w Niedzielę Wielkanocną i znać stosowne zaklęcia. Te ostatnie mogą nam podsunąć spektakle teatrzku kukielkowego, odgrywane w zamkowej wieży.

fol. J. Pleszyński

Zamek w Toszku

KOTULIN

W Kotulinie wznosi się neogotycki pałac z 1873 r., otoczony parkiem krajobrazowym (6 ha). Obecnie jest on siedzibą szkoły. Miejscowym zabytkiem sakralnym jest także kościół św. Michała Archanioła z lat 1904-1911.

Śluz w Rudzińcu

fol. J. Pleszyskiak

RUDZINIEC

W Rudzińcu spotkamy jedną z 6 śluz Kanału Gliwickiego. Posiada ona dwie komory o długości 71,4 m. Różnica poziomów śluzowanej wody wynosi tu ponad 6 m. We wsi stoi drewniany kościół św. Michała Archaniota z 1657 r. Jego wnętrze zdobi cenna barokowa polichromia. Nieco dalej, w otoczeniu parku krajobrazowego (13,2 ha), wznosi się neorenesansowy pałac z 1876 r. Obecnie jest on siedzibą szkoły.

Kanał Gliwicki (40,6 km) został zbudowany w latach 1935-1939. Łączy on Gliwice z Kędzierzynie-Kozłem (rzeka Odra). Jego szerokość ma 38-41 m, a maksymalna głębokość sięga 3,5 m. Kanał zasilany jest przez rzekę Kłodnicę oraz zbiorniki wodne Dzierżno Duże i Dzierżno Małe. Sezon żeglugowy trwa na nim od marca do grudnia.

Detal architektoniczny

PŁAWNIOVICE

Pierwsza wzmianka o Pławniowicach pochodzi z 1317 r. Pod koniec XVIII w. tutejsze dobra przeszły w ręce rodu Ballestremów, przybyłych na Górny Śląsk z Włoch. Obecny zespół pałacowo-parkowy wzniesiono w latach 1882-1885. Jego obiekty prezentują styl neomanierizmu niderlandzkiego

ze stawem. W tutejszym drzewostanie spotkamy klony, jesiony, lipy, dąb szypułkowy (obwód 5 m) oraz liczne gatunki roślin egzotycznych (m.in. miorzab japoński, choina kanadyjska i magnolie). Po 1945 r. pałac przechodził zmienne koleje losu. Od 1989 r. jest on siedzibą Ośrodka Edukacyjno-Formacyjnego Diecezji Gliwickiej. W ostatnich latach okazałe środki na jego odbudowę przekazało Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Niemiec. W 2007 r. zespół pałacowy otrzymał prestiżową nagrodę „Zabytek Zadbane”, przyznaną przez Generalnego Konserwatora Zabytków w Polsce. www.palac.plawniowice.pl

SZAŁSZA

Na pfn. od Gliwic leży niewielka wieś Szalsza, wzmiankowana w 1425 r. Do jej zabytków należy drewniany kościół Narodzenia NMP (XVII w.). Obiekt ten był już dwukrotnie odbudowywany. Pierwszy raz po wicherze w 1784 r., drugi – po pożarze w 1967 r. W jego ołtarzu głównym znajdziemy obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem z XV w. Tuż obok świątyni stoi neogotycki pałac wzniesiony przez Annę von Winter w 1781 r. i przebudowany w 1877 r. Przy pałacu rosną trzy dęby – pomniki przyrody. Obecnie obiekt ten jest własnością prywatną.

GLIWICE

Niewiele osób wie, że w Gliwicach (197 tys. mieszkańców) mieszkał Oscar Troplowitz (1863-1918). To właśnie jemu zawdzięczamy wynalezienie pasty do zębów i kremu Nivea.

Początki Gliwic sięgają władzy księcia Siemowita (XIII w.). W XIV w. stała tu wieża mieszkalna, połączona z murami miejskimi (29 baszt). Dziś ich pozostałością jest tzw. Zamek Piastowski (ul. Pod Murami 2). Ta gotycka budowla stanowi jeden z trzech oddziałów Muzeum w Gliwicach (Willa Caro, ul. Dolnych Wałów 8a, tel. 32 231 08 54, www.muzeum.gliwice.pl). Dwoma pozostałymi obiektami jest już wcześniej wspomniana Willa Caro

fol. J. Pleszyskiak

Pałac w Pławniowicach

z elementami neogotyku. W skład zespołu wchodzi: pałac z kaplicą, Dom Kawalera, oficyna ze stajnią i wozownią oraz zabudowania folwarczne. Pałac otacza park krajobrazowy (2,4 ha)

Wieża Radiostacji w Gliwicach

oraz Radiostacja w Gliwicach. Dziś w tej ostatniej znajduje się Muzeum Historii Radia i Sztuki Mediów (ul. Tarnogórska 129, tel. 32 300 04 04, www.muzeum.gliwice.pl/radiostacja). Jej bezcennym zabytkiem jest drewniana wieża antenowa – najwyższa konstrukcja tego typu na świecie (111 m). Interesujące zbiory prezentują też Muzeum Geologii Złóż (ul. Akademicka 2, tel. 32 237 26 08, www.polsl.pl) oraz Muzeum Techniki Sanitarnej (ul. Edisona 16, tel. 32 401 14 40 w. 11).

Będąc w Gliwicach, koniecznie musimy odwiedzić malowniczy rynek z XVIII-wiecznym ratuszem. Wokół niego znajdziemy kamieniczki z podcieniami (XV-XVII w.), liczne kawiarnie i galerie. W mieście spotkamy też kościół Wszystkich Świętych z II poł. XV w., neogotycki gmach Poczty Głównej (1903-1906), ormiański kościół św. Trójcy (1838 r.) oraz dawny dom tekstylny Weichmanna (1921-1922). Wspaniałym przykładem śląskiego neogotyku jest kościół Świętych Apostołów Piotra

i Pawła (1886-1900). Na ziemi gliwickiej zachowało się także trzynaście drewnianych kościołów, w tym św. Jerzego w Ostropie (1640 r.). Znaną placówką kulturalną miasta jest Gliwicki Teatr Muzyczny (ul. Nowy Świat, tel. 32 232 11 01, www.teatr.gliwice.pl), nawiązujący tradycjami do Operetki Śląskiej.

Prawdziwą atrakcją Gliwic jest Palmiarnia Miejska (ul. Fredry 6, tel. 32 231 00 31). W jej nowoczesnych pawilonach (2 tys. m²) rośnie ponad 6 tys. egzotycznych drzew i krzewów. Latem popularnym miejscem wypoczynku jest Kąpielisko

W nocy 31 sierpnia 1939 r. do budynku niemieckiej radiostacji w Gliwicach wtargnął uzbrojony oddział SS. Jego żołnierze, w cywilnych ubraniach, udawali byłych powstańców śląskich. Po pewnym czasie w eter popłynęły słowa komunikatu o rzekomym przejściu radiostacji przez Polaków. Prawda o tym zdarzeniu została ujawniona dopiero podczas procesu norymberskiego w latach 1945-1946.

Zamek w Gliwicach

fol. J. Pleszysniak

Leśne z trzema odkrytymi basenami (ul. Toszecka 137) oraz jezioro w Czechowicach (ul. Ziemięcicka 62). Przez miasto biegną: Szlak Husarii Polskiej (czerwony), Szlak Krawędziowy GOP (zielony), Szlak Okrężny Wokół Gliwic (żółty), Szlak Powstańców Śląskich (niebieski), Szlak Sosńnicowicki (czarny) oraz Szlak Ziemi Gliwickiej (czerwony). W Gliwicach istnieje też ponad 60 kilometrów ścieżek rowerowych.

Przed gliwickim Urzędem Miejskim stoi fontanna z trzema tańczącymi faunami (1928 r.). Podobno symbolizuje ona przedwojennych prezydentów Gliwic, Bytomia i Zabrze, którzy nie mogli dojść do porozumienia w sprawie połączenia ich miast.

Palmiarnia Miejska

fol. J. Pleszysniak

fol. J. Pleszyniak

Pałac w Sośnicowicach

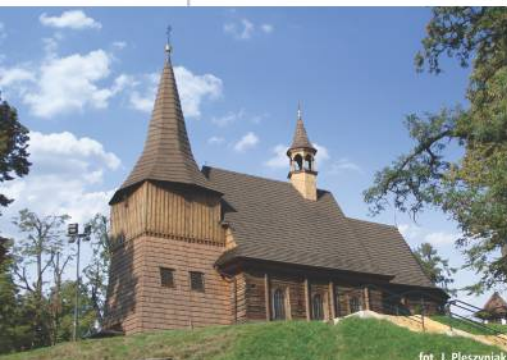
SOŚNICOWICE

Najstarsza wzmianka o tutejszej osadzie targowej pochodzi z 1308 r. Do dziś w mieście (1,7 tys. mieszkańców) zachował się średniowieczny układ urbanistyczny z niewielkim rynkiem i XIX-wieczną zabudową. Jednym z cennych zabytków jest późnogotycki kościół św. Jakuba z XV w. Świątynia przebudowana w latach 1786-1795 posiada barokowe wnętrze (ołtarz, ambona i rzeźby). Obok niej stoi kamienny krzyż pokutny z XV w. Nieopodal, w otoczeniu parku, znajdziemy późnobarokowy pałac z 1755 r. Obecnie mieści się w nim dom pomocy społecznej. Tradycje niepodległościowe tych ziem przypomina pomnik ku czci mieszkańców Sośnicowic, poległych w powstaniach śląskich 1919-1921. Przez miasto biegnie pieszy Szlak Stulecia Turystyki (zielony).

ŻERNICA

Na niewielkim wzniesieniu stoi drewniany kościół św. Michała Archanioła (1648-1651). Wewnątrz istnieje barokowe wyposażenie z XVII i XVIII w. Obok kościoła rosną dwie lipy drob-

We wnętrzu kościoła znajdziemy m.in. popiersia św. Barbary i św. Doroty z 1500 r., ołtarz główny z 1661 r. oraz obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem z 1675 r.

fol. J. Pleszyniak

Kościół w Żernicy

nołistne – pomniki przyrody. W XII w. istniało tu średniowieczne grodzisko. Od 1278 r. wieś była własnością cystersów z Rud. Obecnie przez jej tereny biegnie Szlak Husarii Polskiej (czerwony).

PILCHOWICE

W Pilchowicach znajdziemy późnobarokowy kościół św. Jana Chrzciciela z 1780 r. oraz XVIII-wieczny dwór (siedziba urzędu gminy). Ciekawym obiektem jest także dawny klasztor Bonifratrów z 1814 r. Na miejscowym cmentarzu spoczywa działacz narodowy i poeta, ksiądz Konstanty Damrot. Przez wieś przebiega Szlak Husarii Polskiej (czerwony).

fol. J. Pleszyniak

Pałac w Wilczy

WILCZA

Trzy baszty i wieża zdobią neogotycki pałac w Wilczy (II poł. XIX w.). Do dawnego majątku należą też obora, spichlerz oraz 2,5-hektarowy park. Obecnie obiekt ten jest własnością prywatną. We wsi spotkamy też drewniany kościół św. Mikołaja z 1755 r. W jego barokowym wnętrzu widnieje obraz Matki Boskiej Frydeckiej (1709 r.). Przez miejscowość biegnie Szlak Okrężny Wokół Gliwic (żółty) oraz Szlak Stulecia Turystyki (zielony).

PRZYSZOWICE

Przy parku w stylu angielskim (9,8 ha) wznosi się eklektyczny pałac z lat 1890-1895. W jego portalu widnieje herb dawnych właścicieli – rodziny von Raczek. W centrum miejscowości znajduje się kościół św. Jana Nepomucena z 1937 r. Wcześniej w tym miejscu stał drewniany kościół św. Mikołaja (1720 r.). W latach 30. XX w. przeniesiono go do Borowej Wsi.

fot. J. Pleszyński

Pałac w Przysowicach

Na terenie Przysowic spotkamy też drewniany spichlerz plebański z ok. 1829 r. i przydrożną kapliczkę z figurą św. Floriana (1800 r.). Przez wieś biegnie Szlak Krawędziowy GOP-u (zielony).

GIERAŁTOWICE

Z 1845 r. pochodzi klasycystyczny dwór Madejskich w Gierałtowicach. Na zach. od niego stoi neobarokowy kościół Matki Boskiej Szkaplerznej (1927-1928). W świątyni wisi dzwon z 1655 r. W miejscowości znajduje się też klasztor sióstr Służebniczek założony w XIX w.

CHUDÓW

Renesansowy zamek w Chudowie pochodzi z przełomu XVI i XVII w. Obiekt ten wzniesiono na planie prostokąta (30x26 m). W latach 1706-1767 należał on do rodu Gierałtowskich. Wówczas tworzyły go m.in.: czworoboczna wieża, budynki mieszkalne, mury kurtynowe i wewnętrzny dziedziniec ze studnią. Po pożarze w 1873 r. zamek długo pozostawał w ruinie. Od 1995 r. jego właścicielem jest Fundacja „Za-

mek Chudów” (www.zamekchudow.pl). W 2000 r. podczas prac archeologicznych natrafiono tutaj na ślady wcześniejszej, XV-wiecznej budowli obronnej. Prawdopodobnie należała ona do rodu Chudowskich. Obecnie w zrekonstruowanej baszcie działa muzeum zamkowe. W przyszłości obiekt ten, razem z dawnym spichlerzem i browarem, będzie także pełnił funkcje hotelarsko-gastronomiczne. Od kilku lat na zamku i jego błoniach organizowane są ciekawe imprezy

Na zamku Chudów organizowane są liczne imprezy historyczne, koncerty i widowiska teatralne. Największą z nich jest Jarmark Średniowieczny (sierpień).

fot. J. Pleszyński

Zamek Chudów

historyczno-rekreacyjne. W Chudowie od 2004 r. istnieje też „Izba Iod Starki” (tel. 32 238 69 75). Jej siedzibą jest ponad 100-letni budynek dawnej szkoły. Placówka ta, założona przez Monikę Organiściok, gromadzi przedmioty codziennego użytku z XIX i XX w. Przez Chudów biegnie szlak Bohaterów Wieży Spadochronowej (czerwony) i Szlak im. K. Goduli (czerwono-biały). www.zamekchudow.pl

fot. J. Pleszyński

Ekspozycja w wieży zamkowej

Jurajskie zamki i skały

Wapienne wzgórza, rozległe lasy, głębokie doliny, skały wyrzeźbione przez wodę i wiatr, krystalicznie czyste źródła oraz tajemnicze jaskinie tworzą niepowtarzalne piękno tych ziem. Piękno pulsujące bogactwem świata roślin i zwierząt. Z czasem to wspaniałe dzieło natury dopełnili ludzie. Przez wieki wznosili tutaj swe osiedla, grody, zamki, kościoły, pałace i miasta. Dzisiaj tereny Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej, nazywane po prostu Jurą, są jednym z najchętniej odwiedzanych regionów turystycznych Polski. Swoje ulubione miejsca mają tu wspinacze skałkowi i grotolazi, turyści piesi i rowerzyści, żeglarze i kajakarze, miłośnicy jazdy konnej i narciarze.

CZĘSTOCHOWA

Najstarsza wzmianka o terenach dzisiejszego miasta (242 tys. mieszkańców) pochodzi z 1220 r. Jednak pierwsi ludzie przybyli tutaj już 700-400 lat p.n.e. Świadectwem tego są ekspozyty prezentowane w Rezerwacie Archeologicznym (ul. Łukasieńskiego

fot. UM Częstochowa

Ekspozycja w Rezerwacie Archeologicznym

20, tel. 34 323 19 51). Dużo ciekawych informacji dostarczy nam także stała wystawa „Dzieje Miasta Częstochowy – od pradziejów do końca XVIII wieku”. Możemy ją oglądać w dawnym budynku ratusza. Ten późnoklasycystyczny obiekt, z charakterystyczną wieżą pośrodku, pochodzi z 1826 r. Obecnie jest on główną siedzibą Muzeum Częstochowskiego (al. NMP 45 a, tel. 34 360 56 31, www.muzeumczestochowa.pl). Częstochowa posiada prawa miejskie od 1370 r.

Najbardziej reprezentacyjną ulicą miasta jest aleja Najświętszej Maryi Panny, powstała w 1818 r. (dł. 1,5 km). Łączy ona Jasną Górę z placem Daszyńskiego. Po obu jej stronach stoi wiele zabytkowych budynków, w tym eklektyczna kamienica Frankego (nr 14), neobarokowa kamienica z piękną fasadą i klatką schodową (nr 35) oraz kamienica kupiecka (nr 24). W ich

fot. UM Częstochowa

wnętrzach działają liczne sklepy, galerie, restauracje i kawiarnie. Chętnie odwiedzanym miejscem jest także ulica 7 Kamienic. Wbrew nazwie tworzy ją jedenaście zabytkowych domów z XIX w.

Jednak prawdziwym sercem miasta, do którego zdążają pielgrzymi i turyści z całego świata, jest zespół klasztorny ojców Paulinów na Jasnej Górze (Jasnogórskie Centrum Informacji, ul. A. Kordeckiego 2, tel. 34 365 38 88, www.jasnagora.pl). Jego historia sięga XIV w. W 1382 r. książę Władysław Opolczyk podarował kościołowi na Jasnej Górze cudowny obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem, przywieziony z Rusi. Wkrótce opiekę nad nim przejęli ojcowie paulini sprowadzeni z Węgier. Od XV w. ich klasztor stał się miejscem stałych pielgrzymek ze Śląska, Moraw, Prus i Węgier.

Obraz Matki Boskiej Częstochowskiej

fot. J. Pleszyński

Otaczany do dziś wielkim kultem wizerunek Czarnej Madonny jest ikoną bizantyjską, pochodzącą z VI-IX w. Została ona uszkodzona przez husytów w 1430 r., po czym pieczołowicie ją naprawiono. Wśród zabytków Jasnej Góry, oprócz Kaplicy Matki Boskiej i bazyliki, są także: skarbiec, Muzeum

Wzgórze z klasztorem jasnogórskim

Budynek ratusza posiadał kiedyś dwa pawilony boczne. Do dziś zachował się jedynie pawilon dawnego odwachu (wartowni). Nad ratuszem góruje wieża z tarasem widokowym, wyposażona w windę dla osób niepełnosprawnych.

Jurajskie zamki i skały

Brama zespołu klasztorowego na Jasnej Górze

fol. arch. UMWS

600-lecia, Sala Rycerska i Kaplica Pamięci Narodu. Bohaterską obronę Jasnej Góry przed Szwedami (1655 r.) przypominają obwarowania klasztorne z bastionem św. Rocha i kilkoma działaniami na murach.

Poza klasztorem jasnogórskim Częstochowa ma wiele innych zabytków sakralnych. Najstarszą świątynią w mieście jest barokowy kościół św. Zygmunta (ul. Krakowska 1). Jego dzieje sięgają XIV w. Do kościoła przylegają dawne zabudowania klasztoru z I poł. XVII w. W tym samym czasie został wzniesiony kościół Świętych Andrzeja i Barbary (ul. św. Barbary). Prezentuje on styl barokowy z elementami gotyku. Obok znajduje się kaplica św. Barbary nad Źródłem. Według legendy, to w jego cudownych wodach obmyto zniszczony obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem, który w 1430 r. husyci skradli z klasztoru, po czym porzucili go w tym miejscu.

Obraz Matki Boskiej Częstochowskiej ma wymiary 122,2x82,2x3,5 centymetra. Według legendy, jest on jedną z siedemdziesięciu ikon wykonanych przez św. Łukasza Ewangelistę. Deska, na której ją namalowano, ma pochodzić ze stołu Świętej Rodziny.

Z lat 1859-1861 pochodzi neogotycki kościół Najświętszego Imienia Maryi (al. NMP), służący pierwotnie klasztorowi sióstr Mariawitek. W kościele znajdują się secesyjne malowidła o motywach kwiatowych. Jednym z największych kościołów w Polsce jest neogotycka archikatedra Świętej Rodziny z pocz. XX w. (ul. Katedralna). Posiada ona trzy nawy, dwie wieże i ma ok. 100 m długości. Jej wnętrze wykonane jest z granitu skandynawskiego, a witraże przedstawiają m.in. najważniejsze wydarzenia z dziejów narodu polskiego. W podziemiach świątyni znajduje się krypta z grobami biskupów częstochowskich.

Przy najstarszej nekropolii Częstochowy, cmentarzu św. Rocha, istnieje barokowy kościół św. Rocha i św. Sebastiana (zbieg ulic św. Rocha i św. Jadwigi). Historia tej świątyni sięga XVII w. Pierwotnie był to kościół jednonawowy, lecz po przebudowie zyskał trójdzielnią fasadę oraz dwie wieże kryte barokowymi hełmami. Na cmentarzu przy kościele znajdziemy m.in. mogiły uczestników III powstania śląskiego (1921 r.) oraz grób sławnej poetki – Haliny Poświatowskiej.

Do zabytkowych świątyń należą także kościół św. Jakuba z 1872 r. (pl. Biegańskiego), będący wcześniej prawosławną cerkwią Cyryla i Metodego, oraz kościół ewangelicko-augsburski Wniebowstąpienia Pańskiego z 1913 r. (ul. Śląska). Ponad 8,5 ha zajmuje cmentarz żydowski z XVIII w. (ul. Złota). W jego obrębie zachowało się ok. 5 tys. macew. Na cmentarzu, w zbiorowych mogiłach, spoczywają m.in. żydowscy partyzanci i członkowie Żydowskiej Organizacji Bojowej, polegli w walkach z Niemcami w 1943 r.

fol. J. Pleszyński

Archikatedra Świętej Rodziny

Ruch turystyczny i pielgrzymkowy trwa w Częstochowie przez cały rok. Każdego roku przyjeżdża tu ponad 4,5 mln osób z ok. 80 krajów świata. Oprócz wymienionych już wcześniej zabytków sakralnych, turyści chętnie odwiedzają Muzeum Częstochowskie. Wśród jego pozostałych oddziałów znajdziemy: Muzeum Haliny Poświętowskiej (ul. Jasnogórska 23, tel. 34 368 16 17), Muzeum Pielgrzymowania (al. NMP 47, tel. 34 368 21 64), Galerię Malarstwa i Rzeźby (ul. Katedralna 8, tel. 34 324 99 93), Pawilon Wystawowy (park Staszica, tel. 34 360 56 33), Zagrodę Włościańską (ul. 7 Kamienic 4, tel. 34 360 56 33) oraz Muzeum Górnicztwa Rud Żelaza (park Staszica, tel. 34 360 56 33).

W Muzeum Produkcji Zapalek

fot. arch. UMWS

Równie interesujące zbiory prezentują: Muzeum Archidiecezji Częstochowskiej (ul. św. Barbary 41, tel. 34 368 33 61), Miejska Galeria Sztuki (al. NMP 64, tel. 34 324 55 81, www.galeria.czest.pl), Muzeum Produkcji Zapalek (ul. Ogrodowa 68, tel. 34 324 26 26, www.zapalki.pl) i Muzeum Historii Kolei (ul. Pułaskiego 100/120, tel. 34 370 16 50, www.tpkww.one.pl). Te dwie ostatnie placówki leżą na Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego. Z kolei miłośnicy kosmosu mogą zwiedzić najnowocześniejsze w Polsce obserwatorium astronomiczne przy Akademii im. Jana Długosza (al. Armii Krajowej 13/15, tel. 34 361 49 18, www.planetarium.ajd.czest.pl).

Częstochowa jest bardzo zielonym miastem. W jej granicach spotkamy jedenaście parków o łącznej powierzchni 143,7 ha. Największym z nich jest park Lisiniec (34 ha) z dwoma zbiornikami

wodnymi „Bałtyk” i „Adriatyk”. Z kolei u podnóża Jasnej Góry rozciągają się parki im. 3 Maja (6 ha) oraz im. Stanisława Staszica (5,5 ha). Wśród rosnących tu drzew (ok. 3 tys.) występują m.in.: klony, dęby, kasztanowce i świerki syberyjskie. Naprzeciw Jasnej Góry wznosi się Złota Góra (280 m n.p.m.) z rozległą panoramą okolicy. Tuż za miastem, pomiędzy Mirowem i Mstowem, spotkamy malowniczy przełom rzeki Warty. Najciekawszym jej odcinkiem są okolice wzgórz Gąszczyk i Babiak oraz nieco dalsze tereny Wancerzowa (gm. Mstów). Rzeka płynie tu pośród kilkudziesięciometrowych wzgórz o skalistych zboczach. Wzdłuż wschodnich granic miasta, od doliny Warty (płn.) do Olsztyna (płd.), ciągną się duże kompleksy leśne.

Przez tereny miasta będą biegły liczne szlaki piesze w tym: Orlich Gniazd (czerwony), Jury Wieluńskiej (czerwony), Walk 7 Dywizji Piechoty (zielony) oraz Jurajski Szlak Rowerowy Orlich Gniazd. Kajakarze cenią sobie spływy rzeką Wartą (www.wartaczestochowa.pl). Natomiast miłośnicy fortyfikacji mogą oglądać tu 11 polskich schronów z 1939 r. (Dźbów, Kiedrzyń i Grabówka).

Szczegółowe informacje o mieście uzyskamy w Miejskim Centrum Informacji (aleja Najświętszej Marii Panny 65, tel. 34 368 22 50, www.czestochowa.pl).

fot. S. Soluch

Spływ rzeką Wartą

Miłym i praktycznym upominkiem są „Ciasteczka z Częstochowy”. Kartonowe pudełko zawiera sześć owsianych ciasteczek, dwie pocztówki i turystyczny plan centrum. Pełni wrażenie nie zapomnijmy także skosztować miejscowych specjałów – żurku zakonnego lub zalewajki, które serwują tutejsze restauracje.

Kiedy w 1578 r. pod zamkiem stanęły wojska Maksymiliana Habsburga, jego obroną dowodził Kacper Karliński. To wtedy bohaterski starosta poświęcił życie swego – porwanego wcześniej – kilkumiesięcznego syna, którego Austriacy nieśli w pierwszym szeregu atakujących wojsk.

OLSZTYN

Nad Olsztynem górują malownicze ruiny zamku z XIV w. Jego fundatorem był król Kazimierz Wielki. Do dzisiaj zachowały się tutaj dwie wieże obronne oraz fragmenty budynków i murów obwodowych. Według przekazów, pod zamkiem ciągnie się tajemniczy system jaskiń i korytarzy wykutych w skale. Sam Olsztyn, będący niegdyś miastem (do 1818 r.), posiada dawny układ urbanistyczny rynku. Niedaleko od niego wznosi się barokowy kościół św. Jana Chrzciciela (I poł. XVIII w.). Przy ulicy Kuhna 1 stoi XIX-wieczny dom z galerią Jana Wewióra. Jego dziełem jest „Szopka Olsztyńska” z ponad 800 postaciami świętych, ludzi i zwierząt wyrzeźbionych w lipowym drewnie. Dużą atrakcją jest również Jurajski Teatr Stodoła prowadzony przez Stacha Brzezinę-Kalkusa.

Do specjalności miejscowej kuchni należą kućmok olsztyński i parzybroda śląska. Zasłużoną sławą cieszą się pyszne lody olsztyńskie. W pobliżu Olsztyna znajdują się Góry

Towarne, liczne ostańce i jaskinie oraz rezerваты leśne „Zielona Góra” (19,6 ha) i „Sokole Góry” (216 ha). Cennym zabytkiem jest drewniany kościół św. Idziego w Zrębicach. Przez okolice Olsztyna biegnie kilkanaście szlaków pieszych, rowerowych i konnych, w tym. Orlich Gniazd (czerwony), im. Barbary Rychlik (czarny) oraz

Dróżki św. Idziego (zielony). Są tu także doskonale warunki do uprawiania wspinaczki skałkowej i paralotniarstwa.

www.olsztyn.ug.gov.pl

fol. J. Pleszyński

Szopka Olsztyńska

PARK KRAJOBRAZOWY ORLICH GNIAZD

Park ten należy do Zespołu Parków Krajobrazowych Województwa Śląskiego. Obejmuje on obszary Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej i leży w granicach województwa śląskiego (47,6 tys. ha) oraz województwa małopolskiego (12,8 tys. ha). W woj. śląskim jego tereny ciągną się od przelomu rzeki Warty pod Mstowem (płn.), po Pustynię Błędownską (płd.). W skład parku wchodzi rezerwat przyrody: Zielona Góra, Sokole Góry, Kaliszak, Parkowe, Bukowa Kępa, Ostrężnik, Góra Zborów, Smoleń, Góra Chelm i Ruskie Góry. Jego krajobraz tworzą wapienne wzgórza, malownicze doliny, lasy, rzeki, zbiorniki wodne oraz zjawiska krasowe (ostańce, jaskinie, wywierzyska). Bogactwo świata roślin i zwierząt dopełniają liczne obiekty zabytkowe. Są wśród nich średniowieczne zamki i strażnice, pałace, dwory, młyny wodne oraz kościoły i klasztory. www.zpk.com.pl

W lipcu na zamkowych bloniach organizowany jest wielki „Festyn rycerski”, a w listopadzie przyjeżdżają tu uczestnicy „Hubertusa” – tradycyjnego święta myśliwych, leśników i jeźdźców. www.zamekolsztyn.pl

fol. J. Pleszyński

fol. J. Pleszyński

Zamek Olsztyn

SOKOLE GÓRY

Wapienne wzgórza, sosnowo-bukowe lasy, ostańce i kilkanaście jaskiń – to malownicze otoczenie rezerwatu leśnego „Sokole Góry”. Rezerwat ten, leżący na płd.-wsch. od Olsztyna, składa się z dziesięciu skalistych wzniesień (ok. 400 m n.p.m.). Należą do nich m.in. Sokolica, Pustelnica, Puchacz, Karzełek i Jodłowa Góra. Tutejsze podziemia tworzy kilkanaście jaskiń, w tym: Maurycego, Pod Sokolą Górą, Olsztyńska, Korolowa oraz najgłębsza na Jurze – jaskinia Studnisko (gł. 75,5 m). Z Gór Sokolich rozciąga się wspaniały widok na górę Biakło oraz Górę Zamkową w Olsztynie. Ich leśne stoki przecinają szlaki turystyczne: Orlich Gniazd (czerwony), im. Barbary Rychlik (czarny), Olsztyński (żółty) i Dróżki św. Idziego (zielony). Tereny te są ulubionym miejscem wspinaczy skałkowych i grotolazów.

fol. J. Pleszyński

Natomiast 4 km na zach. od tej miejscowości napotkamy pozostałości wałów i fos dawnego grodziska Gąszcz (VIII-IX w.). www.mstow.pl

Sokole Góry
— widok z góry Biakło

PARK KRAJOBRAZOWY STAWKI

Jest on jednym z ośmiu parków tworzących Zespół Parków Krajobrazowych Województwa Śląskiego. Jego płaskie, podmokłe tereny (1,7 tys. ha) obejmują północną część lasów złotopotockich. Pod względem geologicznym stanowią one pradoliny rzek – górnej Wiercicy i Pilicy.

Zadaniem parku jest ochrona wilgotnych lasów (łęgi, olsy, bory bagienne), śródleśnych łąk, torfowisk oraz rzadkich gatunków roślin i ptaków. Najcenniejszym fragmentem parku jest rezerwat przyrody „Wielki Las” oraz uroczysko „Babski Las”. www.zpk.com.pl

W parku występuje 79 gatunków motyli. Wśród nich spotkamy m.in.: pają królowej, mieniaka tęczowca i mieniaka strużnika.

Zespół klasztorny w Mstowie

fol. J. Pleszyński

MSTÓW

Mstów był miastem do 1870 r. Do dziś zachował się w nim średniowieczny układ urbanistyczny rynku, zespół kamiennych stodoł (z pocz. XX w.) oraz klasztor Kanoników Regularnych Latańskich. Ten ostatni otacza mur obronny z 9 basztami (XVII w.). W tuższym kościele Wniebowzięcia NMP i św. Augustyna (1718-1744) możemy podziwiać 11 bogato zdobionych ołtarzy, rokokowy chór oraz zabytkowe drzwi do zakrystii (XV w.).

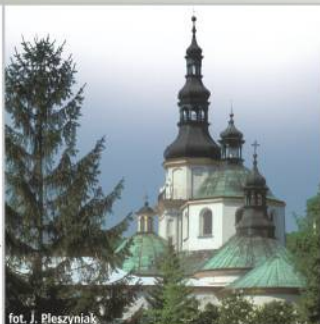
Nieopodał, nad rzeką Wartą, wznosi się legendarna Skała Miłosna, a po drugiej stronie rzeki stoją drewniane rzeźby słowiańskich wojów. Przez Mstów biegnie trasa malowniczych spływów kajakowych Wartą.

fol. K. Pierzgański

Park Krajobrazowy Stawki

Kościół św. Anny w Aleksandrówce

fol. J. Pleszyński

Mniszki Zakonu Kaznodziejskiego (dominikanki klauzurowe) to zgromadzenie powstałe we Francji (1206 r.). Siostry prowadzą surowe życie klauzurowe. Obecnie na całym świecie istnieje 250 klasztorów, z czego w Polsce są tylko trzy (Kraków, Radonie i Aleksandrówka).

PRZYRÓW

Przy niewielkim rynku stoi neogotycki kościół św. Doroty z 1911 r., a nieco dalej jednonawowy kościół św. Mikołaja (XVI w.), kryty gontem. Do interesujących zabytków należy klasztor sióstr Dominikanek Klauzurowych, z kościołem św. Anny w pobliższej Aleksandrówce. Najcenniejszym jego obiektem jest XVIII-wieczny obraz „Taniec śmierci”. Do Aleksandrówki warto przyjechać 26 lipca na wielki, kolorowy odpust patronki tego kościoła. Z kolei na zach. od Przyrowa leży Park Krajobrazowy „Stawki” (1,732 ha) i rezerwat przyrody „Wielki Las”. Na płd. od tej miejscowości koniecznie powinniśmy zobaczyć „Niebieskie źródła” w Juliance. Biją one w dzień stawu, przez który przepływa rzeka Wiercica. www.przyrow.pl

w powstaniu styczniowym 1863 r. Janów, będący obecnie siedzibą gminy, zachował dawny układ urbanistyczny rynku. Jego ozdobą jest replika dawnej studni miejskiej. Tuż przy rynku wznosi się neobarokowy kościół Niepokalanego Poczęcia (1921-1923). Natomiast na płn. od niego znajdziemy cmentarz żydowski z XVIII w. Gmina Janów ma największą liczbę rezerwatów przyrody w woj. śląskim: („Kaliszak” – 14,6 ha, „Parkowe” – 153,2 ha, „Bukowa Kępa” – 52,8 ha i „Ostrężnik” – 3,85 ha). Do ciekawych miejsc należą Pustynia Siedlecka i kamieniołom Warszawski. Krajobraz gminy tworzą wapienne ostańce (378), jaskinie i schroniska skalne (35) oraz

fol. Gmina Janów

Piknik na Pustyni Siedleckiej

malownicze stawy (22). Przez tereny gminy Janów biegną m.in. piesze szlaki: Orlich Gniazd (czerwony), Warowni Jurajskich (niebieski), Zamonitu (żółty), Walk 7 Dywizji Piechoty (zielony) i Gór Gorzkowskich (czarny). Są tu także liczne ścieżki rowerowe i szlaki konne. Odległy kosmos przybliży nam wędrowka szlakiem „Galerii Planet”, a bajkowy świat dzieci – spektakle aktorów w „Zaczarowanym Lesie” (www.lecholand.pl). Dużymi imprezami plenerowymi są Dni Gminy (czerwiec) i Pustynny Piknik (sierpień). www.janow.pl

W herbie Janowa, nawiązującym do znaku rodowego Koniecpolskich – Pobóg, widnieje srebrna podkowa. Zawody w jej rzucie towarzyszą różnym tutejszym imprezom. W 2005 r., w przeciągu jednej godziny sztuki tej próbowały 992 osoby. Wynik ten został wpisany do Polskiej Księgi Rekordów i Osobliwości.

Studnia w Janowie

fol. J. Pleszyński

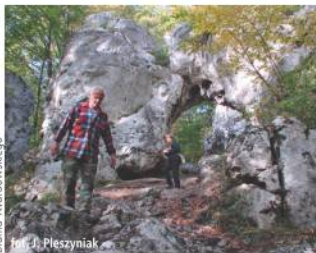
JANÓW

Nazwa miejscowości pochodzi od imienia jej założyciela, Jana Aleksandra Koniecpolskiego (1670 r.). Dwa-dziesiąt sześć lat później uzyskała ona prawa miejskie, po czym utraciła je w 1870 r. Była to kara wymierzona przez cara za udział jej mieszkańców

ZŁOTY POTOK

Najstarsze ślady osadnictwa w Złotym Potoku sięgają 80 tys. lat p.n.e. Dowodem tego są krzemienne narzędzia odnalezione w jaskini – Grocie Niedźwiedziej. W VIII-XI w. na jednym ze wzgórz istniało Osiedle Wały. Jego mieszkańcy zajmowali się rolnictwem i hodowlą zwierząt oraz wyznawali kult słowiańskiego bożka

Brama Twardowskiego
fot. J. Pleszyński

Światowita. Jednak prawdziwe lata świetności okolice te zawdzięczają rodom Krasińskich i Raczyńskich (XIX i XX w.). To oni pozostawili po sobie m.in. dworek Krasińskiego z 1829 r. (Muzeum Regionalne im. Zygmunta Krasińskiego, ul. T. Kościuszki 11, tel. 34 329 11 62), pałac Raczyńskich z 1856 r. oraz Pstrągarnię Raczyńskich z 1881 r. W Złotym Potoku przebywali wielcy Polacy – pisarz Zygmunt Krasiński, marszałek Józef Piłsudski oraz prezydent RP, Ignacy Mościcki. Do interesujących zabytków należą tutaj kościół św. Jana Chrzciciela (XVII w.), drewniany młyn Kołaczew (XV w.) oraz dawne schronisko Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego (1935 r.).

fot. I. Bartkowiak

DOLINA WIERCICY

Ta krystalicznie czysta rzeka bierze początek ze Źródeł Zygmunta i Elżbiety (Złoty Potok) oraz okresowego Źródła Zdarzeń (Ostrężnik). W górnym biegu jej szerokość wynosi 10 m, a głębokość dochodzi do 2 m. Poniżej tworzy ona szereg stawów przepływowych. Należą do nich m.in. stawy: Zygmunt, Szmaragdowy, Nocy Letniej, Amerykan i Irydion. W płd. części doliny istnieją tajemnicze ruiny zamku Ostrężnik (pocz. XIV w.). W skale u jego podnóża natkniemy się na wejście do Jaskini Ostrężnickiej (dł. 98 m). Niedaleko znajdziemy też piękne ostańce: Diabelskie Mosty, Bramę Twardowskiego i Skalę z Krzyżem. Przez dolinę biegną liczne szlaki piesze i konne, trasy rowerowe oraz ścieżki przyrodnicze. Są wśród nich: Szlak Orlich Gniazd (czerwony), Szlak Warowni Jurajskich (niebieski), Jurajski Szlak Rowerowy im. Zygmunta Krasińskiego (zielony), Transjurajski Szlak Konny (pomarańczowy) oraz Ścieżka „Złota Kraina Pstrąga”.

fot. J. Pleszyński

Dwudniowe „Święto Pstrąga” (sierpień) to prawdziwa gratka dla wędkarzy i smakoszy pstrągów. Jeden z konkursów imprezy polega na odgadnięciu 16 potraw przyrządzanych z tej ryby. Znanych aktorów i tysiące turystów przyciąga też Jurajskie Lato Filmowe (lipiec).

Klasycyści dworek Krasińskiego pochodzi z 1829 r. W 1851 r. nabył go gen. Wincenty Krasiński. Jego syn, wielki pisarz Zygmunt Krasiński, gościł na Jurze trzykrotnie. Na dłużej, razem z żoną i dziećmi, przebywał tu od lipca do sierpnia 1857 r.

KONIECPOL

Dzieje tego miasta (6,3 tys. mieszkańców), leżącego w dolinie Pilicy, nierozzerwalnie związane są z rodem Koniecpolskich. Prawami miejskimi obdarował je król Władysław Warneńczyk (1443 r.). Do jego ciekawych zabytków należą kościoły św. Trójcy (XVII w.) i św. Michała Archanioła (XVIII w.) oraz pałac Koniecpolskich (XVII w.) w pobliskim Chrzastowie. Przy rynku zachował się dom mieszczkański z XVII w. Na wsch. od miasta leżą rozległe lasy Koniecpolskie, z kilkunastoma pomnikami przyrody. Natomiast na płn. od niego spotkamy rezerwat leśny „Borek” (64,7 ha). Wśród boru mieszanego, z udziałem dębu i lipy, występuje ponad 170 gatunków roślin naczyniowych. W Koniecpolu są dwa zbiorniki wodne oraz trzy ścieżki rowerowo-przyrodnicze. Do atrakcji turystycznych należy także szlak kajakowy rzeki Pilicy (Szczekociny-Mniszew). www.koniecpol.pl

Splyw pontonowy rzeką Białką

fol. J. Pleszniak

LELÓW

W Lelowie, dawnym mieście, zachował się średniowieczny układ urbanistyczny rynku. Tuż obok niego stoi kościół św. Marcina z przełomu XIII i XIV w. Jednak tym, co wyróżnia Lelów spośród innych jurajskich miejscowości, jest grób – ohel sławnego cadyka Dawida Bidermana (1746-1814). Kilkunadne uroczystości religijne, odprawiane na jego cześć (luty), gromadzą tutaj Żydów z odległych stron świata. Latem niezapomnianych wra-

żeń dostarcza spływ pontonowy rzeką Białką (tel. 34 321 71 43, 506 736 865, www.info.enetia.pl). Miłą pamiątką z Lelowa jest figurka Żyda z grosikiem, którą możemy kupić w Gminnym Ośrodku Kultury. www.lelow.pl

Święto Ciulimu i Czulentu (sierpień) to impreza nawiązująca do bogatych tradycji kultury polskiej i żydowskiej. Ciulim jest rodzajem zapiekanki złożonej z tartych ziemniaków, żeberek i boczku. Natomiast jego żydowski odpowiednik – Czulent, składa się z fasoli, kaszy, ziemniaków i gęsiego tłuszczu. Dania te oraz osławione pipki po lelowsku oferuje także miejscowa karczma „Lelowianka”.

SZCZEKOCINY

W 1794 r. pod Szczekocinami (3,8 tys. mieszkańców) doszło do jednej z największych bitew powstania kościuszkowskiego. Wydarzenie to upamiętniają m.in. pomnik Kościuszki na rynku miasta z 1917 r. oraz współczesne rekonstrukcje tej bitwy (Szczekociny). Na wsch. od centrum leży zespół pałacowo-parkowy Dębińskich z XVIII w. Do innych zabytkowych obiektów należą kościół św. Bartłomieja (XVII w.) i dawny budynek zajazdu z końca XVIII w. (obecnie siedziba UMiG). Przez miasto biegnie pieszy Szlak Kosynierów (żółty), a na odcinku Szczekociny-Przyłęk organizowane są spływy kajakowe rzeką Pilicą (15 km). www.szczekociny.pl

fol. J. Pleszniak

Pałac w Szczekocinach

MIRÓW I BOBOLICE

Te dwie miejscowości łączy malownicze pasmo Skał Mirowskich (dł. 2 km). Na jego krańcach wznoszą się ruiny XIV-wiecznych zamków Mirów (wsch.) i Bobolice (zach.). Jak głosi

legenda, ich właścicielami byli dwaj bracia bliźniacy. Jednak miłość do tej samej dziewczyny zakończyła się bratobójstwem. Tragiczny los spotkał także dziewczynę, która została żywcem zamurowana w lochach zamku Bobolice. Obecnie oba zamki są prywatną własnością rodziny Laseckich. Pomiędzy nimi biegnie Szlak Orlich Gniazd (czerwony), Jurajski Szlak Rowerowy Orlich Gniazd (czerwony) oraz Transjurajski Szlak Konny. Nieopodal zamku w Mirowie istnieje Ośrodek Górskiej Turystyki Jeździeckiej PTTK „Orle Gniazdo”. Okoliczne skałki i jaskinie przyciągają licznych wspinaczy i grotolarzów.

www.zamekbobolice.pl

Zamek Bobolice

fol. J. Pleszyński

SKAŁY KROCZYCKIE

Tworzą one pasmo o długości ok. 5 km. Ich półd. część stanowi rezerwat krajobrazowy „Góra Zborów” (1957 r. – 45 ha). Oprócz Góry Zborów (462 m n.p.m.) obejmuje on również górę Kołoczek. Jego krajobraz składa się ze skalnych labiryntów, głębokich dolinek i lasu sosnowo-bukowego. Pozostałymi skałami pasma są: Pośrednia, Popielowa, góra Łysak, Jastrzębnik i Słupsko. Przy ładnej pogodzie ze szczytu Góry Zborów widać ruiny zamków: Mirów, Bobolice, Morsko i Ogrodzieniec. Pięknym ostańcem na terenie gminy jest Okiennik Wielki (Piaseczno). Latem w Kroczykach działa nowoczesne kąpielisko. Natomiast umiejętności alpinistyczne możemy zdobyć dzięki kilku szkółkom istniejącym w Podlesicach i Kroczykach. Jedną z nich jest Szkoła Przetrwania Ireny Van der Cogen (Podlesice 5, tel. kom. 601 441 091). Do pieszych wędrówek zachęcają

fol. J. Pleszyński

Zamek Mirów

szlaki: Orlich Gniazd (czerwony), Zamonitu (żółty) i Kroczycki (czarny).

SKAŁY RZĘDKOWICKIE

Ten imponujący skalny mur o długości jednego kilometra leży na wsch. od Włodowic. Najbardziej charakterystycznym jego punktem jest Okiennik Rzędkowicki (446 m n.p.m.). Pod szczytem ostańca widnieje wysoka grot z czterema oknami. Przed laty odnaleziono w niej ślady bytności człowieka z VI-V w. p.n.e. Inne tutejsze skały noszą m.in. nazwy: Wysoka, Baszta, Turnia Szefa, Studnisko i Flaszka. Ponadto spotkamy tu 6 schronisk skalnych i Jaskinię Sopli Lodu. Północną część pasma porasta las bukowy. Skały Rzędkowickie są jednym z najpopularniejszych miejsc wspinaczkowych w Polsce.

fol. J. Pleszyński

Widok z Góry Zborów

W Podlesicach istnieje Centralna Stacja Ratunkowa Grupy Jurajskiej GOPR (Podlesice 5, tel. 34 315 25 00, tel. alarmowy 985 i 601 100 300). Tworzy ją ok. 100 ratowników.

fol. J. Plesz

Zespół klasztorny
w Żarkach-Leśniowie

ŻARKI

Pierwsza wzmianka o Żarkach (4,5 tys. mieszkańców) pochodzi z 1373 r. Jednak dzięki Rycerskiej Drużynie

Przez kilka miesięcy w roku (kwiecień–październik) organizowane są tu sławne Żareckie Jarmarki. Wśród miejscowych specjałów znajdziemy m.in. tatarczuch – ciemny chleb z mąki gryczanej oraz bubelki. Te ostatnie to obwarzanki z lekkiego ciasta, nawlekane na papierowe sznurki.

Miasta Żarki zbrojnych w miecze młodych ludzi spotkamy tu po dziś dzień. Do cennych zabytków miasta należą: kościół Świętych Szymona i Judy Tadeusza (XVI w.), przyszpitalny kościółek św. Barbary (XVII/XVIII w.) oraz zespół 40 murowanych stodoł (XIX w.). Przed II wojną światową Żydzi stanowili 60% ludności miasta. Obecnie jedynymi śladami tej społeczności są dawny budynek synagogi z I poł. XIX w. (Miejski Dom Kultury) oraz XIX-wieczny cmentarz – kirkut (ok. 1,1 tys. macew). Przez Żarki przebiega Szlak Kultury Żydowskiej. Na terenie gminy, w Suliszowicach i Przewodzisowicach, zachowały się także ruiny strażnic obronnych z XIV w. Natomiast w Żarkach-Leśniowie istnieje zespół klasztorny ojców Paulinów (XVI-XVIII w.). www.umigzarki.pl

ni jedynymi śladami tej społeczności są dawny budynek synagogi z I poł. XIX w. (Miejski Dom Kultury) oraz XIX-wieczny cmentarz – kirkut (ok. 1,1 tys. macew). Przez Żarki przebiega Szlak Kultury Żydowskiej. Na terenie gminy, w Suliszowicach i Przewodzisowicach, zachowały się także ruiny strażnic obronnych z XIV w. Natomiast w Żarkach-Leśniowie istnieje zespół klasztorny ojców Paulinów (XVI-XVIII w.). www.umigzarki.pl

MYSZKÓW

Najstarsze dzielnice miasta mają średniowieczny rodowód (Mrzyglód, Ciszówka i Będusze). Natomiast sam

Myszków (32,9 tys. mieszkańców), wzmiankowany od 1629 r., prawa miejskie otrzymał w 1950 r. Do jego zabytków sakralnych należą: kościół Wniebowzięcia NMP (1653-1662), neogotycki kościół św. Stanisława z pocz. XX w., kaplica w Mijaczowie (XVIII w.) oraz kapliczka w Będuszu (1656 r.). Ta ostatnia upamiętnia bohaterstwo szlachty siewierskiej w latach potopu szwedzkiego. Dużą liczbę ciekawych detali architektonicznych i ładne witraże posiada odrestaurowany pałac Schmelzera

fol. J. Zawrat

Pałac w Myszkowie

(1883-1897). Bardzo interesujący jest również dawny zespół parkowo-dworski w Będuszu z 1916 r. Nad jego zabudowaniami góruje sześcioboczna wieża zdobiąca murowany spichlerz. Czasy kolei warszawsko-wiedeńskiej przypomina budynek myszkowskiego dworca z poł. XIX w. Na wsch. od miasta znajdują się rozległe bory sosnowe. Na ich terenie

spotkamy liczne ciekie i zbiorniki wodne, torfowiska oraz podmokłe łąki. Są one wymarzone miejscem do bytowania ptactwa wodno-błotnego i rzadkich gatunków roślin (m.in. widłak goździsty i konwalia majowa).
www.miestomyszkow.pl

ZALEW PORAJSKI

Malowniczym otoczeniem Zalewu Porajskiego (550 ha) są lasy mieszane (sosna, brzoza i dąb), stawy i bagniste łąki. Zbiornik ten o wymiarach 5x1 km ma częściowo piaszczyste brzegi. Ku radości wędkarzy żyją w nim m.in. sandacze, sumy, liny i amury. Pośrodku zalewu leży Ptasia Wyspa, będąca królestwem rybitw, kaczek i łabędzi. Tutejsze ośrodki rekreacyjne wypożyczają żaglówki, kajaki i rowery wodne. Dwa z nich należą do częstochowskiej firmy „Vena” (tel. 34 371 20 33, www.put-vena.pl). W sezonie letnim można tu skorzystać z kursów żeglarskich, motorowodnych i nauki jazdy na nartach wodnych. Co roku nad zalewem organizowany jest Jurajski Festiwal Wodny (czerwiec).

KOZIEGLÓWY

To niewielkie miasto (2,5 tys. mieszkańców) od wieków słynie z plecionkarstwa i tkactwa. Bajecznie kolorowe kapelusze, kwiaty, stroiki i koszyki wyrabiane są tu z tzw. tyków, czyli osikowych wiórków. Dwa kilome-

try na płn. zach. od centrum natknijemy się na resztki wałów zamku z XIII/XIV w. Natomiast nieopodal rynku stoi gotycki kościół św. Marii Magdaleny z XV w. Równie ciekawy jest pobliski kościół św. Barbary (XVII w.). Jego dach, kryty gontem, wieńczy barokowa wieża. Na terenie sąsiednich miejscowości (Koziegłówni i Lgota Górna) zachował się zwyczaj tzw. Turków Wielkanocnych. W tym czasie młodzi ludzie, przebrani w stroje tureckie, pełnią straż przy grobach Bożych. Na pld.

Polskie cisy chronione są już od średniowiecza. W 1243 r. zadał o to król Władysław Jagiello (statut warecki). Sprężyste drewno cisów służyło do wyrobu luków, a trującym sokiem smarowano groty strzał. Drzewa te słyną także z wyjątkowej długowieczności. Najstarszy polski cis rośnie w Henrykowie, na Dolnym Śląsku (wiek ok. 1260 lat).

Rekordowy kapelusz z Koziegłówni

fol. UGIM Koziegłówni

wsch. od miasta leży rezerwat florystyczny „Cisy w Hucie Starej” (1957 r. – 2,07 ha).

www.kozieglowy.pl

W 2006 r. mieszkańcy Koziegłówni wykonali największy kapelusz świata. Ma on 2,6 m wysokości, a obwód jego runda wynosi 20,9 m. Do zrobienia kapelusza zużyto 6 km słomianej taśmy. Tego samego roku został on wpisany do Londyńskiej Księgi Rekordów Guinnessa. Dziś można go podziwiać przy drodze wjazdowej do miasta.

fol. www.put-vena.pl

Zalew Porajski

Zamek Siewierz

Dziedziniec zamku

fol. J. Pleszyniak

fol. J. Pleszyniak

SIEWIERZ

W czasach księstwa siewierskiego (1443-1790) znane było powiedzenie: *Bij, kradnij, zabijaj, lecz Siewierz omijaj!* Słowa te odnosiły się do surowych praw stanowionych tu przez biskupów krakowskich. Dzisiaj to niewielkie miasto (5,4 tys. mieszkańców) słynie z chleba siewierskiego, pieczonej gęsi i kilku ciekawych zabytków. Przy rynku zachowała się barokowa kamienica z XVII w. Nieco dalej znajdziemy kościół św. Macieja Apostoła (pocz. XVI w.) z okazałą bramą biskupią (XVII w.). Na prawym brze-

W mieście działa Chorągiew Rycerska Księstwa Siewierskiego. Obecnie należy do niej 30 osób. Latem organizuje ona pod zamkiem turnieje i pokazy rycerskie (www.bractwosiewierz.za.pl).

Jednak najcenniejszym zabytkiem miasta jest romański kościół św. Jana Chrzciciela z XII w. Jego wnętrze zdobią fragmenty romańskiej i gotyckiej polichromii. Do ciekawych zabytków sakralnych należy też barokowy kościół św. Walentego z 1618 r. www.siewierz.pl

W miejscowej Izbie Tradycji i Kultury Dawnej możemy własnoręcznie wybić monetę księstwa siewierskiego z 1762 r. Jej awers zdobi podobizna biskupa Kajetana Ignacego Sołtyka, a na rewersie widnieje wieniec laurowy i łacińskie słowa *Złoty Dukat Siewierski*.

fol. J. Pleszyniak

Kościół św. Macieja Apostoła w Siewierzu

gu Czarnej Przemszy wznoszą się ruiny zamku Siewierz z I poł. XIV w. W latach świetności tworzyły go: barbakan z wieżą bramną, budynki mieszkalne i bastiony artyleryjskie. W 2008 r. otwarto tu taras widokowy i zrekonstruowano most zwodzony.

ZALEW PRZECZYCKO-SIEWIERSKI

Ten duży zalew (510 ha) utworzono w 1963 r., po przegrodzeniu rzeki Czarnej Przemszy zaporą w Przeczycach. Ma on wymiary 6x2 km i głębokość dochodzącą do 8 metrów. Nad jego brzegami istnieją ośrodki wypoczynkowe, pola biwakowe i miejsca do kąpieli. W wodach zbiornika żyją sandacze, szczupaki i węgorze. W przyszłości powstanie tutaj zespół przyrodniczo-krajoobrazowy (m.in. perkozy i wydry).

POREBA

W Porębie (8,8 tys. mieszkańców) rośnie dąb Bartek, liczący ok. 720 lat. Jest on najstarszym pomnikiem przyrody ożywionej woj. śląskiego. Do ciekawych zabytków należy też wieża dawnego pieca do produkcji żeliwa (1798 r.) oraz neogotycki kościół św. Ducha z 1901 r. Jednak tym, co prawdziwie rozstrawia Porębę, są jurajskie pieczonki (prażonki). Od 2003 r. ma tu miejsce Światowy Festiwal Prażonek. Najważniejszym jego punktem

Jurajskie prażonki

jest przygotowanie prażonek dla ponad 500 osób. Do tego celu używany jest wielki żeliwny garnek. Mieści on ponad 220 kilogramów m.in. ziemniaków, kielbasy, boczku i cebuli. W 2006 r. to wspaniałe danie trafiło na listę potraw tradycyjnych Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

www.umporeba.pl

ZAWIERCIE

Kromolów, najstarszą dzielnicę Zawiercia (524 tys. mieszkańców), wzmiankowano już w XII w. Pod tutęszą kapliczką św. Jana Nepomucena biją źródła rzeki Warty. Jednak prawa miejskie Zawiercie otrzymało dopiero w 1915 r. Do jego zabytków sakralnych należą kościoły: Świętych Apostołów Piotra i Pawła (1896 r.), św. Trójcy i św. Floriana (1583 r.) oraz św. Mikołaja (XVI w.). Znajdziemy tu także symboliczną mogiłę powstańców styczniowych z 1863 r., kirkut żydowski (XVIII w.) i cmentarz wojenny z 1914 r. W centrum miasta napotkamy dawny dworzec kolei warszawsko-wiedeńskiej (1914 r.), pałacyk Szymańskiego (1897 r.) oraz osiedle robotnicze TAZ (XIX/XX w.).

Na płn. wsch. od Zawiercia leżą Skąły Morskie. Wśród nich są m.in.

Dziadowa Skąła, Okiennik Morski i góra Łęczec. Na tej ostatniej wznoszą się ruiny zamku Morsko z XIV w. U jego podnóża działa Ośrodek Rekreacyjny „Morsko”. Zimą można tu uprawiać narciarstwo zjazdowe (wyciągi), a latem korzystać z odkrytego basenu, jeździć konno, grać w tenisa ziemnego lub siatkówkę. Z kolei w Bzowie spotkamy Skąłę Rzędową z 6 niewielkimi jaskiniami.

Miejszem, z którego możemy podziwiać kuestę jurajską, są okolice Pomorzyc i Blanowic. Tutajsze wzniesienia, o względnej wysokości kilkudziesięciu metrów, stanowią dogodne punkty widokowe. Przez Zawiercie biegną pieszki szlaki turystyczne: Orlich Gniazd (czerwony), Warowni Jurajskich (niebieski), Tysiąclecia (zielony), Skarżycy (żółty) oraz Szwajcarii Zagłębiowskiej (czerwony). W mieście działa Firma Horizont (ul. Dojazd 5c, tel. 32 670 63 27, www.horizont.pl), która jest organizatorem aktywnego wypoczynku na Jurze (m.in. wspinaczka skałkowa, speleologia i jazda konna). www.zawiercie.eu

A oto przepis na jurajskie prażonki: Do żeliwnego garnka, wyścielonego liśćmi kapusty, wkładamy (na przemian) warstwy pokrojonych ziemniaków, boczku, kielbasy, cebuli, marchewki oraz buraków. Każdą warstwę, z odrobiną tłuszczu, przyprawiamy do smaku solą i pieprzem. Na koniec układamy wierzchnią warstwę liści kapusty i całość zamykamy dokręcaną pokrywką. Potrawę należy piec na żarze ogniska przez ok. 45 minut.

fol. J. Pleszyniak

Pałacyk Szymańskiego w Zawierciu

Zamek Ogródzieniec w Podzamczu

Mali rycerze na zamku Ogródzieniec

PODZAMCZE

Najwyższym wzniesieniem Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej jest Góra Janowskiego (515,5 m n.p.m.) w Podzamczu. U jej podnóża wznoszą się ruiny średniowiecznego zamku Ogródzieniec. W czasach świetności (XVI w.) posiadał on rozległe przedzamcze i zamek górny (3,5 ha). Do dziś zachowały się tu m.in. trzy baszty (Bramna, Kredencerska i Skazańców), komnaty Włódków i Bo-

(www.zamek-ogrodzieniec.pl). Obok niewielkiego rynku w Podzamczu stoi kapliczka z XIX w. W płn. części miejscowości leży wzgórze Suchy Poleć (punkt widokowy, schrony niemieckie z 1944 r.) oraz Góra Birów (460 m n.p.m.). W lipcu 2008 r. na tej ostatniej otwarto drewniany gród obronny. Jego rekonstrukcja nawiązuje do XIII/XIV w. Obiekt ten tworzą: trzy wieże obserwacyjno-obronne, drewniano-ziemny wał i chata z ekspozycją. Na Górze Birów odkryto też ślady łowców reniferów i niedźwiedzi sprzed 30 tysięcy lat oraz osady słowiańskiej z VIII-X w. (cmentarzysko kurhanowe).

Podobno nocami ruiny zamku Ogródzieniec nawiedza duch pięknej Olimpii. Kiedy rycerz jej serca walczył na wojnie, przeciwny tej miłości ojciec dziewczyny wysłał do niego list pisany jakoby ręką córki. Na wieść o zerwaniu związku Kmita rzucił się ze skały. Gdy Olimpia poznała okrutną prawdę, również wybrała śmierć i skoczyła z baszty ogrodziennego zamku.

Przy drodze do Pilicy znajduje się ostaniec z kaplicą – Sanktuarium Matki Boskiej Skałkowej. Natomiast w pobliskim Gieble wznosi się romański kościół św. Jakuba (poł. XII w.) oraz dawny dworek szlachecki z XIX/XX w. (obecnie ośrodek zdrowia).

Gród królewski na Górze Birów

nerów, budynek Kurza Noga, mur kurtynowy, beluard oraz trzy dziedzińce. Na zamku prezentowane są ekspozycje stałe i czasowe. Latem w jego murach odbywają się duże imprezy plenerowe (Najazd Barbarzyńców – maj, Szwedzi na Zamku – lipiec i Turniej rycerski – sierpień), pokazy walk, spotkania z duchami oraz pikniki. W zamkowych piwnicach działa Karczma Rycerska

W chacie na Górze Birów

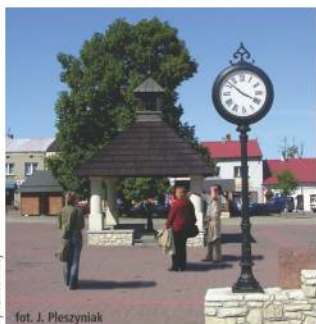
OGRODZIENIEC

Do zabytków Ogródzieńca (4,4 tys. mieszkańców) należą: kościół Przemienienia Pańskiego z XVIII w. oraz

kapliczka św. Floriana z 1920 r. W lesie, na płd. od jego centrum, znajdziemy ruiny carskiej fabryki prochu z 1878 r. Bogactwem przyrodniczym miasta są rozległe lasy (m.in. sosna, buk, brzoza), zespół źródeł rzeki Centurii (endemit – warzucha polska), zalew w Krępie oraz śródleśne stawy w Józefowie.

Przez okolice Ogrodzieńca biegną szlaki piesze: Orlich Gniazd (czerwony), Warowni Jurajskich (niebieski), Zamonitu (żółty), Tysiąclecia (zielony), Partyzantów Ziemi Olkuskiej (czarny) i Szwajcarii Zagłębiowskiej (czerwony). Rowerzyści mogą korzystać z Jurajskiego Szlaku Rowerowego Orlich Gniazd (czerwony) oraz kilku ścieżek rowerowych. Dzięki nim można m.in. dojechać do Piłicy, Niegowonic, Bydlina i Klucz. www.ogrodzieniec.pl

Rynek w Piłicy

fot. J. Pleszyński

PILICA

Najstarsza wzmianka o Piłicy pochodzi z 1227 r. Dziś to niewielkie miasto, otoczone malowniczymi wzgórzami, liczy ponad 2 tys. mieszkańców. Na płd. zach. od niego biją źródła rzeki Piłicy (Wola Kocikowa). Piłica posiada uroczy rynek i liczne zabytki. Jednym z nich jest kolegiata św. Jana Chrzciciela i św. Jana Ewangelisty (XIV w.). Świątynia nosi cechy gotyckie i renesansowo-barokowe. Jej zewnętrzne mury zdobią m.in. herby rodów Padniewskich, Warszczykich i Myszkowskich. Na pobliskim wzgórzu stoi klasycystyczny pałac Padniewskich (XVII/XVIII w.) w otoczeniu zabytkowego parku (12 ha). Wokół wzgórza biegną fortyfikacje bastionowe z 1651 r. Przy ich póln.-zach. murach

znajdziemy krzyż i kopiec powstańcy z 1863 r. oraz tablicę ofiar II wojny światowej. Do innych zabytków miasta należą: kościół i klasztor Franciszkanów (XVIII w.), kościół św. Jerzego (XVII w.), kapliczka św. Jana Kantego (XVIII w.) oraz ruiny kościoła Świętych Walentego i Stanisława (XVIII w.). Istnieją tu również: cmentarz żydowski z pocz. XX w., cmentarz wojenny (1914 r.), cmentarz ewangelicki oraz mogiła Romów zamordowanych przez Niemców podczas okupacji. Na wapiennym, zalesionym wzgórzu, ok. 4 km na płd. od Piłicy, wznoszą się ruiny zamku Smoleń z XIV w. Najstarszą jego częścią jest kamienna wieża o wysokości 16 m. www.pilica.pl

UDÓRZ

Na wzgórzu w Lesie Kleszczowskim istnieją niewielkie fragmenty murów zamku Udórz z XIV w. Od strony wsch. przylegają do niego wały ziemne, pochodzące z okresu kultury lużyckiej (1300-400 lat p.n.e.). Pozostałością dawnego zespołu dworskiego w Udorzu są dwa spichlerze – drewniany (1783 r.) i murowany (1830 r.). Przy drodze do wsi znajduje się tablica pamiątkowa ku czci 5 żołnierzy batalionu AK „Parasol”, poległych w walce z Niemcami 11 lipca 1944 r. Po wojnie przez kilkadziesiąt lat działała tu stajnia stadnina koni.

Latem znakomitym miejscem rekreacji jest zalew w Piłicy (kapielisko, sporty wodne). Natomiast zimą działają tu stoki narciarskie w Smoleniu (wyciąg zaczepowy) i Cisowej (wyciąg orczykowy). Przez okolice miasta biegną szlaki piesze Orlich Gniazd (czerwony), Warowni Jurajskich (niebieski) oraz Jurajski Szlak Rowerowy Orlich Gniazd (czerwony).

Nieopodal Udorza istnieje Galeria Antoniego Toborowicza oraz jego Muzeum Krzyży i Kapliczek (Wola Libertowska 132, tel. 32 644 94 93). Artysta ten rzeźbi w drewnie anioły, ptaki, kwiaty i bajkowe stwory. W jego muzeum znajdziemy wiele przyrodniczych krzyży i kapliczek z okolic Żarnowca (XIX i XX w.).

fot. J. Pleszyński

Galeria Antoniego Toborowicza w Woli Libertowskiej

W Jaskini Zegarowej znaleziono m.in. kości niedźwiedzia jaskiniowego, lwa jaskiniowego i renifera. Natomiast w jaskini na terenie Grodziska Pańskiego odkryto XVII-wieczny warsztat fałszerza monet z podobizną króla Jana Kazimierza.

PASMO SMOLEŃSKO-NIEGOWONICKIE

Pasma to, o długości 22 km, leży w środkowej części Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej. Ma ono przebieg północny i łączy Niegowonice ze Smoleniem. Jego liczne wzniesienia górują nad okolicą ok. 70-100 m. Do szczególnie pięknych miejsc należy Dolina Wodącej (3 km). W jej obrębie spotkamy ponad 60 jaskiń, m.in. Zegarową, Jasną, Psią i Na Biśniku. W tej ostatniej odnaleziono ślady człowieka sprzed 250 tys. lat. Jedno ze zboczy doliny zajmuje grupa Skał Zegarowych (12 ostańców). Dalej na płd. możemy podziwiać wzgórza Grodzisko Chłopskie i Grodzisko Pańskie. W zasięgu pasma leżą rezerваты przyrody: „Góra Chełm” (1957 r. – 12,56 ha), „Ruskie Góry” (2000 r. – 153 ha) oraz „Smoleń” (1959 r. – 4,32 ha). W Grabowej, nieopodal Niegowonic, istnieje stok z wyciągiem narciarskim.

fol. arch. UMWS

Pustynia Błędowska

DĄBROWA GÓRNICZA

Niewiele miast na świecie posiada pustynie. I chociaż w granicach Dąbrowy Górniczej (128,7 tys. mieszkańców) leży jedynie 14,5 ha Pustyni Błędowskiej (dzielnica Błędów), to i tak jest to powód do dumy. Miasto znane jest również z tzw. Pojezierza Dąbrowskiego. Tworzą go cztery sztuczne zbiorniki wodne (Pogoria I, II, III i IV). Ich łączna powierzchnia wynosi ponad 800 ha. Bogactwo tutejszej flory i fauny chronią użytki ekologiczne: Pogoria I, Pogoria II i Źródlika w Zakawiu. Do niezwykle malowniczych należą przelom rzeki

Białej Przemszy w Okradzionowie oraz wywierzysko w Strzemieszycach Wielkich.

Wędrując po mieście, koniecznie powinniśmy odwiedzić: kościół NMP i św. Antoniego (XVII w.), bazylikę Matki Boskiej Anielskiej (1900 r.) oraz kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa (1903 r.). Równie cennymi zabytkami są budynki dawnej Resursy Obywatelskiej z 1895 r. oraz Szkoły Górniczej z lat 1837-1841. Obecnie

Pustynia Błędowska (32 km²) należy do wyjątkowych zjawisk przyrodniczych w Europie. Jej powstanie było wynikiem działania lodowca (2-3 mln lat temu) oraz późniejszej wycinki lasów dla potrzeb hutnictwa (od XII w.). Prowadzone tu w latach 50. XX w. sztuczne nasadzenia roślinności oraz tzw. samosiejki znacznie ograniczyły dziś obszary wolnego piasku. Od 1995 r. część jej terenów obejmuje użytk ekologiczny (684 ha).

mieści się w niej Muzeum Miejskie „Szttygarka” (ul. Legionów Polskich 69, tel. 32 262 36 95, www.muzeum-dabrowa.pl). Z kolei przy ul. Górniczej znajduje się dawna sztolnia ćwiczebna tej szkoły. Innymi zabytkami są dom w stylu zakopiańskim z pocz. XX w. (karczma „Hubertus”), dawny młyn Freya z XIX w. (obecnie elektrownia wodna) oraz gmach Pałacu Kultury Zagłębia z lat 50. XX w.

Przez miasto biegną m.in. piesze szlaki: Kruszcowy (srebrny) i Szwajcarii Zagłębiowskiej (czerwony). Tereny wokół zbiorników Pogoria przecinają ścieżki rowerowe i spacerowe. Nad zbiornikiem Pogoria III spotkamy kąpieliska z plażami, boiska do siatkówki oraz wypożyczalnię sprzętu wodnego.

fol. J. Pleszyniak

Muzeum Miejskie „Szttygarka”

BĘDZIN

Wzgórze zamkowe w Będzinie (58,6 tys. mieszkańców) zamieszkiwano już w okresie kultury łużyckiej (VII w. p.n.e.). Jego gotycki zamek, wzniesiony przez króla Kazimierza Wielkiego, był najdalej na zach. wysuniętą warownią Orlich Gniazd. Najstarszą częścią obiektu jest okrągła wieża z II poł. XIII w. Teraz na jej szczycie umieszczono taras widokowy. Zamek górny posiada podwójną linię murów obronnych. Obecnie jest on oddziałem Muzeum Zagłębia (ul. Zamkowa 1, tel. 32 267 47 31, www.muzeum.bedzin.pl). Możemy tu oglądać stałe wystawy broni dawnej i dziejów Będzina. Drugim obiektem muzeum jest pobliski zespół pałacowo-parkowy Mieroszewskich z XVIII w. (ul. Świerczewskiego 15, tel. 32 267 44 61). Na wzgórzu zamkowym znajdziemy też kirkut z XVIII w. Obok zamku wznosi się zabytkowy kościół św. Trójcy z XIV w. (przebudowany w XIX w.). Natomiast w dzielnicy Grodziec spotkamy kościół św. Doroty z XVII w., a u jego stóp zespół pałacowo-parkowy Ciechanowskich z 1834 r. (obecnie dom pomocy społecznej).

www.bedzin.pl

Taraśnica

CZELADŹ

Czeladź (34 tys. mieszkańców) jest najstarszym miastem Zagłębia Dąbrowskiego (XIII w.). W latach 1443-1790 tutejsze ziemie były własnością księstwa siewierskiego. Do zabytków miasta należą: neomański kościół św. Stanisława z lat 1905-1911 (największa świątynia w Zagłębiu), dawny zbór ariański (ul. Podymy) oraz zabudowania kopalni „Saturn” z II poł. XIX w. (ul. Dehnelów 2) i jej osiedla robotniczego na Piaskach (XIX i XX w.).

SŁAWKÓW

Rynek w Sławkowie (6,9 tys. mieszkańców) posiada średniowieczny

Pod zamkiem Będzin

fol. www.czarnyrycerz.pl

układ urbanistyczny. Na jego środku wznosi się Ratusz z pocz. XX w. Dawniej zabudowę rynku tworzyły domy podcieniowe. Do dziś przetrwały tu tylko dwa takie obiekty. Jednym z nich jest drewniana karczma z 1781 r. Specjalnością działającej tu restauracji „Austeria” są dania z bobu oraz polewka na maślance z ziemniakami, wpisane na listę potraw tradycyjnych woj. śląskiego. Obok karczmy stoi drewniana studnia miejska, a nieco dalej murowana kapliczka. W płd. pierzei rynku spotkamy dom z przełomu XVIII i XIX w. Obecnie jest on siedzibą Miejskiego Ośrodka Kultury (wystawa historyczna). Na wsch. od rynku leży wzgórze z reliktem zamku (II poł. XIII w.) oraz dawnym dworem biskupów krakowskich. Do zabytków sakralnych mia-

Niezwykle barwną postacią Będzina był Mikołaj Kornic Siestrzeniec, zwany też Czarnym Rycerzem. Za zasługi w wojnie z krzyżakami król Władysław Jagiełło nadał mu godność burgrabiego tutejszego zamku (1415 r.). Dziś jest on patronem Bractwa Rycerskiego Kasztelanii Będzińskiej.

Karczma w Sławkowie

fol. J. Pleszyński

sta należą kościoły: Podwyższenia Krzyża Świętego i św. Mikołaja (I poł. XIII w.), św. Jakuba (1836 r.) oraz św. Marka. W lesie nieopodal Grońca ustawiono pomnik i krzyż ku czci żołnierzy AK „Reduta Ordona”, poległych w walce z Niemcami w 1943 r. www.slawkow.pl

Podczas Wielkanocy istnieje tu stary zwyczaj chodzenia z kurkiem dynusowym. Przy dźwiękach kapeli ludowej dzieci z drewnianym kurkiem składają miejscowym kupcom życzenia, a ci wręczają im słodycze.

W sercu Aglomeracji Górnos Śląskiej

historyczne ziemie Górnego Śląska to obszar pomiędzy Opolem i Mysłowicami (zach.-wsch.) oraz Lublińcem i Cieszynem (płn.-płd.). W jego centrum znajduje się kilkanaście dużych miast leżących wokół Katowic – stolicy woj. śląskiego. Jednak kilka z nich nigdy nie należało do Górnego Śląska, ponieważ od zawsze były terenami płn.-zach. Małopolski (m.in. Sosnowiec, Dąbrowa Górnicza i Będzin). W XIX w. zaczęto je nazywać Zagłębiem Dąbrowskim. Natomiast obecnie, razem z sąsiednimi miastami, tworzą one Aglomerację Górnos Śląską (2,175 mln mieszkańców). Aglomerację o wielkim potencjale gospodarczym, naukowym i kulturalnym.

RADZIONKÓW

W 1325 r. istniała tu osada gwardków wydobywających rudę srebra i ołowiu. Natomiast w II poł. XIX w. otwarto tutaj kopalnię węgla kamiennego. W Radzionkowie (172 tys. mieszkańców) działa, jedyne w Polsce, Muzeum Chleba (ul. Zofii Nałkowskiej 5, tel. 32 387 17 60, www.muzeum-chleba.pl).

Jego twórcą i właścicielem jest Piotr Mankiewicz. Wśród ciekawych eksponatów znajdują się maszyny i urządzenia piekarnicze, ciastkarskie, a także narzędzia, dokumenty, książki i zdjęcia. Dużą atrakcją dla gości muzeum jest udział w wypieku pieczywa. Na początku formują oni plecionki z ciasta, by pod koniec zwiedzania otrzymać je gorące, prosto z pieca. Placówka ta leży na Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego. W mieście znajduje się także neogotycki kościół św. Wojciecha (1872-1874) oraz park na Księżej Górze (basen, korty tenisowe i tor saneczkowy). www.radzionkow.pl

PIEKARY ŚLĄSKIE

Już w XVII w. obraz Matki Boskiej Piekarskiej słynął z cudownych łask i przyciągał tutaj liczne rzesze pielgrzymów. Dziś Piekary Śląskie (59 tys. mieszkańców) są duchową stolicą

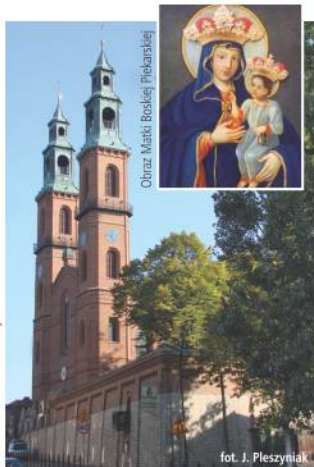

fot. J. Pleszyński

Formowanie ciasta w Muzeum Chleba

Kościół NMP i św. Bartłomieja

fot. J. Pleszyński

Górnego Śląska i jednym z najważniejszych ośrodków kultu maryjnego w Polsce. Cudowny obraz, namalowany w II poł. XVII w., jest kopią pierwotnego, gotyckiego obrazu, który od XVIII w. zdobi opolski kościół Świętego Krzyża.

Obecny, neoromański kościół NMP i św. Bartłomieja pochodzi z lat 1842-1849 (ul. ks. Ficka 7). Tuż obok, na wzgórzu Cerekwica (316 m n.p.m.), stoi neogotycki kościół Zmartwychwstania Pańskiego (1893-1896). Pośród jego zabytkowego drzewostanu wznosi się 39 eklektyczno-neoromańskich i neogotyckich kaplic Kalwarii z XIX i pocz. XX w.

Do innych zabytków sakralnych miasta należą m.in. neogotycki kościół Świętych Piotra i Pawła z lat 1898-1899 (ul. Biskupa Nankera 221) i neoromański kościół Matki Bożej Wspomożenia Wiernych z lat 1902-1904 (ul. Jagiellońska). Zabytkowy charakter ma również budynek szpitalny dawnej Spółki Brackiej z 1915 r. (ul. Bytomska 62). Dziś mieści się w nim Wojewódzki Szpital Chirurgii Urazowej.

W latach 1932-1937 mieszkańcy Górnego Śląska usypali w Piekarach kopiec Wyzwolenia (ul. Wyzwolenia). W ten sposób oddali hołd powstańcom śląskim (1919-1921) oraz królowi Janowi III Sobieskiemu, zdążającemu tędy pod Wiedeń w 1683 r. Kopiec ma wysokość 30 m (od podstawy), dzięki

czemu jest on najwyższym wzniesieniem miasta (356 m n.p.m.).

Pozostałością polskich fortyfikacji Obszaru Warownego „Śląsk” z 1939 r. są tu 24 różne obiekty. Jeden z nich istnieje w przyziemiu budynku mieszkalnego (ul. Długosza 84). Odkryty przypadkowo w 2001 r., teraz udostępniony jest do zwiedzania (www.profort.org.pl). Ciekawe zbiory posiada Izba Regionalna założona przy Miejskiej Bibliotece Publicznej (ul. Kalwaryjska 62 D, tel. 32 767 59 75). Przez Piekary Śląskie biegnie Szlak Husarii Polskiej (czerwony), Szlak Powstańców Śląskich (niebieski), Szlak Tysiąclecia (zielony) i Szlak Historii Górnictwa Górnośląskiego (zielony). www.um.piekary.pl

Na granicy Piekar Śląskich i Świerklańca leży zbiornik wodny Kozłowa Góra (Jezioro Świerklanieckie). Jego powierzchnia ma ok. 580 ha (sandacze, leszcze i karpie), a głębokość sięga 4 m. Zbiornik ten powstał dzięki spiętrzeniu wód rzeki Brynicy (1935-1939). Jego okolice są miejscem lęgowym wielu gatunków ptaków.

fot. J. Pleszyński

„ŻABIE DOLY”

Pomiędzy Bytomiem, Piekarami Śl. i Chorzowem znajduje się zespół przyrodniczo-krajobrazowy „Żabie Doly” (1997 r. – 226 ha). Zespół ten obejmuje zbiorniki wodne, hałdy i nieużytki będące pozostałościami po dawnej działalności górniczej i hutniczej. Wśród 129 gatunków ptaków (76 lęgowych) żyją m.in. bąk, bączek, cyraneczka i śmieszka. Na terenie zespołu spotkamy też raka stawowego, traszkę grzebieniastą i ropuchę zieloną. Przez jego okolice biegnie ścieżka przyrodniczo-dydaktyczna z 5 punktami obserwacyjnymi.

Kopiec Wyzwolenia w Piekarach Śląskich

BYTOM

W plebiscycie „Siedem Cudów Architektury Województwa Śląskiego” przeprowadzonym w 2009 r. aż cztery równorzędne miejsca przypadły bytomskim obiektom. Wśród nich znalazły się: Rynek, cmentarz Mater Dolorosa, szyb „Krystyna” oraz Elektrownia „Szombierki”.

Co trzy godziny nad bytomskim rynkiem rozlega się hejnał miasta grany na melodię powstańczej pieśni „Do bytomskich strzelców”. Początki Bytomia sięgają grodu wzniesionego na Wzgórzu św. Małgorzaty w XI w. Dziś w tym miejscu stoi neogotycki kościół św. Małgorzaty z 1881 r. (ul. Małgorzaty). W średniowieczu miasto słynęło z górnictwa rud srebra i ołowiu. Później powstało tu kilka kopalń węgla kamiennego i dwie huty (XIX w.). Obecnie miasto (168,9 tys. mieszkańców) jest ważnym ośrodkiem życia gospodarczego i kulturalnego w regionie.

Mimo upływu wieków zachował się tu średniowieczny układ urbanistyczny rynku z odchodzącymi od niego ulicami. Przy rynku, otoczonym secesyjnymi kamienicami (XIX-XX w.), wznosi się gotycki kościół Wniebowzięcia NMP wzmiankowany już w 1253 r. W jego podziemiach jest krypta rodu

Donnersmarcków, dawnych właścicieli miasta w XVII w. Nieopodal kościoła leżą gotyckie piwnice Gorywodów z XIII w. (restauracja). Natomiast w kamienicy przy Rynku 7 działa Biuro Promocji Miasta (informacja turystyczna, tel. 32 386 36 69, www.bytom.pl).

Bytom posiada wiele cennych zabytków architektonicznych. Należą do nich m.in.: barokowa kaplica św. Ducha z 1721 r. (ul. Krakowska), neogotycki kościół św. Trójcy z 1886 r. (ul. Kwietniewskiego), neoromański kościół św. Jacka z 1905 r. (ul. Matejki), cmentarz żydowski z 1870 r. oraz

fot. J. Pleszyński

cmentarz Mater Dolorosa z lat 60. XIX w. (ul. Piekarska). Na tym ostatnim spoczywa wielu zasłużonych mieszkańców miasta, w tym jego burmistrz Georg Bruning. To za jego rządów (1882-1919) wzniesiono w mieście budynki: starostwa powiatowego (ul. Korfańskiego 34 – filia Muzeum Górnośląskiego), teatru miejskiego (ul. Moniuszki 21 – Opera Śląska), poczty (ul. Piekarska 6-8 – poczta główna), szkoły średniej (ul. Moniuszki 17 – szkoła muzyczna) i sądu (ul. Parkowa 2 – Urząd Miejski). Na przelomie XIX i XX w. powstało tu także kilkaset secesyjnych kamienic i willi. Ciekawym zabytkiem architektury przemysłowej jest zespół budynków elektrociepłowni „Szombierki” z lat 1916-1920.

Średniowieczna pieczęć miasta posiada wizerunek gwarca rąbiącego skałę. To wtedy w Bytomiu wydobywano galenę, z której wytapiano ołów i srebro. Początkowo pozyskiwano ją metodą odkrywkową. Później dążono niewielkimi szybami o wymiarach 110x120 cm. Na ich pozostałości natrafiono tutaj w latach 40. i 60. XX w. (ul. Ryckerska i ul. Krakowska).

fot. arch. ALATUS

Rynek i kościół NMP

fot. J. Pleszyński

W Bytomiu znajduje się początek trasy turystycznej kolejki wąskotorowej (Bytom-Tarnowskie Góry-Miasteczko Śl.), leżącej na Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego (→str. 13, tel. kom. 660 509 110, www.sgkw.eu). Natomiast ul. Piekarską kursuje zabytkowy tramwaj nr 38 (z lat 50. XX w.). Dużą gratką dla kolekcjonerów są comiesięczne Bytomskie Jarmarki Staroci (ul. Modrzewskiego 3, tel. 32 389 16 93, www.jarmark.bytom.pl).

Do znanych instytucji kulturalnych miasta należą: Muzeum Górnośląskie (pl. Jana III Sobieskiego 2, tel. 32 281 82 94, www.muzeum.bytom.pl), Opera Śląska (ul. Moniuszki 21-23, tel. 32 396 68 03, www.opera-slaska.pl) oraz Śląski Teatr Tańca (ul. Żeromskiego 27, tel. 32 281 82 53, www.stt.art.pl).

W płn. części miasta, wokół Srebrnej Góry, spotkamy rezerwat leśny „Segiet” (1953 r. – 24,7 ha). Jego drzewostan tworzą buki, jodły, świerki i brzozy. Niektóre z nich dochodzą do wysokości 40 m i liczą 130-150 lat. Nieopodal rezerwatu rozciągają się dawne wyrobiska dolomitu „Błachówka” z 1889 r. (6 ha). Są one miejscem zimowania 8 gatunków nietoperzy. Tuż obok leży ośrodek Dolomity Sportowa Dolina (→margines). Na wsch. od Bytomia utworzono zespół przyrodniczo-krajobrazowy „Żabie Doly” (→str. 41). Przez miasto biegną: Szlak Husarii Polskiej (czerwony), Szlak Powstańców Śląskich (niebieski), Szlak Tysiąclecia (zielony), Szlak im. Z. Kleszczyń-

skiego (żółty) oraz trasy rowerowe i ścieżki przyrodnicze. W dzielnicy Łągowniki spotkamy 5 obiektów dawnego Obszaru Warownego „Śląsk”, w tym dwupoziomowy schron (tradycytor) przy ul. Spacerowej.

www.bytom.pl

fot. J. Pleszyński

ZABRZE

W XVIII w. na tereny dzisiejszego Zabrze (189 tys. mieszkańców) przybył Salomon Izaak z Brabantu (Dolna Lotaryngia). I to jemu miasto zawdzięczało odkrycie miejscowych pokładów węgla kamiennego (1790 r.). Pokłady te, zalegające pogranicze obecnych dzielnic Zaborze i Pawłów, dały początek najstarszej kopalni „Królowa Luiza” (1791 r.) oraz całemu zabrzańskiemu górnictwu. W XIX w. działały tu już liczne kopalnie, huty, koksownie oraz zakłady przemysłu ciężkiego. Dziś o dziedzictwie przemysłowym miasta świadczą jego zabytki techniki, osiedla robotnicze oraz placówki muzealne.

Ośrodek Dolomity Sportowa Dolina (ul. Błachówka 94, tel. 32 388 66 00, www.dsd.pl) dysponuje całorocznym stokiem narciarskim. Zimą działają tu trzy wyciągi (700 m tras). Jest on również organizatorem wielu imprez, w tym Zlotu Pojazdów Militarnych (czerwiec).

Poczta w Zabrzu

Przed wiekami pokłady węgla kamiennego leżały tu tak płytko, że jego brylki znajdowano wprost na powierzchni ziemi. Podobno odkrywcami dziwnych właściwości „czarnych kamieni” byli pastuchowie, którzy okładali nimi ogniska.

Jedną z tych ostatnich jest zabrzańskie Muzeum Górnictwa Węglowego (ul. 3 Maja 19, tel. 32 271 88 31, www.muzeumgornictwa.pl). Istnieje ono w dawnym gmachu starostwa z lat 1875-1907. Jego zbiory liczą ponad 32 tys. eksponatów. Wśród nich są m.in. dawne urzędnictwa i maszyny górnicze, mundury i okazy geologiczne.

Z kolei w Skansenie Górniczym „Królowa Luiza” (ul. Wolności 410, tel. 32 370 11 27, www.luiza.zabrze.pl)

możemy zwiedzić podziemną trasę turystyczną (1,5 km), zobaczyć parowóz maszynę wyciągową 1915 r. (nadal czynną) oraz wziąć udział w pokazie pracy kombajnu chodnikowego. Przy skansenie istnieje Muzeum Pojazdów Zabytkowych.

Niezapomnianych wrażeń dostarcza też wizyta w Zabytkowej Kopalni Węgla Kamiennego „Guido” z 1885 r. (ul. 3 Maja 93, tel. 32 271 40 77, www.kopalniaguido.pl). Jest to jedna z niewielu kopalń w Europie, gdzie turyści mogą zjechać windą na poziom 170 m i zobaczyć oryginalne wyrobiska z XIX w. Natomiast osoby stroniące od mroku podziemi koniecznie powinny odwiedzić zabytkowy Szyb Maciej z I poł. XX w. (ul. Srebrna 6, tel. 32 271 24 49). Szyb ten jest obecnie studnią głębinową (własność prywatna). Wszystkie wymienione obiekty leżą na Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego.

Pomimo średniowiecznego rodowodu Zabrze aż do 1922 r. było największą wsią ówczesnej Europy (ok. 70 tys. mieszkańców). Co było przyczyną tego stanu rzeczy? Otóż działaniom urzędników przeciwstawiali się właściciele ziemscy i przemysłowcy, którzy wcale nie zamierzali płacić wyższych podatków.

W Zabrzu istnieje ponadto wiele interesujących zabytków architektonicznych. Należą do nich m.in.: drewniany kościół św. Jadwigi z lat 1928-1929 (ul. Wolności 504), kościół św. Józefa z lat 1930-1931 (ul. Roosevelta 104), ewangelicko-augsburski kościół Pokoju z 1874 r. (ul. Lutra 2) oraz cmentarz żydowski z 1872 r. (ul. Cmentarna). Z kolei wśród zabytków świeckich warto zobaczyć: neogotycki gmach poczty z lat 1909-1911 (pl. Dworcowy 1), budynek „Admiral Pałast” z 1928 r. (ul. Wolności 305), budynek dawnego kasyna huty Donnersmarck z 1900 r. (pl. Teatralny 1) i zabudowania straży pożarnej z 1913 r. (ul. Stalmacha 22). W Zabrzu spotkamy też dwa osiedla robotnicze – „Borsig” z lat 1868-1878 (Biskupice) oraz kolonię Ballestrema z lat 1907-1912 (Rokitnica). Charakterystycznym elementem krajobrazu miasta są wieże ciśnieni przy ul. Zamoyskiego 1a (1909-1911) oraz przy ul. 3 Maja 15 (1905 r.).

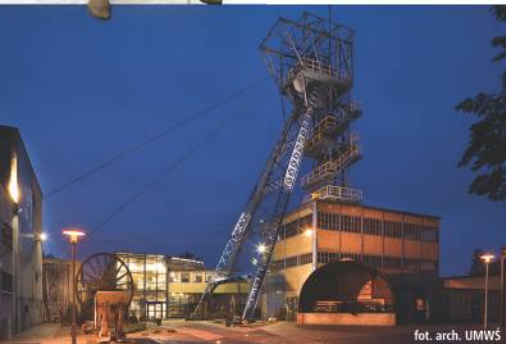

Kapielisko Leśne Maciejów

fol. UM Zabrze

Bogatą działalność kulturalną prowadzą: Teatr Nowy (pl. Teatralny 1, tel. 32 271 32 56, www.teatr-zabrze.pl), Dom Muzyki i Tańca (ul. gen. Charles'a de Gaulle'a 17, tel. 32 271 56 41, www.dmit.com.pl), Filharmonia Zabrzańska (ul. Park Hutniczy 7, tel. 32 271 47 17, www.filharmonia.zabrze.pl) oraz Muzeum Miejskie (ul. 3 Maja 91, tel. 32 271 56 89, www.muzeum-miejskie-zabrze.pl).

Przez miasto biegnie Szlak Husarii Polskiej (czerwony), Szlak Obrońców Polskiej Granicy (niebieski), Szlak Okrężny Wokół Gliwic (żółty) i Szlak im. Zygmunta Kleszczyńskiego (żółty). Wspaniałym miejscem rekreacji jest kąpielisko Leśne i park linowy w Maciejowie (ul. Srebrna 10,

fol. arch. UMWŚ

Zabytkowa kopalnia „Guido”

fol. arch. ALATUS

W Miejskim Ogrodzie Botanicznym

tel. 32 276 17 44, 509 681 081) oraz Miejski Ogród Botaniczny (ul. Piłsudskiego 60, tel. 32 271 30 33, www.mob-zabrze.pl). Na terenie tego ostatniego (6,5 ha) rośnie ponad 4,5 tys. drzew i krzewów. www.um.zabrze.pl.

RUDA ŚLĄSKA

Przed wiekami tereny dzisiejszego miasta leżały na granicy księstwa bytomskiego i raciborskiego. Najstarsza wieś Ruda była już wzmiankowana w 1302 r., a w XV w. słynęła z miejscowych kuźnic żelaza. Pierwsze kopalnie węgla kamiennego powstały tutaj w II poł. XVII w. Z biegiem lat obok nich wyrosły huty, koksownie i osiedla robotnicze. Najstarsze wzmianki o Rudzie zawiera tzw. Rejestr Ujazdu z lat 1295-1305. Do 1950 r. w okolicy istniało wiele mniejszych miejscowości. Później utworzono z nich dwa miasta – Rudę i Nowy Bytom, a następnie Rudę Śląską (1959 r.).

Do zabytków sakralnych należą m.in.: neobarokowy kościół Matki

Dwozacz w Chlebozu

fol. arch. UMWS

Boskiej z Lourdes z lat 1805-1806 (ul. Piłsudskiego), neogotycki kościół Ścięcia św. Jana Chrzciciela z lat 1868-1871 (ul. K. Godulji), neoromański kościół św. Pawła z lat 1911-1912 (pl. Jana Pawła II), neogotycki kościół św. Marii Magdaleny z 1883 r. (ul. ks. Niedzieli) i neoromański kościół św. Józefa z lat 1904-1905 (ul. Piastowska). W tym ostatnim znajduje się tzw. czarna monstrancja, wykonana z węgla kamiennego. Miała ona być darem górników z kopalni „Halemba” dla Jana Pawła II podczas jego pielgrzymki do Polski w 1987 r. Niestety, ówczesne władze uniemożliwiły wręczenie jej papieżowi.

Przed wejściem do kościoła św. Pawła stoją rzeźby lwów oraz św. Floriana – patrona hutników i św. Barbary – patronki górników. Na elewacji świątyni widnieją napisy w języku polskim, łacińskim i niemieckim.

fol. J. Pięszyniak

Kościół św. Pawła

O przemysłowych tradycjach miasta świadczą zabytki techniki i dawne osiedla robotnicze. Wśród tych pierwszych szczególnie okazałe prezentuje się wieża nadszybowa szybu „Andrzej” z ok. 1867 r. (róg ulic Obrońców Westerplatte i Odrodzenia). Wyglądem przypomina ona czworokątną basztę zamku i ma 23 m wysokości. Do podobnych obiektów należą XIX-wieczne zabudowania dawnej kop. „Bielszowice” (ul. Kokota 163) oraz kompleks zabudowań szybu „Mikołaj” z 1912 r. (ul. Szyb Walenty, tel. 32 248 62 81). Posiada on nadal czynną maszynę wyciągową.

W ostatnich latach, dzięki rewitalizacji odżyła dawna kolonia robotnicza Ficiniusz z lat 70. XIX w.

Strój ludowy Ślązaczki składa się m.in. z kwiecistej *zopaski* oraz jednokolorowej kamizelki nakładanej na *kabotkę*, czyli białą bluzkę. Przy tak *gryfnej frelce* Ślązak najlepiej wygląda w czarnym mundurze górniczym, wzorowanym na umundurowaniu piechoty Królestwa Polskiego z pocz. XIX w.

(ul. Kubiny). Obecnie część jej kamienno-ceglanych domów tworzy kameralny pasaż handlowo-usługowy. Nad kolonią góruje wieża kościoła Świętych Wawrzyńca i Antoniego z lat 1907-1909. Do dawnej świetności powraca też osiedle robotnicze Kaufhaus z XIX i XX w. (ul. Niedurnego). Natomiast w Chebziu spotkamy zabytkowy budynek dworca kolejowego z 1897 r. Obiekt ten leży na Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego.

Fragmentem przedwojennych fortyfikacji OW „Śląsk” jest punkt oporu „Godula” z lat 1937-1939. Do dziś zachowało się tutaj 11 schronów różnego typu. Jednym z nich jest ciężki schron bojowy broni maszynowej przy ul. K. Goduli.

Interesujące zbiory prezentuje Muzeum Miejskie (ul. Wolności 26, tel. 32 248 44 57, www.muzeum-rs.bip.doc.pl) oraz Miejskie Centrum Kultury (ul. Niedurnego 69, tel. 32 248 62 40, www.mckrudasl.pl). W tym ostatnim możemy podziwiać zabytkową drukarnię typograficzną. Posiada ona unikatowe maszyny i urządzenia z XIX i XX w.

Ruda Śląska (144,6 tys. mieszkańców) ma liczne tereny zielone. Wśród nich są m.in. park Strzelnica z minizoo oraz lasy w pld. części miasta. www.ruda-sl.pl

ŚWIĘTOCHŁOWICE

W Świętochłowicach (54,5 tys. mieszkańców) na jeden kilometr kwadratowy przypada 4.165 osób. Wymiar ten plasuje miasto wśród najgęściej zaludnionych miejsc Polski i Europy. Najstarsza wzmianka o tutejszej osadzie pochodzi z 1295 r. (Chropaczów). Wydobycie węgla kamiennego rozpoczęło tu w 1777 r., a ruda żelaza ok. 1800 r. (Zgoda). Prawa miejskie Świętochłowicę otrzymała w 1947 r.

fol. J. Pleszyński

Dawny ratusz w Świętochłowicach

Podczas II wojny światowej Niemcy założyli tu filię obozu KL Auschwitz, w którym śmierć poniosło 2,5 tys. więźniów. Od listopada 1945 r. w poniemieckich barakach istniał obóz pracy dla ludności śląskiej, utworzony przez polskie władze komunistyczne. Według niektórych szacunków zginęło w nim ok. 2.500 osób.

Do zabytków sakralnych miasta należą: neogotycki kościół Świętych Piotra i Pawła z lat 1889-1891 (ul. Kubiny), kościół ewangelicko-augsburski św. Jana Chrzciciela z 1901 r. (ul. Katowicka), neogotycki kościół św. Augustyna z 1872 r. (ul. dr A. Bukowego) i neoromański kościół Matki Boskiej Różańcowej z lat 1910-1912 (ul. Armii Ludowej). W Świętochłowicach zachowały się tradycyjne śląskie domy z XIX i XX w. (m.in. ul. Chorzowska i ul. Kubiny) oraz neogotycki budynek dawnego ratusza z 1879 r. (ul. Chorzowska). Historię i kulturę regionu przybliżą nam zbiory Muzeum Miejskiego (ul. Dworcowa 14, tel. 32 245 23 88, www.muzeum.swietochlowice.pl). Obecnie placówka jest zamknięta z powodu remontu (2008 r.). W gra-

fol. J. Pleszyński

Muzeum Miejskie w Rudzice Śląskiej

nicach miasta znajdują się przedwojenne fortyfikacje tzw. drugiej linii Obszaru Warownego „Śląsk”. Jednym z jego obiektów jest schron bojowy w parku Heiloo. Tereny zielone stanowią 30% powierzchni Świętochłowic (m.in. zespoły parkowo-leśne, wzgórze Hugona).

www.swietochlowice.pl

CHORZÓW

Początki dzisiejszego miasta (113,6 tys. mieszkańców) związane są z Zakonem Rycerzy Grobu Bożego w Jerozolimie. O ich chorzowskiej osadzie pod Bytomiem wzmiankuje dokument księcia opolskiego Władysława z 1257 r. Pod koniec XVIII w. powstała tu kopalnia węgla kamiennego „Król” (Königsgrube), a następnie huta żelaza „Królewska” (Königshütte) oraz liczne zakłady przemysłowe. Po powstaniach śląskich i plebiscycie (1919-1921) miasto przyłączono do Polski. Do 1934 r. nosiło ono nazwę Królewska Huta.

Chorzów słynie w całej Polsce z istniejącego tu Stadionu Śląskiego (ul. Katowicka 10, tel. 32 603 26 80, www.stadionslaski.pl) i Wojewódzkiego Parku Kultury i Wypoczynku (al. Różana, tel. 32 793 70 08, www.wpkiv.com.pl). Znaną instytucją kulturalną miasta jest Teatr Rozrywki (ul. Konopnickiej 1, tel. 32 346 19 39, www.teatr-rozrywki.pl). Co roku jego spektakle ogląda ponad 130 tys. widzów. Stawia go to na pierwszym miejscu wśród polskich teatrów muzycznych. W 2008 r. otwarto tu także nową siedzibę Chorzowskiego Centrum Kultury (ul. Sienkiewicza 3, rezerwacja biletów tel. 32 349 78 63, www.chck.pl). Ponad 42 tys. pozycji katalogowych ma w swo-

fol. J. Pleszyniak

ich zbiorach Muzeum w Chorzowie (ul. Powstańców 25, tel. 32 241 31 04, www.muzeum.chorzow.pl).

Najbardziej reprezentacyjną częścią miasta jest ulica Wolności. Po obu jej stronach stoją secesyjne kamienice z XIX i XX w. Mieszczą się przy niej eleganckie sklepy, restauracje, kawiarnie i galerie. Jednym z tutejszych zabytków jest neogotycki budynek poczty z lat 1891-1911 (ul. Wolności 2). Obok znajdziemy też budynek ratusza z pocz. XX w. (Rynek 1). Nieopodal rynku stoi secesyjny bu-

Brama do chorzowskiego ZOO

fol. J. Pleszyniak

dynek dawnego hotelu „Graf Reden” z 1900 r. (siedziba Teatru Rozrywki). Do dużych obiektów publicznych należy m.in. klasycystyczny budynek Zakładu Ubezpieczeń Społecznych z 1927 r. (ul. Dąbrowskiego 45). Jego zdjęcie zamieszczono nawet w przewodniku po województwie śląskim z 1937 r. Pozostałością dawnego szybu „Elżbieta” (1911-1912) są neogotyckie budynki,

Kościół św. Wawrzyńca

fol. J. Pleszyniak

Skalna Dolina Dinozaurów istnieje tutaj od 1975 r. Postacie kilkunastu gadów odlane są z betonu. Ich rekonstrukcji dokonano w oparciu o wyniki badań prowadzonych przez polskich archeologów na pustyni Gobi (Mongolia).

fol. J. Pleszyński

Dolina Dinozaurów w chorzowskim ZOO

przypominające wyglądem zamek (ul. Siemianowicka – restauracja).

Wśród cennych zabytków sakralnych są m.in.: neogotycki kościół św. Barbary z 1852 r. (ul. 3 Maja), neoromański kościół św. Jadwigi z lat 1873-1874 (ul. Wolności 53), neogotycki kościół św. Marii Magdaleny z lat 1888-1892 (ul. Bożogrobców), neogotycki kościół ewangelicki św. Elżbiety z lat 1840-1844 (ul. Katowicka) oraz drewniany kościół św. Wawrzyńca z XVI w. (ul. Roosevelta 14). Wieżę tego ostatniego zdobi dwuramienny krzyż grecki.

Na terenie miasta zachowało się 12 schronów przedwojennego Obszaru Warownego „Śląsk”. Należy do nich m.in. dwukondygnacyjny schron bojowy przy ul. Katowickiej 168, będący obecnie izbą muzealną, oraz dwukondygnacyjny schron dowodzenia Grupy Fortecznej OWŚ w parku Reden.

www.chorzow.eu

WOJEWÓDZKI PARK KULTURY I WYPOCZYNKU

Obiekt ten (620 ha) powstał w latach 50. XX w. Inicjatorem jego budowy był gen. Jerzy Ziętek. WPKiW (al. Różana 2, tel. 32 793 70 08, www.wpkw.com.pl) prawie w całości leży na terenie Chorzowa i zaliczany jest

fol. arch UMWS

Wesołe Miasteczko w WPKiW

do największych parków miejskich w Europie. Wśród jego obiektów są m.in.: Górnośląski Park Etnograficzny, Stadion Śląski (Narodowy), Planetarium i Obserwatorium Astronomiczne, Śląski Ogród Zoologiczny, Śląskie Wesołe Miasteczko, kolejka wąskotorowa, Kąpielisko „Fala” (13 ha, 8 basenów), rosarium, Park Linowy „Palenisko”, Skate Park, Paintball Park, Rowerowy Tor Zjazdowy, Sankodrom, korty tenisowe i ścieżki biegowe.

fol. arch UMWS

Spacer w rosarium WPKiW

GÓRNOŚLĄSKI PARK ETNOGRAFICZNY

Pomysł założenia obecnego muzeum etnograficznego (Chorzów, ul. Parkowa 25, tel. 32 241 07 18, www.skansen.chorzow.pl) narodził się już w latach 30. XX w. Początkowo siedzibą skansenu miał być katowicki park Kościuszki. W tym celu przeniesiono tutaj w 1938 r. spichlerz z Gołkowic (1688 r.) i drewniany kościół z Syryni (1510 r.). Dalszym pracom organizacyjnym przeszkodził jednak wybuch wojny. Do idei tej powrócono dopiero w latach 60. XX w., a na miejsce jego lokalizacji wybrano zach. obrzeża WPKiW. Ostatecznie skansen otwarto w 1975 r. (22 ha). Dzisiaj możemy w nim oglądać ok. 90 zabytkowych obiektów tradycyjnego budownictwa wiejskiego (z końca XVIII w. do poł. XX w.). Pochodzą one z Górnego Śląska (podregiony: Beskid Śląski, podgórski, pszczyńsko-rybnicki, przemysłowy, lubliniecki) i Zagłębia Dąbrowskiego. Są wśród nich zagrody chłopskie, wiejskie obiekty przemysłowe (m.in. wiatrak, kuźnia, garbarnia, młyn wodny), obiekty sakralne (kościół z 1791 r. i kapliczki przydrożne) oraz sklepik wiejski, karczma i areszt sołecki. Ekspozycję na wolnym powietrzu zamykają duże spichlerze dworskie i spichlerz plebański. www.skansen.chorzow.pl

fol. J. Pleszyński

SIEMIANOWICE ŚLĄSKIE

Dzieje miasta (71,6 tys. mieszkańców) sięgają czasów osady rybackiej założonej przez ród Siemianowskich w XII lub XIII w. Tym też należy tłumaczyć wizerunek ryby zdobiącej jego herb. Rolniczo-rybacki charakter tych ziem zmienił się z chwilą otwarcia tu pierwszej kopalni węgla kamiennego „Waldgrube” (Leśna) w 1786 r. Wkrótce okolicę zdominowały liczne kopalnie oraz huty żelaza i stali. Po powstaniach śląskich i plebiscycie (1919-1921) Siemianowice przyłączono do Polski. Tutaj też przyszedł na świat Wojciech Korfanty (1873-1939), wybitny działacz narodowy, przywódca III powstania śląskiego i wielki polityk Górnego

Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie

fol. J. Pleszyński

Ekлекtyczny budynek ratusza z 1904 r. posiada elementy neorenesansowe i neobarokowe. W jego wnętrzu zachowały się secesyjne witraże z krakowskiej pracowni Gabriela Żeleńskiego (1925 r.).

Ratusz w Siemianowicach Śl.

Śląska. Prawa miejskie Siemianowice Śląskie otrzymały w 1932 r.

Zaskakującym jest fakt, że miasto posiada jeden z największych zespołów pałacowo-parkowych w Polsce (ul. Chopina). Obiekt ten wybudowano dla rodu Henckel von Donnersmarck (1720-1730), z wykorzystaniem istniejącego już wcześniej barokowego dworu Mieroszewskich z XVII w. Oprócz głównego budynku pałacu (ponad 23 tys. m³) w jego skład wchodzi m.in.: dom dla służby, ujeżdżalnia, stajnie i spichlerz. Obecnie pałac stanowi własność prywatną.

Zdecydowanie więcej szczęścia miał wspomniany już spichlerz z XVIII w. W jego murach mieści się Muzeum

fol. J. Pleszyński

Muzeum w Siemianowicach Śl.

1931 (ul. ks. Kapicy). Ta ostatnia budowa do 1914 r. była halą targową.

Siemianowice Śl. posiadają dużo terenów zielonych. Wśród nich są cztery zabytkowe parki (Miejski, Górnik, Hutnik i Pszczelnik) oraz las „Bażantarnia”. W mieście istnieje też pole golfowe (ul. Sowie 10, tel. 32 608 33 71, www.slaskiklubgolfowy.pl), boisko do hokeja na trawie (ul. Olimpijska 2, tel. 32 251 64 53) oraz strzelnica myśliwska (ul. Zwycięstwa 2, tel. 32 228 27 48). Przez miasto biegną ścieżki rowerowe, Szlak Dwudziestopięciolecia PTTK (zielony), Szlak Historii Górnictwa Górnośląskiego (żółty) oraz Szlak Spacerowy Wojciecha Korfańskiego.

www.um.siemianowice.pl

KATOWICE

Katowice (309 tys. mieszkańców) są dziesiątym co do wielkości miastem Polski i stolicą województwa śląskiego. W 2006 r. powołano tu do życia Górnośląski Związek Metropolitalny. Obecnie tworzy go czternaście miast.

Pierwsza wzmianka o wsi Katowice pochodzi z 1598 roku. Jednak dzisiejsze miasto posiada dzielnice o znacznie wcześniejszych rodowodach, m.in. Dąb (1299 r.) i Bogucice (1360 r.). Od 1742 r. znajdowały się one pod panowaniem Prus, a następnie Niemiec.

fol. J. Pleszyński

Szczepińska kamienica przy ul. Kochanowskiego

Pole golfowe w Siemianowicach Śl.

fol. arch. UMWS

Śląski Klub Golfowy w Siemianowicach Śl. powstał w 1994 r. Pod jego budowę wykorzystano ziemię dawnego PGR-u (42 ha). Obecnie istnieje tu 18-dolkowe pole golfowe, łączka do ćwiczeń, szkoła golfa i wypożyczalnia sprzętu. Nieopodal leżą park „Pszczelnik” i las „Bażantarnia”.

Miejskie w Siemianowicach (ul. Chopina 6, tel. 32 228 50 80, www.muzeum.siemianowice.pl). Bardzo dobrze zachowanymi obiektami są także neogotycki pałac Rheinbabenów z 1870 r. (ul. Oświęcimska 1 – Dom Technika) oraz eklektyczny budynek ratusza z 1904 r. (ul. Jana Pawła II 10 – Urząd Miasta).

Do zabytków sakralnych miasta należą: neogotycki kościół św. Krzyża z lat 1881-1884 (ul. Powstańców), neoromański kościół św. Michała Archanioła z lat 1902-1910 (ul. Kościelna 1) i neogotycko-modernistyczny kościół św. Antoniego Padewskiego z lat 1929-

W XIX w. działały tu już liczne kopalnie, huty i zakłady przemysłowe. Katowice otrzymały prawa miejskie w 1865 r. Po powstaniach śląskich i plebiscycie (1919-1921) przyłączono je do Polski (20 czerwca 1922 r.). We wrześniu 1939 r. opór Niemcom stawiali tu harcerze i byli powstańcy śląscy. Do legendy przeszły ich walki pod wieżą spadochronową w parku Kościuszki (ul. Kościuszki) oraz w obrobie Domu Powstańca (ul. Matejki 3).

Miasto było także świadkiem tragicznych wydarzeń po ogłoszeniu w Polsce stanu wojennego (1981 r.). W dniu 16 grudnia 1981 r., pod kopalnią „Wujek” od milicyjnych pocisków zginęło dziewięciu jej górników. Przy-

Kościół św. Michała Archanioła

fol. J. Pleszyński

pomina o tym pomnik z 1991 r. (ul. W. Pola) oraz Muzeum – Izba Pamięci Kopalni Wujek (www.muzeum-wujek.pl).

Najstarszym zabytkiem miasta jest drewniany kościół św. Michała Archanioła z 1510 r. (park Kościuszki). Do Katowic przeniesiono go z Syryni (pow. Wodzisław) w 1938 r. Z kolei w centrum miasta wznosi się neoklasycyistyczna katedra Chrystusa Króla z lat 1927-1955 (ul. Plebiscytowa 49a). Jej fasadę tworzy monumentalna kolumnada. Obok katedry stoi neoklasycyistyczny pałac biskupi (1927-1939). Mieści się w nim Muzeum Archidiecezjalne (ul. Jordana 39, tel. 519 546 023, www.muzeum.archidiecezja.katowice.pl). Wśród zgromadzonych tu eksponatów szczególnie cenne są gotyckie rzeźby, witraże i kielichy mszalne (XIV i XV w.) oraz greckie i rosyjskie ikony.

Do innych zabytków sakralnych należą m.in.: neoromański kościół św.

Pomnik Powstańców Śląskich i Spodek

fol. J. Pleszyński

Ludwika Króla i Wniebowzięcia NMP oraz klasztor Franciszkanów z lat 1905-1907 (ul. Panewnicka), neogotycki kościół Świętych Piotra i Pawła z lat 1898-1902 (ul. Mikołowska), neogotycki kościół św. Szczepana z lat 1892-1894 (ul. Markiefki), neogotycki kościół Niepokalanego Poczęcia NMP z lat 1866-1870 (ul. ks. Szramka), neobarokowy kościół św. Antoniego Padewskiego z lat 1907-1911 (al. Niepodległości), neobarokowy kościół św. Anny z lat 1914-1927 (pl. Wyzwolenia), funkcjonalistyczny kościół garnizonowy św. Kazimierza Królewicza z lat 1930-1933 (ul. Żwirki i Wigury) oraz neoromański kościół ewangelicko-augsburski Zmartwychwstania Pańskiego (ul. Warszawska).

Początki obecnej zabudowy miejskiej sięgają poł. XIX w. Dlatego przeważają tu obiekty o wyglądzie eklek-

Powstania śląskie (1919, 1920 i 1921 r.) były zbrojnymi czynami ludności polskiej przeciwko Niemcom. Powstańcy walczyli o przyłączenie Górnego Śląska do Polski. Podczas III powstania (2.05-25.06.1921 r.), zakończonego rozejmem, po stronie polskiej walczyło ponad 60 tys. osób.

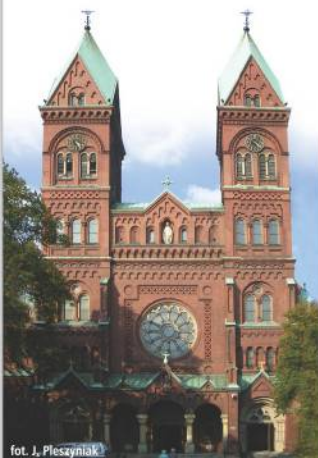

fol. J. Jazabek

Muzeum Śląskie i wieżowiec Altus

Od ponad stu lat franciszkanie z Panewnik budują największą szopkę w Europie (730 m²).

Jej konstrukcja, zajmująca całe prezbiterium bazyliki, ma 25 m wys., 22 m szer. i 12 m gł. Wnętrze szopki zdobi ok. 100 figur ludzi i zwierząt naturalnej wielkości. Natomiast na jej niebie świeci dwumetrowy księżyc i 500 gwiazd.

fot. J. Pleszyński

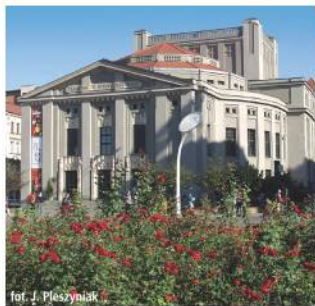
Bazylika w Panewnikach

tycznym (neogotyck, neorenesans i neobarok) oraz secesyjnym. Przykładem tego są m.in. kamienice przy ul. Kochanowskiego, Warszawskiej i Mickiewicza.

Wśród zabytkowych obiektów publicznych znajdują się m.in.: budynek Urzędu Wojewódzkiego i dawnego Sejmu Śląskiego z lat 1923-1929 (pl. Sejmu Śląskiego), gmach Teatru Śląskiego z lat 1906-1907 (Rynek), neogotycki budynek Akademii Muzycznej z lat 1901-1902 (ul. Wojewódzka), budynek dawnego Syndykatu Polskich Hut Żelaznych z lat 1928-1930 (ul. Lompy) i budynek dawnego Starostwa Powiatowego z 1925 r. (ul. Warszawska 45). Przed wojną dumą Katowic był 14-piętrowy wieżowiec wzniesiony w latach 1930-1934 (ul. Żwirki i Wigury 15). Ten najwyższy obiekt w mieście miał na

dachu taras widokowy. Do dziś, razem z innymi budynkami tej części Katowic, pozostał on wspaniałym przykładem funkcjonalizmu w międzywojennej architekturze.

Całkiem inny charakter mają dawne osiedla robotnicze z XIX i XX w. Jednym z nich jest osiedle Nikiszowiec, powstałe w latach 1908-1915. Istniały w nim m.in. dwie szkoły, kościół, szpital, biblioteka i pływalsnia. Osiedle Nikiszowiec było dziełem niemieckich architektów, Georga i Emila Zillmannów. To oni zaprojektowali również pobliskie osiedle Giszowiec (1907-1914). Jego zabudowę tworzyły wolno stojące domy z ogrodami oraz inne obiekty użyteczności publicznej, w tym szkoły, poczta i gospoda. Oba osiedla leżą obecnie na Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego. Innymi obiektami tego samego szlaku są Galeria „Szyb Wilson” (ul. Oswobodzenia 1, tel. 32 730 32 20, www.szybwilson.org).

fot. J. Pleszyński

Teatr im. Św. Wyszowskiego

fot. J. Pleszyński

Osiedle Nikiszowiec

Po wojnie najbardziej rozpoznawalnym symbolem Katowic stała się Hala Widowiskowo-Sportowa z lat 1962-1971 (al. W. Korfantego 35, tel. 32 258 32 61, www.spodek.com.pl). Obiekt ten, popularnie nazywany spodkiem, może pomieścić 11,5 tys. widzów. Nieopodal, przy rondzie, stoi pomnik Powstańców Śląskich z 1968 r. Jego trzy monumentalne skrzydła symbolizują kolejne powstania śląskie 1919, 1920 i 1921 r. W 2005 r. obok niego odsonięto pomnik gen. Jerzego Ziętka (→str. 53). Przykładami nowoczesnej architektury ostatnich lat są

m.in.: budynek Biblioteki Śląskiej (plac Rady Europy 1), biurowiec „Altus” (ul. Uniwersytecka 13, 125 m – najwyższy w mieście), biurowiec przy ul. Chorzowskiej 50, centrum handlowe Silesia City Center przy ul. Chorzowskiej 107 (65 tys. m² – największe na Górnym Śląsku) oraz katowickie rondo z kopułą (galeria sztuki) i podziemnym tunelem (dl. 657 i 650 m).

W Katowicach istnieje wiele ważnych instytucji kulturalnych, w tym: Muzeum Śląskie (al. Korfańskiego 3, tel. 32 258 56 61, www.muzeumslaskie.pl), Muzeum Historii Katowic (ul. Szafranka 9, tel. 32 256 18 10, www.mhk.katowice.pl), Teatr Śląski (Rynek 2, tel. 32 258 89 67, www.teatrlaski.art.pl), Filharmonia Śląska (ul. Sokolska 2, tel. 32 351 17 19, www.filharmoniaslaska.art.pl), Kinoteatr „Rialto” (ul. św. Jana 24, tel. 32 251 04 31) www.rialto.katowice.pl), Pałac Młodzieży (ul. Mikołowska 26, tel. 32 251 64 31, www.pm.katowice.pl), Centrum Sztuki Filmowej (ul. Sokolska 66, tel. 32 258 42 41, www.csf.katowice.pl), Śląski Teatr Lalki i Aktora „Ateneum” (ul. św. Jana 10, tel. 32 253 82 21, www.ateneum.art.pl) i Narodowa Orkiestra Symfoniczna Polskiego Radia (pl. Sejmu Śląskiego 2, tel. 32 251 89 03, www.nospr.org.pl).

W granicach miasta znajdują się liczne tereny rekreacyjne, lasy (ponad

6,6 tys. ha) oraz parki (park im. Tadeusza Kościuszki, Katowicki Park Leśny, Dolina Trzech Stawów i park Zadole). Ponadto spotkamy tu rezerwat leśny „Las Murckowski” (1953 r. – 102,56 ha), rezerwat florystyczny „Ochojec” (1982 r. – 26,77 ha), zespół przyrodniczo-krajobrazowy „Źródła Kłodnicy” (2001 r. – 100,4 ha) i zespół przyrodniczo-krajobrazowy „Szopienice-Borki” (2000 r. – 157 ha). Natomiast użytkami ekologicznymi są: „Staw Grunfeld” (1996 r. – 4,7 ha), „Stawy na Tysiącleciu” (1997 r. – 4,7 ha) oraz „Płonne Bagno” (2002 r. – 4,7 ha).

Przez miasto biegną szlaki piesze, w tym: 25-lecia PTTK (zielony), Historii Górnictwa Górnośląskiego (żółty), Bohaterów Wieży Spadochronowej (czerwony), Ochojski (czarny), im. Mariana Kantora Mirskiego (czerwony) i Hołdunowski (niebieski). Do ciekawych miejsc dojedziemy dzięki 6 trasom rowerowym o łącznej długości kilkudziesięciu kilometrów.

Informacje o mieście uzyskamy w Regionalnym Centrum Informacji Turystycznej (Rynek 13, tel. 32 259 38 08, www.gosilesia.pl). Tu też możemy kupić interesujące albumy, książki, przewodniki i mapy.

www.katowice.eu

General Jerzy Ziętek (1901-1985) był wybitnym działaczem narodowym, samorządowym i politykiem. Walczył w powstaniach śląskich oraz w II wojnie światowej. Jednak w ludzkiej pamięci zapisał się przede wszystkim jako wielki gospodarz Górnego Śląska. To dzięki niemu powstały tutaj m.in. Wojewódzki Park Kultury i Wypoczynku, Uniwersytet Śląski, katowicki „spodek”, Górnośląskie Centrum Rehabilitacji w Reptach oraz sanatorium w Ustroniu.

fot. J. Pleczyński

Wybuch I powstania Śląskiego (16-24 sierpnia 1919 r.)

poprzedziła masakrę przed bramą kopalni „Mysłowice”. W dniu 15 sierpnia 1919 r. niemiecki oddział Genzschutzu otworzył ogień do tłumu trzech tysięcy górników i ich rodzin.

W wyniku tego zdarzenia śmierć poniosło 10 osób, a liczba rannych nigdy nie została ustalona.

MYSŁOWICE

Mysłowice (75 tys. mieszkańców) otrzymały prawa miejskie w 1360 r. Przez wieki okoliczne ziemie należały do Polski, Austrii, Prus i Niemiec. Pierwsze kopalnie węgla kamiennego otwarto tu pod koniec XVIII w. Na początku XIX w. tutejsze kopalnie wydobywały 10% górnośląskiego węgla. Dużą jego część spławiano Przemszą i Wisłą do Krakowa oraz innych miast Galicji.

W latach 1846-1914 zbiegały się tutaj granice Niemiec, Austrii i Rosji. Punkt ich styku nazywano Trójkątem Trzech Cesarzy. Miejsce to tworzyło połączenie Białej i Czarnej Przemszy, która dalej już jako Przemsza płynęła do Wisły. Tereny „trójkąta” licznie odwiedzali goście z Niemiec, Francji, Szwajcarii i Belgii. Dodatkową atrakcją była też granitowa wieża Bismarcka, wzniesiona na pobliskim wzgórzu (wys. 22 m – taras widokowy). Obiekt ten wysadzono w powietrze na polecenie wojewody Michała

Grażyńskiego w 1933 r. Po powstaniach śląskich i plebiscycie (1919-1921) Mysłowice przyłączono do Polski (1922 r.).

W centrum miasta istnieje prostokątny rynek otoczony budynkami z XIX i XX w. W 2004 r. ustawiono tu fontannę z rzeźbą św. Jana Chrzciciela – pa-

trona miasta. Jego imię nosi także zabytkowa kapliczka z 1928 r. (ul. Grunwaldzka). Nieopodal, przy pl. Wolności wznosi się pomnik rodowitego myśłowiczana, kardynała bp. Augusta Hlonda, prymasa Polski w latach 1926-1948.

kapliczka św. Jana Chrzciciela

Do pozostałych zabytków należą m.in.: neorenesansowy ratusz z lat 1866-1868 (ul. Powstańców 1 – Urząd Miejski), neomanierystyczny budynek szkoły z lat 1902-1904 (ul. Plac Wolności 5 – liceum handlowe), eklektyczny gmach sądu grodzkiego z lat 1902-1904 (ul. Krakowska 2 – sąd rejonowy), modernistyczny kompleks szpitala z lat 1906-1911 (ul. Mikołowska 1 – szpital miejski), budowla w kształcie przewiązki z 1907 r. (ul. Powstańców), budynek poczty z końca XIX w. (ul. Powstańców 11 – poczta) oraz stojąca obok niej neoklasykistyczna willa Kuderów z 1870 r.

Wśród zabytków sakralnych znajdziemy m.in. neogotycki kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa z lat 1888-1892 (ul. Starokościelna 3), gotycki kościół Narodzenia NMP z XV-XVI w. (ul. Starokościelna 5), klasy-

W Centralnym Muzeum Pożarnictwa możemy podziwiać wozy strażackie firmy Federal z 1929 r., autodrabinę Magirus z 1927 r. oraz polskiego Fiata z 1938 r. Są tu także eksponaty przekazane przez amerykańskich strażaków i policjantów polskiego pochodzenia, którzy brali udział w akcji ratunkowej World Trade Center (11 września 2001 r.).

fot. arch. UMWŚ

Muzeum Pożarnictwa

cystyczny kościół św. Krzyża z 1826 r. (ul. Świerczyny 1) oraz neogotycki kościół Wszystkich Świętych z 1888 r. (ul. Długa). Z kolei na starym cmentarzu (ul. Mikołowska) stoją zabytkowe kaplice grobowe ks. Markiefki (1858 r.) i rodziny Klausów (1871 r.). Śladem dawnej gminy żydowskiej w mieście jest zabytkowy kirkut z poł. XVIII w. (ul. Stawowa).

W mieście od 1975 r. istnieje Centralne Muzeum Pożarnictwa (ul. Stadionowa 7 a, tel. 32 222 37 33, www.cmp-muzeum.pl). Wśród najstarszych eksponatów są m.in. konne sikawki z 1717 i 1844 r. Placówka ta znajduje się na Szlaku Techniki Województwa Śląskiego. Interesujące zbiory posiada także Muzeum Miasta Mysłowice (www.muzeummyslowice.pl), które mieści się w tym samym budynku, oraz Muzeum Misyjne im. Kardynała Augusta Hlonda (ul. Ziętka 24, tel. 32 222 65 15, www.brzeczkwice.katowice.opoka.org.pl). W tym ostatnim możemy oglądać zbiory z terenów Afryki, Australii i Oceanii oraz Ameryki Południowej.

Przez miasto biegną piesze szlaki: im. Mariana Kantora (czerwony), Hołdunowski (niebieski), im. Jana Kudery (żółty), Wesołej Fali (zielony) i Doliny Murckowskiej (czarny). Z kolei sieć ścieżek rowerowych liczy tu ponad 50 km długości. Do popularnych miejsc wypoczynku należą: kąpielisko „Słupna” (ul. Stadionowa 11, tel. 32 316 63 19, www.mosir.myslowice.pl), kąpielisko „Hubertus” (ul. Szabelnia 20) oraz Klub Jeździecko-Tenisowy „Purus” (ul. Spacerowa, tel. 32 317 62 39, www.purus.pl). www.myslowice.pl

SOSNOWIEC

Początki obecnego miasta (222,6 tys. mieszkańców) sięgają XIII w. (Zagórze, Klimontów i Niwka). Przez wieki tereny te stanowiły część historycznej Małopolski. Po 1790 r. wchodziły w skład Korony Polskiej, by później trafić pod zabór pruski, a następnie rosyjski. W poł. XIX w. otwarto tu pier-

Palac Schoenowice

fol. J. Pleszysniak

wsze kopalnie węgla kamiennego i wybudowano odnogę warszawsko-wiedeńskiej linii kolejowej. Wtedy wzniesiono tu neorenesansowo-klasycystyczny dworzec kolejowy (1859 r.). Dzisiaj jest on jednym z obiektów na Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego.

Sercem współczesnego miasta są okolice dworca kolejowego, placu 100-lecia oraz pobliskich ulic. Do zabytków należą secesyjne kamienice oraz dawne obiekty użyteczności publicznej (XIX i XX w.). Wśród tych ostatnich spotkamy m.in.: neoklasycystyczny budynek Banku Polskiego z lat 1922-1924 (ul. Małachowskiego 7 – ING Bank), neorenesansowy budynek Warszawskiego Banku Handlowego z 1908 r. (ul. Małachowskiego 3 – Urząd Miejski), neorenesansowy budynek dawnej Szkoły Realnej z lat 1895-1898 (ul. Żeromskiego 3 – Uniwersytet Śląski) oraz budynek teatru z końca XIX w. (ul. Teatralna 4 – Teatr Zagłębia).

W mieście znajdziemy także zamek i pięć pałaców. Z najnowszych badań wynika, że historia Zamku Sieleckiego sięga XV w. Jego obecny, barokowy wygląd jest wynikiem

W dawnym pałacu Gustawa Schoenowice (1885 r.) istnieje obecnie Muzeum w Sosnowcu. W jego salach prezentowane są dwie wystawy stałe „Polskie szkło współczesne” oraz „Schoenowice w Sosnowcu”. Pałac otacza zabytkowy park (5,4 ha).

fol. J. Pleszysniak

Zalew „Balaton”

fol. J. Pleszyński

W 2002 r. na placu 100-lecia odsłonięto pomnik Jana Kiepury (1902-1966). Ten wielki śpiewak operowy był rodowitym sosnowiczanie. Przed wojną występował m.in. na deskach mediolańskiej La Scali i nowojorskiej Metropolitan Opera. Z Sosnowca pochodził także wybitny polski kompozytor i pianista Władysław Szpilman (1911-2000). W 2002 r. film o jego wojennych losach, pt. „Pianista”, nakręcony przez Romana Polańskiego, otrzymał Złotą Palmę w Cannes.

gruntownej przebudowy w latach 1824-1832. Dziś mieści się w nim Sosnowieckie Centrum Sztuki (ul. Zamkowa 2, tel. 32 296 30 27, www.zameksielecki.pl).

Natomiast siedzibą Muzeum w Sosnowcu (ul. Chemiczna 12, tel. 32 363 45 10, www.muzeum.org.pl) jest neobarokowy pałac Gustawa Schoena z 1885 r. Obok, w tym samym założeniu parkowym, stoi znacznie skromniejszy pałac – willa Wilhelma Schoena z 1900 r. Dawny klasycystyczny pałac Mieroszewskich z 1876 r. zajmuje teraz Pracownia Konserwacji Dziel Sztuki (ul. Szpitalna 1), a eklektyczny pałac Franza Schoena z lat 1890-1900 – Sąd Rejonowy (ul. 1 Maja 19). Odmienne potoczyły się losy neorenesansowego pałacu Henryka Dietla z 1890 r. (ul. Żeromskiego 2 a). Po wojnie był on m.in. siedzibą szkoły muzycznej. W 1997 r. zrujnowany obiekt trafił w prywatne ręce i stopniowo odzyskuje dawną świetność.

fol. J. Pleszyński

Cerkiew w Sosnowcu

Ciekawym obiektem, w stylu zakopiańskim, jest dawny Dom Ludowy z lat 1902-1903 (ul. Klubowa 2 – restauracja).

Do zabytków sakralnych miasta należą: neoromański kościół katedralny Wniebowzięcia NMP z lat 1893-1899 (ul. Kościelna 1), neogotycki kościół kolejowy Najświętszego Serca Pana Jezusa z 1862 r. (ul. 3 Maja 20), neogotycki kościół św. Joachima z XIX w. (ul. ks. Popieluszki 44), neogotycki kościół Niepokalanego Poczęcia NMP z lat 1905-1952 (ul. Skautów 1) oraz ewangelicko-augsburski kościół św. Jana z 1888 r. (ul. Żeromskiego 4/1). Jedyną zachowaną świątynią prawosławną Zagłębia Dąbrowskiego jest cerkiew Wiary, Nadziei i Miłości z 1889 r. (ul. Kilińskiego 39). Do jej cennego wyposażenia należy dębowy ikonostas – ściana z ikonami (4,7x7 m), wykonany przez moskiewskiego artystę Lebidiewa.

W granicach Sosnowca spotkamy 5 parków, zespół przyrodniczo-krajobrazowy „Szopienice-Borki” (200 ha) oraz obszary przyrodnicze – „Piaszczyne Doły nad Czarną Przemszą”, „Torfowisko Bory” i „Śródleśne łąki w Starych Maczkach”.

Przez miasto biegną: Szlak 25-lecia PTTK (zielony), Szlak Metalurgów (czarny) i ścieżki rowerowe. Popularnym miejscem rekreacji jest śródleśny zalew „Balaton” (ul. Wileńska 1), kąpielisko „Sielec” (ul. 3 Maja 41, tel. 32 266 34 26, www.mosir.sosnowiec.pl) oraz Miejskie Egzotarium w parku im. L. Kruczkowskiego (ul. J. Piłsudskiego 116, tel. 32 299 64 45).

W grudniu 2009 r. w CH Europa (ul. H. Sienkiewicza 3, tel. 32 297 95 64) otwarto pierwsze polskie boiska do jorkyballa. Jest to specyficzna odmiana piłki nożnej, podobna do squasha. Dwuosobowe drużyny grają w zamkniętym pomieszczeniu, o wymiarach 5x10x3 m.

www.um.sosnowiec.pl

JAWORZNO

Najwcześniejsze wzmianki o terenach dzisiejszego miasta (95,5 tys. mieszkańców) pochodzą z lat 1229-1243 (Jaworzno, Byczyna i Ciężkowice). Przed wiekami okolice te słynęły z wydobywania galeny ołowiu i srebra, a następnie rudy cynku i żelaza. W 1767 r. otwarto tu pierwszą kopalnię węgla kamiennego, a w 1898 r. pierwszą elektrownię. Wkrótce też utworzono tu dwie kolejne elektrownie. Tym samym pod koniec XX w. Jaworzno było jedyną miejscowością na świecie, która posiadała aż trzy zakłady tego typu. Lokacja miasta nastąpiła w 1901 r.

Podczas okupacji na terenie Jaworzna istniał niemiecki podobóz KL Auschwitz-Birkenau (1943-1945). W kwietniu 1945 r. na jego terenie polskie władze komunistyczne utworzyły Centralny Obóz Pracy. Jego więźniami byli Niemcy, Ukraińcy, Ślązacy i polscy działacze niepodległościowi (m.in. byli żołnierze AK). Do czasu likwidacji obozu w lutym 1949 r. za jego drutami przetrzymywano ponad 23,6 tys. osób, z czego śmierć poniosło prawie 7 tys. więźniów.

Do obiektów zabytkowych Jaworzna należą m.in.: kościół Podwyższenia Krzyża Świętego z pocz. 1691 r. (ul. Zwycięstwa), późnoklasykistyczny ko-

ściół Świętych Wojciecha i Katarzyny z 1883 r., budynek dawnego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” z XIX w. (ul. Mickiewicza 2 – dom kultury), cmentarz żydowski z II poł. XIX w. (al. J. Piłsudskiego – ok. 300 macew) oraz ok. 40 przydrożnych kapliczek i krzyży (XIX i XX w.). Historię miasta poznamy dzięki zbiorom Muzeum Miasta Jaworzna (ul. Pocztowa 5, tel. 32 616 51 04, www.muzeum.jaw.pl).

W granicach gminy spotkamy obszar chronionego krajobrazu „Dobra Wilkoszyn”, powierzchniowy pomnik przyrody „Sasanka”, górę Grodzisko i część rezerwatu wodnego „Dolina Żabnika” (1996 r. – 479 ha). W dzielnicy Szczakowa znajduje się zalew wodny Sosina (50 ha) z Ośrodkiem Wypoczynkowo-Rekreacyjnym „Sosina” (ul. Bukowska, tel. 691 545 996, www.sokol.jaw.pl). Posiada on kąpielisko z piaszczystą plażą, boiska i domki kempingowe. W Jaworznie istnieje też Hippi czny Ośrodek Rehabilitacyjno-Rekreacyjny (ul. Filomatów 37, tel. 32 615 02 85, www.fundacja-energetyka.pl) oraz strzelnica sportowa (ul. Energetyków 3, tel. 32 715 19 11). Przez okolice miasta biegnie Szlak Okrężny Wokół Jaworzna (czerwony). www.jaworzno.pl

fol. J. Pleszyniak
Dawny budynek „Sokola”

fol. www.orka-bielsko.com.pl

fol. J. Pleszyniak

Baza Nurkowa „Gródek” w Jaworznie

W dzielnicy Szczakowa, na terenie zalanego wyrobiska dolomitu, działa Baza Nurkowa „Gródek” (ul. Pletwonurków, tel. 32 615 29 82, www.orka-bielsko.com.pl). Oprócz czystej wody i 20-metrowych głębin jego atrakcją są zatopione koparki.

Cysterskie Kompozycje i dolina Odry

Śląsk zawdzięcza swą nazwę prastowianom, którzy osiedlili się tutaj już w V w. W ich mowie, słowami ślęg, ślęp lub ślęga określano miejsca podmokłe, wilgotne. Doskonale dar miejscowych potoków, rzek i jezior wykorzystywali cystersi z Rud. Ukształtowane przez nich ziemie stanowią teraz park krajobrazowy, noszący ich imię. Tworzą one też część głównego korytarza ekologicznego Polski południowej, łączącego doliny górnej Wisły i Odry z podgóorskimi terenami Karpat i Sudetów. Bogactwem tutejszych ziem są liczne zabytki oraz wspaniały świat przyrody.

PK CYSTERSKIE KOMPOZYCJE KRAJOBRAZOWE RUD WIELKICH

Park Krajobrazowy CKRW leży w płd.-zach. części woj. śląskiego. Obejmuje on tereny Kotliny Raciborskiej i Płasko-

wyżu Rybnickiego. Jego powierzchnia wraz z otuliną wynosi ponad 63 tys. ha (lasy – 57%, użytki rolne – 33%). Cechą charakterystyczną parku jest bogate środowisko wodne. Tworzą je liczne potoki zasilające rzeki Rudę, Suminę i Bierawkę oraz stawy. W świecie fauny występują liczne gatunki ptaków – 236 (154 lęgowe), ssaków – 50, płazów – 14 i gadów – 6. Kompleksy leśne parku są korytarzem ekologicznym, łączącym (równoleżnikowo) doliny górnej Wisły i Odry z podgóorskimi strefami Sudetów i Karpat. W granicach parku istnieje rezerwat leśny „Łęczczok” (1957 r. – 396 ha). Przyrodniczo-kulturowe walory parku zostały ukształtowane dzięki działalności opactwa braci Cystersów w Rudach (1258-1810). Przez jego okolice biegną m.in.:

fol. J. Pleszyński

Rezerwat leśny „Łęczczok”

Szlak Cysterski, Szlak Husarii Polskiej (czerwony), Szlak Okrężny Wokół Gliwic (żółty) oraz liczne ścieżki rowerowe. www.zpk.com.pl

Zakon cystersów założył Robert Moleśme w 1098 r. Reguły prostoty i ubóstwa zakonu wywodzą się od benedyktynów. Z powodu białych habitów jego braci często nazywa się „białymi mnichami”. W średniowieczu opactwa i klasztory cysterskie były znanymi ośrodkami kultury, nauki i medycyny. Cystersi prowadzili własne gospodarstwa, uprawiali ziemię i zajmowali się rzemiosłem.

RUDY

Ta niewielka wieś została założona przez cystersów w XIII w. Początkiem jej istnienia był klasztor zakonu, ufundowany przez księcia opolskiego Władysława ok. 1255 r. Później wzniesiono tu wczesnogotycki kościół Wniebowstąpienia NMP (rozbudowany w XVII i XVIII w.) oraz barokowy pałac opacki z 1730 r. Obecnie pocysterski zespół klasztorny składa się z czteroskrzydłowego budynku klasztoru z wewnętrznym wirydarzem (ogrodem) oraz przylegającego do niego dwuskrzydłowego pałacu z dziedzińcem otwartym od północy. Wnętrze kościoła ma bogate wyposażenie barokowe i klasycystyczne (ołtarze, rzeźby i obrazy). Obok kościoła stoi plebania z XIX w. Posiada ona bibliotekę z cennymi starodrukami. Przed jej

budynkiem znajdziemy barokowe posągi świętych Jana od Krzyża i Floriana (XVIII w.). Na płn. i wsch. od zespołu klasztorowego rozciąga się 15-hektarowy park w stylu angielskim (XVIII/XIX w.). W 1945 r. zespół klasztorny został spalony przez wojska rosyjskie. Sam kościół odbudowano w latach 1947-1950. Natomiast pozostałe zdewastowane obiekty (m.in. klasztor i pałac) przekazano diecezji gliwickiej (1998 r.). Obecnie w zespole klasztornym trwają prace rekonstrukcyjno-budowlane.

Zabytkowa stacja wąskotorówki w Rudach

fol. J. Pleszyniak

KUŹNIA RACIBORSKA

To niewielkie miasto (5,5 tys. mieszkańców), otoczone lasami, wywodzi się z hutniczej osady (1641 r.). Do jego zabytków należy neoromański kościół św. Marii Magdaleny z lat 1902-1903 i figura św. Nepomucena z 1747 r. Część miejskiej zabudowy tworzą domy z XIX i XX w.

W Rudach istnieje Zabytkowa Stacja Kolei Wąskotorowej z lat 1897-1903. Oprócz jej zabudowań możemy tu obejrzeć dawne lokomotywy i wagoniki. Do atrakcji należy także 25-minutowa przejażdżka wąskotorówką na trasie Rudy-Paproc-Rudy (tel. kom. 500 282 732, www.kolejkarudy.pl). Obiekt ten leży na Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego.

fol. J. Pleszyniak

Budynki klasztoru i pałacu opackiego leżą po płn. stronie kościoła Wniebowzięcia NMP. Ten pierwszy ma cztery skrzydła i wewnętrzny wirydarz (ogród). Natomiast ten drugi posiada dwa skrzydła i dziedzińiec otwarty od północy.

Poczysterski zespół klasztorny w Rudach

NĘDZA

We wsi spotkamy neobarokowy kościół Matki Boskiej Różańcowej z 1908 r. Na płd.zach. od niej istnieje rezerwat leśny „Łęczok” (1957 r. – 396 ha). Główną jego część tworzą stawy Salm, Grabowiec i Babiczak (247 ha). Są one siedliskiem licznych gatunków ptaków i płazów. Rezerwat chroni zabytkowe aleje drzew oraz wielogatunkowy las łęgowy starorzeczy Odry. Przez jego tereny biegną szlaki piesze: żółty, czerwony i zielony.

Gęś gęgawa

Na terenie rezerwatu „Łęczok” spotkamy 190 gatunków ptaków, czyli 51% wszystkich gatunków występujących w Polsce. Wiele z nich to ptaki wodne, w tym: kormorany, perkozy, bąki, labędzie nieme i gęsi gęgawy. Z ptaków drapieżnych zaobserwowano tu m.in.: bielika, jastrzębia i myszozłowa.

RUDNIK

Do zabytków wsi należy kościół św. Katarzyny Aleksandryjskiej z 1893 r. i późnoklasycystyczny pałac (XIX w.) wraz z parkiem (4,8 ha). Podobne XIX-wieczne pałace spotkamy także w pobliskich miejscowościach: Strzybnik, Łubowice, Modzurów, Jastrzębie, Czerwiecice i Sławików. W większości obiekty te są mocno zrujnowane i czekają na lepsze czasy.

PIETROWICE WIELKIE

Wieś lokowana w XIII w. posiada owalny układ zabudowy. Tutejszy drewniany kościół Świętego Krzyża pochodzi z 1667 r. W jego wnętrzu zachowało się barokowe wyposażenie. Innym zabytkiem jest kościół Świętych Wita, Modesta i Kresencji z XVI w. (przebudowany w 1882 i 1935 r.). Obok, w neogotyckiej kaplicy z 1899 r., bije źródło. Miejscowy cmentarz otaczał mur obronny ze skarpami

i strzelnicami. Dziś pozostał jedynie jego płd. odcinek. W pobliskim Markowie wznosi się kościół św. Jana Chrzciciela z 1788 r.

font. J. Pleszyński

Arboretum Brany/Morawskiej w Raciborzu

RACIBÓRZ

Przez Racibórz (56,9 tys. mieszkańców) biegł w średniowieczu trakt handlowy z Moraw do Wrocławia. Prawa miejskie otrzymał on ok. 1217 r. Później był stolicą księstwa raciborskiego, władanego przez Polaków, Czechów, Habsburgów i Prusaków. Po powstaniach śląskich i plebiscycie (1919-1921) Racibórz pozostał w granicach Niemiec. Do Polski powrócił w 1945 r.

W centrum dzisiejszego miasta zachował się prostokątny rynek pamiętający jeszcze czasy lokacyjne. Na jego środku stoi późnobarokowa kolumna Matki Bożej z lat 1725-1727. Nieopodal wznosi się gotycki kościół Wniebowzięcia NMP z pocz. XIV w. (ul. Mickiewicza 8) i gotycki kościół św. Jakuba z I poł. XIV w. (pl. Dominikański). Do innych zabytków sakralnych należą m.in.: gotycki kościół św. Ducha (ul. Gimnazjalna 16 – muzeum), kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa z lat 1934-1935 (ul. Warszawska) oraz późnobarokowe figury św. Jana Nepomucena „Na Ostrogu” i na pl. Długosza. W pobliżu tego ostatniego znajdziemy neorenesansową basztę Miejską, tzw. Więzienną (1574 r.), z XIV-wiecznym fragmentem murów miejskich (ul. Basztowa).

Do obiektów publicznych należą: późnoklasycystyczny budynek dawnego sądu krajowego z lat 1823-26 (ul. Nowa 29 – sąd rejonowy), neorenesansowy budynek dawnego sądu grodzkiego z lat 1889-1892 (ul. Woj-

font. J. Pleszyński

Impreza „Śląskie smaki” w Raciborzu

ska Polskiego 24 – zakład poprawczy) oraz neogotycki Dom św. Notburgi z lat 1894-1908 (pl. Jagiełły 3 – dom pomocy społecznej).

Na prawym brzegu Odry, w miejscu dawnego grodu „Na Ostrogu” (X-XI w.), wznosi się zespół zamkowy z XIII w. Jego główną częścią jest Zamek Piastowski z budynkiem bramnym. Obiekt ten był wielokrotnie rozbudowywany. W latach 1281-1287 dostawiono do niego gotycką kaplicę św. Tomasza z Canterbury. W jej wnętrzu zachowała się gotycka kamieniarka. Do zespołu przylega budynek mieszkalny i browar. Ten ostatni jest najstarszym, nadal pracującym browarem w woj. śląskim (1546 r.). Natomiast zamek, będący własnością miasta, pozostaje w ruinie.

Ciekawą historię miasta i regionu poznamy dzięki Muzeum w Raciborzu (ul. Rzeźnicza 15, tel. 32 415 49 01, www.muzeum.raciborz.pl).

We wsch. części miasta znajduje się las Obora z Arboretum Bramy Morawskiej (164 ha). Jest to ogród botaniczny tworzony pod patronatem Polskiej Akademii Nauk. Dominują w nim drzewa i krzewy rodzime oraz ich gatunki egzotyczne, pochodzące z innych stref klimatycznych. W pobliżu miasta leżą: PK Cysterskie Kompozycje Krajobrazowe Rud Wielkich (→str. 58), rezerwat leśny „Łęczok”

Rynek w Raciborzu
fot. J. Pleszyński

(→str. 58) oraz zespół przyrodniczo-krajobrazowy „Wielikąt”. Przez miasto biegnie Szlak Husarii Polskiej (czerwony), Szlak Polskich Szkół Mniejszościowych (żółty) i ścieżka rowerowa Racibórz-Pietraszyn. www.raciborz.pl

KRZANOWICE

Dawne prawa miejskie Krzanowice (2,2 mieszkańców) odzyskały w 2001 r. Miejscowymi zabytkami są późnobarokowy kościół św. Mikołaja z 1742 r. oraz neobarokowy kościół św. Wacława z 1915 r. Przez tereny miasta biegnie Szlak Husarii Polskiej (czerwony).

Bogate zbiory muzeum raciborskiego obejmują ponad 30 tys. pozycji katalogowych. Wśród cennych zabytków znajdziemy gotycką kaplicę zamkową – porównywaną do paryskiej Saint Chapelle oraz mumię Egipcjanki sprzed 2 tys. lat. Ekspozycje muzeum prezentowane są w budynkach przy ul. Gimnazjalnej 1 (dawny kościół dominikański) i ul. Chopina 12.

fot. J. Pleszyński

Zamkowa kaplica św. Tomasza z Canterbury w Raciborzu

We wnętrzu kaplicy, poniżej okien, mieszczą się sedilia, czyli miejsca przeznaczone dla celebriansów. Posiadają one trójlistne zakończenia i bogate obramienia. Natomiast w jej krypcie spoczywa Joanna Wilhelmina Ihlee (1790 r.)

TWORKÓW

W płn.-zach. części wsi spotkamy ruiny neorenesansowego zamku z 1872 r. Był on wzniesiony na planie podkowy i posiadał trzy skrzydła. Od pożaru w 1931 r. obiekt ten pozostaje w ruinie. Do zamku prowadzi zabytkowa aleja drzew (ok. 300). Wśród nich rosną topole, kasztanowce i dęby. W Tworkowie spotkamy także barokowy kościół Świętych Piotra i Pawła z lat 1691-1694 oraz późnobarokowy kościół św. Urbana z 1779 r. Niedaleko wsi, na zalesionym wzgórzu możemy oglądać glaz narzutowy.

park w Krzyżanowicach
 fot. J. Zawrat

Rodzina Lichnowskich rozciągała mecenat nad wybitnymi kompozytorami tamtych czasów (poł. XIX w.). Ich rodowe pałace w Wiedniu i Krzyżanowicach były znanymi salonami towarzyskimi. W tym ostatnim kilkakrotnie przebywali i koncertowali Ludwig van Beethoven i Franciszek Liszt.

KRZYŻANOWICE

Pierwszy pałac wybudowano tutaj już w 1700 r. Od 1775 r. był on własnością rodu Lichnowskich. W latach 1856-1860 przebudowano go w stylu gotyckim. Dwuskrzydłowy obiekt posiada trzy ośmioboczne wieże (w narożach) oraz wieżę z kaplicą. Na zach. od niego stoi neogotycki budynek bramny z 1853 r. Przy pałacu rośnie 3-hektarowy park krajobrazowy z XVIII w. (m.in. platany, buki i dęby szypułkowe). W latach 1843-1848 przebywał tu i tworzył Franciszek Liszt. Gościem Lichnowskich był także Ludwig van Beethoven. Obecnie w pałacu mieści się dom opieki społecznej. We wsi stoi także późnobarokowy kościół św. Anny z lat 1791-1793. Na wsch. od Krzyżanowic istnieje zbiorniki wodne starorzecza Odry. W pobliskich miejscowościach gminy

spotkamy również barokowy pałac w Chalupkach (1682 r. – hotel) oraz barokowy kościół Wszystkich Świętych w Bieńkowicach (1719-1730).

LUBOMIA I BUKÓW

Na wsch. od Lubomi istnieje relikty grodu plemienia Gołęszyców (VII-IX w.). Posiadał on podwójne drewniano-ziemne wały i fosę. Wewnątrz wznosiły się chaty o konstrukcji słupowej lub zrębowej. We wsi stoi neoromańsko-neogotycki kościół św. Marii Magdaleny z lat 1884-1887 i drewniana kaplica św. Jana Nepomucena z ok. 1700 r. Na pld. od Lubomi istnieje zespół przyrodniczo-krajobrazowy „Wielikąt” (1993 r. – 400 ha). Zespół ten tworzy kompleks ok. 30 stawów. Największy ma powierzchnię 41 ha. Występuje tu ponad 210 gatunków ptaków, w tym bąk, bączek, łabędź krzykliwy i helmiatka. Miejsce stawy są jednym z najważniejszych miejsc lęgowych i migracji ptaków na Górnym Śląsku. W pobliskim Bukowie znajdziemy eklektyczny kościół Matki Boskiej Nieustającej Pomocy z lat 1931-1933 i drewnianą kaplicę Matki Boskiej Różańcowej z 1770 r. Do atrakcji turystycznych należą m.in.: ośrodek wypoczynkowy, minizoo, ośrodek jazdy konnej oraz liczne trasy rowerowe i ścieżki spacerowe.

fot. J. Zawrat

Kościół w Pogrzebień

POGRZEBIEŃ

We wsi istnieje ciekawy punkt widokowy. Możemy z niego podziwiać panoramę Raciborza zespołu przyrodniczo-krajobrazowego „Wielikąt” oraz pasma Gór Opawskich i Beskidu Śląskiego. W centrum wsi spotkamy neorenesansowy pałac Baildonów z lat 1885-1887. Przed przebudową był to dworek należący do rodziny

Larischów. W 1930 r. pałac stał się własnością braci salezjanów, a potem przejęły go siostry salezjanki (1946 r.). Obecnie stanowi on ich dom zakonny oraz centrum pomocy charytatywnej dla dzieci i młodzieży. Można w nim obejrzeć „pokój pamiątek” siostry Laury Meozzi (1873-1951), która zmarła w Pogrzebieniu otoczona aurą świętości. Nieopodal pałacu stoi neoromański kościół św. Bartłomieja z 1851 r., przebudowany w latach 50. i 60. XX w. Przed wejściem do świątyni znajduje się sarkofag siostry Laury Meozzi.

Krzyż pokutny w Rydułtowach

fot. J. Zawrat

RYDUŁTOWY I CZERNICA

Początki dzisiejszego miasta (21,9 tys. mieszkańców) sięgają XIII w. Przez wieki ziemie te należały do Czech, Prus i Niemiec. W 1922 r. przyłączono je do Polski. Ich rozwój gospodarczy był związany z odkryciem bogatych złóż węgla kamiennego. Pierwszą kopalnię otwarto tu w 1792 r. W mieście istnieje neogotycki kościół św. Jerzego z 1896 r. Przy świątyni stoi jedyny w Polsce dwuramienny krzyż pokutny z 1628 r. Do ciekawostek należą tunel kolejowy, przebitý pod Rydułtowską Górą w latach 1853-1858 (dł. 727 m), oraz jedna z największych w Europie hałd stożkowych przy kopalni „Rydułtowy”. W pobliskiej Czernicy zachował się neogotycki pałacyk rodziny von Roth z ok. 1865 r. Ten dwukondygnacyjny obiekt, nazywany też zamkiem, posiada dwie osmioboczne wieże. W jego wnętrzu znajdziemy salę myśliwską z neorenesansowym piecem kaflowym.

Obecnie w pałacu mieści się ośrodek kultury (kawiarnia). Czernica jest rodzinną miejscowością Henryka Mikołaja Góreckiego, jednego z najwybitniejszych polskich kompozytorów.

LYSKI

W miejscowości tej znajduje się neogotycki kościół św. Małgorzaty (1906 r.) oraz kamienny krzyż pokutny. Nieopodal stoi klasycystyczny dwór i murowany spichlerz (XIX w.). W pobliskim Dzimierzu spotkamy pałac z końca XIX w., otoczony parkiem w stylu angielskim.

ZALEW RYBNICKI

Ten sztuczny zbiornik wodny powstał w latach 60. i 70. XX w. (450 ha). Jego zadaniem jest chłodzenie urządzeń pobliskiej Elektrowni „Rybnik”. Wody zalewu mają głębokość od 2 do 9 metrów. Nad brzegami spotkamy liczne ośrodki wypoczynkowe i kluby żeglarskie. Tutejszy sezon żeglarski (kwiecień-październik) jest najdłuższym w Polsce. W sztucznie zarybianym zbiorniku żyją karpie, amury, sumy, sandacze i tołpygi. Szczęśliwcy łowią tu nawet ich dwumetrowe okazy. W pobliskich Zwonowicach stoi neogotycka leśniczówka z XIX w.

Kamienne krzyże pokutne były wyrazem skruchy za dokonane zbrodnie. Najczęściej ustawiano je w miejscach kaźni lub przy kościołach. Dla odkupienia winy czynili to sami zbrodniarze albo ich rodziny. W woj. śląskim istnieją 23 takie krzyże, z czego większość znajduje się na ziemi wodzisławsko-rybnickiej.

Zalew Rybnicki cieszy się dużym uznaniem wśród wędkarzy. Temperatura jego wody nigdy nie spada poniżej 15° C. Dzięki temu tutejsze karpie dorastają do kilkunastu kilogramów, a amury i tołpygi osiągają znacznie większą wagę!

fot. J. Pleszyński

Zalew Rybnicki

fol. J. Zawrat

Pałac w Leszczynach

CZERWIONKA-LESZCZYZNY

Tereny dzisiejszego miasta (28,3 tys. mieszkańców) wzmiankowane już w XIII w. Miasto, otoczone lasami, leży w granicach i sąsiedztwie PK Cysterskie Kompozycje Krajobrazowe Rud Wielkich. Od XVIII w. wytapiano tu rudę żelaza i wydobywano węgiel kamienny. Czerwionka-Leszczyny powstała w wyniku połączenia kilku mniejszych miejscowości, m.in. Czerwionki, Leszczyn, Dębienieńska i Czuchowa (1962 r.). To też tłumaczy fakt, dlaczego nie posiada ona spójnego centrum. Do zabytków miasta należą późnobarokowy kościół św. Jerzego z 1802 r. (Dębienieńsko), neoklasycystyczny pałac z 1883 r. (Leszczyny – placówka kulturalna), neoklasycystyczny dwór z końca XIX w. (Czerwionka – m.in. siedziba UMiG), dwór z XIX w. (Czuchów – budynek mieszkalny). W gminie spotkamy też drewniany kościół św. Marii Magdaleny z 1753 r. (Belk), drewniany kościół Trójcy Przenajświętszej z lat 1595 r. (Palowice) oraz klasycystyczny dwór z lat 1860-1889 (Palowice). Przez okolice miasta biegnie pięć tras rowerowych.

Rynek w Rybniku

fol. J. Plezzyński

RYBNIK

Szczupak w herbie Rybnika (141 tys. mieszkańców) nawiązuje do czasów średniowiecznych, gdy był on osadą rybacką. Najstarsza informacja o mie-

ście pochodzi sprzed 1308 r. Przed wiekami ziemie te należały do Czech, Austrii i Prus (od 1740 r.). Od XVIII w. prężnie rozwijało się tutaj górnictwo węgla kamiennego i inne gałęzie przemysłu. W latach powstań śląskich i plebiscytu (1919-1921) jego mieszkańcy walczyli o przyłączenie ziemi rybnickiej do Polski, co też nastąpiło w 1922 r. Po 1945 r. miasto było sercem Rybnickiego Okręgu Węglowego. Obecnie stanowi ono ważny ośrodek gospodarczy i kulturalno-edukacyjny całego regionu.

fol. J. Plezzyński

Willa w Rybniku

W zabytkowym centrum miasta istnieje czworoboczny rynek z dawnym klasycystycznym ratuszem (1882 r.). Jego front zdobi kwadratowa wieża zegarowa, zwieńczona ośmioboczną glorieta z kopułką. Obecnie mieści się w nim Muzeum w Rybniku (Rynek 18, tel. 32 432 74 60, www.muzeum.rybnik.pl) i Urząd Stanu Cywilnego. Przy rynku stoją kamienice z XIX i XX w.

Na płd. od niego znajduje się pałac będący wcześniej zamkiem. Pierwszy zamek ksiądzęcy wzniesiono tu w II poł. XIII w. Był to niewielki, oskarpowany obiekt na planie prostokąta. Z czasem rozbudowano go o część wsch. i wzmocniono budynkiem bramnym oraz murem kurtynowym (XIII-XIV w.). W latach 1776-1778 dostawiono do niego dwa skrzydła boczne. Pod koniec XVIII w. przybrał on kształt późnobarokowo-klasycystycznego pałacu na planie podkowy. Od 1842 r. był siedzibą sądu grodzkiego, a następnie domu inwalidów (1904-1907). Do wcześniejszej funkcji sądu powrócił on w latach 90. XX w. (sąd rejonowy).

Na północ od rynku napotkamy barokowo-klasycystyczny kościół Matki Boskiej Bolesnej z lat 1798-1801 (pl. Kościelny). Przed świątynią stoi

Wielką gratką dla numizmatyków są rybnickie monety i banknoty, które pojawiły się tutaj w 2007 r. Na pomysł ich emisji wpadł Tomasz Boda, właściciel prywatnej poczty w Rybniku. Wาลuta ta o nazwie „złoty reński” posiada nominały 5, 10, 20 i 50 złotych.

późnobarokowa rzeźba św. Jana Nepomucena (1728 r.). Do innych zabytków sakralnych miasta należą m.in.: gotycki kościół Wniebowzięcia NMP z II poł. XV w. (ul. Gliwicka), barokowo-klasycystyczny kościół ewangelicki Apostołów Piotra i Pawła z 1791 r. (ul. Miejska 12) i neogotycki kościół św. Antoniego Padewskiego z lat 1903-1907 (ul. Mikołowska). W dzielnicy Wielopole stoi drewniany kościół św. Katarzyny Aleksandryjskiej (1534 r.), a w Kuźni Ligockiej drewniany kościół św. Wawrzyńca (1717 r.), przeniesiony tutaj z Boguszowic.

Wśród interesujących obiektów publicznych są: eklektyczny gmach dawnego Starostwa Powiatowego z lat 1880-1887 (ul. 3 Maja 31), neoromańsko-neogotyckie budynki szpitala i kaplicy św. Juliusza z XIX i XX w. (ul. Klasztorna) oraz klasycystyczny budynek obecnego Urzędu Miejskiego z lat 1927-1928 (ul. Bolesława Chrobrego 2). W jego sali posiedzeń i westybulu uwagę przyciągają witraże z krakowskiej pracowni braci Żeleńskich. Ich tematyka nawiązuje do historii miasta oraz tutejszego górnictwa, hutnictwa, przemysłu i rolnictwa.

fol. J. Pleszyński

Muzeum w Rybniku

Kościół św. Antoniego Padewskiego

fol. J. Pleszyński

Interesującym obiektem techniki jest Zabytkowa Kopalnia „Ignacy” (ul. Mościckiego 3, tel. 32 433 10 72, www.rybnik.pl/ignacy). W jej skład wchodzi zabudowania dawnej kopalni „Hoym” („Ignacy”), szyby „Głowacki” i „Kościuszko” oraz dwie maszyny wyciągowe z 1900 i 1920 r. Obiekt ten leży na Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego. W mieście istnieje Rybnickie Centrum Kultury (ul. Saint Valliere 1, tel. 32 422 21 32, www.kultura.rybnik.pl). Tworzą go m.in. Teatr Ziemi Rybnickiej, Filharmonia Rybnicka i galeria sztuki. Rybnik posiada atrakcyjne tereny rekreacyjno-wypoczynkowe (→Zalew Rybnicki, str 63). Przez jego okolice biegną piesze szlaki: Stulecia Turystyki (zielony), Początków Hutnictwa (niebieski), Morza Rybnickiego (czarny), im. Kotucza (niebieski), Historii Górnictwa Górnośląskiego (żółty). Dla rowerzystów wytyczono tu ponad 100 km ścieżek. Dojedziemy nimi do zespołu klasztornego w Rudach, Zabytkowej Kopalni „Ignacy” i nad Zalew Rybnicki. www.rybnik.pl

RADLIN

Radlin (177 tys. mieszkańców) jest miastem od 1954 r., choć jako wieś był już znany w średniowieczu. Jego szybki rozwój nastąpił po uruchomieniu kopalni węgla kamiennego w II poł. XIX w. Do dziś zachowały się tutaj zabudowania kopalni „Marcel” (dawniej „Emma”). Należą do nich budynki dyrekcji, łaźni i stajni (1900-1913) oraz wieża nadzobowa szybu „Wiktor” z 1914 r. W mieście stoi też neobarokowy kościół św. Marii Magdaleny z 1929 r.

Trzynawowy kościół św. Antoniego Padewskiego posiada dwie 96-metrowe wieże. Dzięki temu jest on najwyższą świątynią na Górnym Śląsku. Wnętrze kościoła ozdobił artyści z Wrocławia (1907-1911). W ołtarzu głównym znajduje się figurka św. Antoniego z XVII w.

PSZÓW

Dzieje obecnego miasta (14 tys. mieszkańców) związane są z powstaniem kościoła odpustowego i ruchem pątniczym do obrazu Matki Bożej Pszowskiej Uśmiechniętej (repliki obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej) oraz budową kopalni węgla kamiennego „Anna”. Późnobarokowy kościół Narodzenia NMP został wzniesiony w latach 1743-1746. Jego wnętrze posiada bogaty wystrój barokowy. Nieopodal świątyni znajduje się Kalwaria złożona z czternastu neobarokowych kaplic (1907-1927). Innym zabytkiem sakralnym jest kościół Zmartwychwstania Pańskiego z 1911 r. We wsch.

części miasta istnieje klasycystyczny zespół dworski z pocz. XIX w. Zabytkowe elementy neogotyckie mają też budynki kopalni „Anna” (1913-1915) – maszynowni wieży wyciągowej szybu „Chrobry I” (dawniej „Rudolf”), elektrowni i administracji. Przez Pszów przebiega sześć tras rowerowych.

fol. J. Zawrat

Kościół Narodzenia NMP w Pszowie

WODZISŁAW ŚLĄSKI

Miasto (49,1 tys. mieszkańców) zajmuje tereny kilku wzgórz poprzecinanych głębokimi wązozami. Przy słonecznej pogodzie widać stąd czeską górę Praděd (1492 m n.p.m.) w paśmie Jeseníky oraz Wielką Czantorię (995 m n.p.m.) i Skrzyczne (1257 m n.p.m.) w Beskidzie Śląskim.

Zabudowania przy wodzisławskim rynku uległy zniszczeniu w styczniu 1945 r. Później jego domy pieczołowicie odbudowano. W większości posiadają one trzytraktowy układ i przesklepione pomieszczenia na parterze (XVIII i XIX w.).

fol. J. Pleszyniak

Muzeum w Wodzisławiu Śląskim

Pierwsze ślady osadnictwa sięgają tutaj epoki kamiennej. Świadectwem tego są eksponaty prezentowane w Muzeum w Wodzisławiu Śląskim (ul. ks. płk. Kubsza 2, tel. 32 455 25 74, www.muzeum.wodzislaw.pl). Wodzisław był lokowany przez księcia opolskiego Władysława w 1257 r. Jemu też zawdzięczał pierwotną nazwę Władisławia, zamienioną w XVIII w. na obecną. Przez wieki ziemia wodzisławska pozostawała pod panowaniem królów czeskich, Habsburgów i władców Prus. Po powstaniach śląskich i plebiscycie (1919-1921) Wodzisław przyłączono do Polski (1922 r.).

Centrum miasta zajmuje duży, prostokątny rynek. Jego zabudowę tworzą domy z końca XVIII i I poł. XIX w. Nieopodal rynku wznosi się dawny klasztor Franciszkanów, wzmiankowany już w 1340 r. Do klasztoru przylega gotycki kościół Świętej Trójcy z XV/XVI w. W 1830 r. przekazano go ewangelikom. Natomiast w budynku klasztoru, po opuszczeniu go przez zakon, działały kolejno ratusz, szkoła i więzienie. Obecnie jest on siedzibą sądu rejonowego. Obok niego stoi pomnik Powstańców Śląskich (pl. Korfantego).

fol. J. Pleszyniak

Rynek i kościół Wniebowstąpienia NMP w Wodzisławiu

Nieopodal wznosi się także neogotycki kościół Wniebowzięcia NMP z lat 1909-1911 (ul. Kościelna). Przy świątyni spotkamy figurę św. Jana Nepomucena (XVIII w.) i dwa krzyże pokutne.

Do najbardziej reprezentacyjnych obiektów miasta należy dawny pałac rodziny von Dietrichstein z XVIII-XIX w. (ul. ks. płk. Kubsza 2). Ten klasycystyczny obiekt, wzniesiony na planie prostokąta, posiada czterospadowy dach. Od południa przylega do niego park ze stawem i sztuczną wyspą. Obecnie mieści się w nim muzeum i urząd stanu cywilnego.

Innymi zabytkami Wodzisławia są m.in.: neogotycki budynek dawnego sądu grodzkiego z 1879 r. (ul. Bogumińska 4 – siedziba UM), budynek poczty z pocz. XX w. (ul. ks. płk. Kubsza), barokowo-klasycystyczny pałac z 1783 r. (Kokoszyce – dom rekolekcyjny), neorenesansowy pałac z 1901 r. (Jedłownik – dom opieki społecznej), neogotycki kościół św. Stanisława z lat 1914-1916 (ul. Wyzwolenia 134) i wieża romantyczna z II poł. XIX w. (wzgórze Grodzisko).

Przez Wodzisław biegnie Szlak Jankowicki (żółty) i Szlak Ewakuacji Więźniów Oświęcimskich (niebieski). Dzięki ścieżkom rowerowym możemy dojechać do Lubomi, Gołkowic, Chałupki i na wzgórze Grodzisko, gdzie oprócz wspomnianej już wieży znajduje się śródlądnie kąpielisko „Balaton”. Na płd. od Wodzisławia leży Turza Śląska, nazywana Śląską Fatimą. Miejskowy kościół Matki Boskiej Fatimskiej z 1948 r. słynie z łask duchowych.

www.wodzislaw-slaski.pl

OŚWIĘCIMSKI MARSZ ŚMIERCI

W obliczu nadchodzącego frontu Niemcy zarządzili ewakuację obozu koncentracyjnego w Auschwitz-Birkenau. W dniu 17 stycznia 1945 r. z Oświęcimia do Wodzisławia Śląskiego wyruszyło pieszo ponad 56 tys. więźniów. Trasa przemarszu liczyła 63 kilometry. Po dotarciu na miejsce

(22 stycznia) więźniów załadowano do odkrytych wagonów węglowych i przewieziono w głąb III Rzeszy. Podczas tzw. marszu śmierci, transportu i egzekucji zginęło ok. 15 tys. osób. Dziś ich męczeństwo upamiętnia m.in. Szlak Ewakuacji Więźniów Oświęcimskich (niebieski), prowadzący z Oświęcimia do Wodzisławia Śląskiego.

CHAŁUPKI

Jeszcze jakiś czas temu Chałupki były ruchliwym przejściem granicznym pomiędzy Polską i Czechami. Teraz, po przystąpieniu obu krajów do układu z Schengen i wybudowaniu nowej drogi granicznej zlikwidowano je. Tuż obok niego, nad brzegiem Odry, stoi barokowy pałac z 1682 r.

W jego zach. murach znajdziemy fragmenty starszej budowli, być może zamku z 1373 r. Wokół pałacu widnieją zarysy dawnej fosy i fortyfikacji ziemnych. Od 1983 r. w pałacu mieści się hotel i restauracja. W Chałupkach spotkamy też eklektyczny budynek dworca kolejowego z 1845 r. oraz kaplicę św. Anny z pocz. XVIII w. Tutejsze bogate środowisko przyrodnicze, z zakolami rzeki Odry, stanie się niedługo częścią europejskiego systemu NATURA 2000. Przez Chałupki, z Wiednia na północ Europy, biegnie Międzynarodowa Trasa Rowerowa R-4.

fot. J. Pleszyński

Wieża romantyczna w Wodzisławiu

Wieża romantyczna, nazywana też rycerską, została wzniesiona na wzgórzu Grodzisko w 1867 r. Jej architektem był E. Brauns. W tamtych czasach panowała moda na starożytne ruiny i podobne obiekty wcale nie należały do rzadkości. Wkrótce obrosła ona w legendy o Czarnym Rycerzu i Szarej Damie, co nie uchroniło jej przed podpalaczami w 2004 r.

fot. J. Pleszyński

Pałac w Chałupkach

GORZYCE

Wieś była już wzmiankowana w XIII w. Na jej terenie spotkamy dawny zespół pałacowo-parkowy hrabiego Wilhelma von Arco. W jego skład wchodzi neobarokowy pałac z lat 1882-1888 oraz park w stylu angielskim (XIX w.). W centrum miejscowości stoi też kościół Anioła Stróża z 1865 r. Natomiast w pobliskich Gorzyczkach znajdziemy dawny dworek myśliwski Larischów z XIX w.

GOŁKOWICE

W tej niewielkiej wsi wznosi się drewniany kościół św. Anny z 1878 r. Posiada on czworoboczną wieżę o konstrukcji słupowej, zwieńczoną ostrostupowym hełmem. Świątynię otaczają soboty wsparte na słupach. W jej wnętrzu zachowała się rzeźba Madonny z Dzieciątkiem z pocz. XVI w. We wsi stoi także murowana kaplica z 1886 r. W sąsiednich łąziskach wznosi się drewniany kościół Wszystkich Świętych (XVI w.) z kamiennym krzyżem pokutnym przy wejściu.

Pałac w Gorzycach

Pałac w Gorzycach

Po powstaniach śląskich i plebiscycie (1919-1921) Jastrzębie wraz z całym powiatem rybnickim przyłączono do Polski (1922 r.). W okresie międzywojennym nastąpił dalszy rozwój uzdrowiska. Po wojnie jego losy całkowicie odmieniło odkrycie miejscowych złóż węgla kamiennego. Intensywne wydobywanie tego surowca (pięć kopalń) doprowadziło do stopniowego zanikania wód mineralnych i degradacji środowiska. Likwidacja uzdrowiska nastąpiła w latach 90. XX w.

Jastrzębie-Zdrój otrzymało prawa miejskie w 1963 r. W 1980 r. podpisano tu jedno ze słynnych porozumień sierpniowych. Podczas stanu wojennego na terenie kopalni „Manifest Lipcowy” („Zofiówka”) doszło do krwawej pacyfikacji zakładu przez oddziały milicji i wojska. Przy kopalni stoi pomnik Porozumień Jastrzębskich, wzniesiony w 1981 r.

Do zabytków miasta należą m.in.: drewniany kościół Świętych Barbary i Józefa z ok. 1647 r. (Jastrzębie Dolne), neobarokowo-klasycystyczny kościół św. Katarzyny z lat 1823-1825 (Jastrzębie Górne), barokowo-klasycystyczny kościół Wszystkich Świętych z lat 1796-1801 (Szeroka), klasycystyczny pałac z II poł. XVIII w. (Borynia) oraz dwór obronny z pocz. XVII w. (Bzie Zameckie).

Z kolei w dzielnicy Zdrój spotkamy dawne budynki sanatorium, pensjonaty i wille oraz inne obiekty użyteczności publicznej (XIX i XX w.). Wśród tych ostatnich szczególnie cenny jest zabytkowy Park Zdrojowy z 1861 r. (18,2 ha). Leży on na zboczach jarów porośniętych naturalnym lasem dębo-grabowym. Znajdziemy tu ponad

Dawny dom zdrojowy w Jastrzębiu

Pałac w Gorzycach

JASTRZĘBIE-ZDRÓJ

Najstarsza wzmianka o dzisiejszym mieście (93,9 tys. mieszkańców) pochodzi z 1270 r. W 1859 r. natrafiono tu na solankę jodowo-bromową, co dało początek budowie pierwszych obiektów zdrojowych (1861 r.). Powstały wówczas m.in. dom zdrojowy, łaźienki i kasyno. Jego atrakcyjność wzrosła po odkryciu złóż borowiny w sąsiedniej Połomi. Od 1890 r. Juliusz Landau zaczął organizować tu uzdrowisko dziecięce. Jego dzieło kontynuował kolejny właściciel Jastrzębia – dr Miłkołaj Witzczak.

70 gatunków drzew i krzewów (m.in. dęby, graby, klony, jawory i brzozy). Przez park biegnie ścieżka przyrodniczo-dydaktyczna.

Terenami rekreacyjnymi miasta są lasy Kyndra i Pastuszyniec oraz ośrodek wypoczynku niedzielny przy ul. Cieszyńskiej. Działalność o charakterze muzealnym prowadzą Jastrzębska Izba Regionalna (ul. 1 Maja 15, tel. 32 476 33 88) oraz Galeria Historii Miasta (ul. Włczaka 4, tel. 504 149 118). Przez Jastrzębie biegną piesze szlaki: Powstańców Śląskich (czerwony), Zebrzydowski (czarny), Jastrzębski Szlak Krajoznawczy im. J. Fudzińskiego (żółty), Ewakuacji Więźniów Oświęcimskich (niebieski) oraz ścieżki rowerowe. www.jastrzebie.pl

ŻORY

Żory (62 tys. mieszkańców) są jednym z nielicznych miast na Górnym Śląsku, które zachowało owalny układ urbanistyczny centrum z rynkiem pośrodku. Prawa miejskie nadano mu w 1272 r. W XV w. miasto otaczały mury obronne z dwiema bramami. Było ono kolejno pod panowaniem polskim, czeskim, austriackim i pruskim. W 1830 r. powstała tu huta „Waleska”, a w 1842 r. – odlewnia żeliwa „Paweł”.

Mieszkańcy tych ziem walczyli w powstaniach śląskich (1919-1921). Żory przyłączono do Polski w 1922 r. W styczniu 1945 r. przez Żory wiodła trasa tzw. marszu śmierci więźniów obozu koncentracyjnego Auschwitz-Birkenau.

fol. J. Pleszyniak

Kościół Świętych Filipa i Jakuba w Żorach

Rynek w Żorach

fol. J. Pleszyniak

Przy prostokątnym rynku miasta stoją domy z XIX i XX w. Niektóre z nich posiadają przeklepienie sienie, inne zaś klasycystyczne, kamienne portale (np. Rynek 23). Największe fragmenty murów miejskich z XV w. znajdziemy przy ul. Męczenników Oświęcimskich. Na ptn. od rynku wznosi się wczesnogotycki kościół Świętych Filipa i Jakuba z końca XIII w. (ul. Garncarska). Do innych zabytków należą: kاپiczka z 1806 r. (zbieg ul. Murarskiej i ul. Bramkowej), późnoklasycystyczny pałac z II poł. XIX w. (Żory-Baranowice) oraz wieża wsadowa, tzw. Gichta, dawnej huty „Waleska” z 1832 r. (las w Palowicach).

W Żorach istnieje Muzeum Miejskie (ul. Dolne Przedmieście 1, tel. 32 434 37 14, www.muzeum.zory.pl). Wśród jego zbiorów jest m.in. kolekcja dzieł sztuki ludów Afryki Zachodniej.

Na ptn. od miasta leży kilkanaście pocysterskich stawów rybnych. Natomiast w Palowicach spotkamy drewniany kościół Świętej Trójcy z 1595 r. Tutaj też sięgają południowe granice Parku Krajobrazowego „Cysterskie Kompozycje Krajobrazowe Rud Wielkich”.

Przez miasto biegnie Szlak Ewakuacji Więźniów Oświęcimskich (niebieski). W jego okolicach są też ścieżki rowerowe. www.zory.pl

W 1384 r. Żory przystąpiły do związku 22 miast śląskich i ziemi wieluńskiej, walczącego z plagą rabusiów na kupieckich szlakach. To wtedy miasto otrzymało przywilej karania ich mieczem. Dziś herb miasta, obok górnośląskiego orla, zdobi miecz skierowany ostrzem w dół.

Wśród kilkuset laureatów Nagrody Nobla znajduje się 11 osób pochodzących ze Śląska. Jedną z nich był Otto Stern (1888-1969), urodzony w Żorach. Po objęciu władzy przez nazistów ten wybitny fizyk wyemigrował na stałe do USA. Nagrodę Nobla przyznano mu za całokształt badań nad promieniowaniem molekularnym (1943 r.).

Pośród dawnej Puszczy Pszczyńskiej

utejsze lasy są pozostałością dawnej Puszczy Pszczyńskiej, wzmiankowanej już w XII w. Ciągną się one od Katowic (płn.), po Pszczynę i dolinę górnej Wisły (płd.). W ich drzewostanie dominuje sosna zwyczajna. Znajdziemy tu liczne zbiorniki wodne. Największym z nich jest Jezioro Goczałkowickie. Na wsch. od Pszczyny istnieje rezerwat faunistyczny „Żubrowisko” (34 żubry). Rodowód miejscowych żubrów sięga czterech okazów sprowadzonych do Pszczyny przez księcia Jana Henryka XI Hochberga w 1865 r. Atrakcją turystyczną regionu są też liczne zabytki oraz browar tyski, działający nieprzerwanie od 1629 r.

ORNONTOWICE

Początki Ornontowic sięgają 1305 r. We wsi stoi neoromańsko-neogotycki kościół św. Michała Archanioła z 1892 r.

fol. J. Pleszyniak

Pałac w Ornontowicach

Posiada on późnobarokowe, XVIII-wieczne wyposażenie z poprzedniej świątyni. Obok niego wznosi się murywana plebania z I poł. XIX w. Nieco dalej, w otoczeniu zabytkowego parku (3,5 ha) spotkamy dawny pałac rodziny Hegenscheidów (1897 r.). Ten eklektyczny obiekt, ozdobiony basztami i wieżami, jest teraz własnością prywatną.

BUJAKÓW

W tej malowniczej wsi istnieje kościół św. Mikołaja z 1500 r. Jednym z jego zabytków jest drewniana figurka Matki Boskiej Bujakowskiej z ok. 1480 r. Plebanię otacza Parafialny Ogród Bo-

Ogród parafialny w Bujakowie

fol. J. Pleszyński

taniczny (1 ha) z rzadkimi gatunkami roślin. Znajduje się tu także krzyż pokutny z 1681 r. Przy świątyni rośnie 6 zabytkowych lip drobnolistnych. Najstarsza z nich liczy ponad 450 lat.

W 2000 r. arcybiskup Damian Zimoń ustanowił tu Sanktuarium Matki Bożej Opiekunki Środowiska Naturalnego.

W centrum miejscowości zachowała się również murowana kapliczka słupowa z I poł. XVII w. Przez wieś biegnie pieszy Szlak im. K. Goduli (czerwono-biały).

Stary ul w ogrodzie

ORZESZE

Na wzgórzu, poza miastem (19 tys. mieszkańców), stoi gotycko-renesansowy kościół św. Wawrzyńca z ok. 1590 r. W jego wnętrzu możemy m.in. podziwiać kamienne, renesansowe portale i rzeźby z XVIII w. Natomiast przy ul. Wawrzyńca spotkamy neoromański kościół Nawiedzenia NMP z lat 1925-1930. Z I poł. XVIII w. pochodzi barokowy pałac, należący niegdyś do rodziny Hegenscheidów (Zawiść). Od płd. i wsch. przylega do niego park (2 ha). Pałac ten jest obecnie siedzibą

fol. J. Pleszyński

Dwór Szczępańskich w Woszycach

ośrodka szkolno-wychowawczego dla dzieci. Dalej na płd. znajdziemy neobarokowy pałac z końca XIX w. (Woszycze). Obecnie mieści się w nim hotel i restauracja. Tuż obok wznosi się neoromański kościół Świętych Piotra i Pawła z lat 1878-1880. Jego wieżę zdobi ostrosłupowy helm. Z kolei w pobliskich Gardawicach istnieje XIX-wieczny dwór w otoczeniu resztek parku. www.orzesze.pl

Muzeum Energetyki
w Łaziskach Górnych

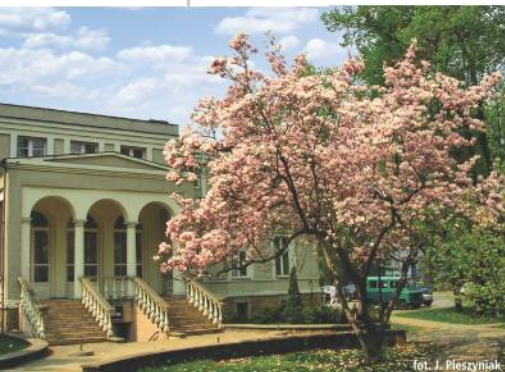
fol. G. Jastrzębski

ŁAZISKA GÓRNE

Najstarsza wzmianka o terenach dzisiejszego miasta (21,9 tys. mieszkańców) pochodzi z 1287 r. Pod koniec XVIII w. odkryto tu bogate złoża węgla kamiennego, co dało początek pierwszym kopalniom, a następnie elektrowni „Łaziska” (1917 r.). Dziś na jej terenie istnieje Muzeum Energetyki (ulica Wyzwolenia 30, tel. 32 324 35 55, www.muzeumenergetyki.pl). Placówka ta posiada bogate zbiory dawnych maszyn i urządzeń, dokumentów oraz fotografii. Muzeum leży na Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego. W mieście stoi kościół Matki Bożej Królowej Różańca Świętego z 1893 r. oraz modernistyczny budynek ratusza z 1927 r. W pobliskich Łaziskach Dolnych znajdziemy schrony bojowe Obszaru Warownego „Śląsk”. www.laziska.um.gov.pl

Muzeum posiada niezwykle żarówkę z pocz. XX w. Jej poprzedni właściciel, Bogusław Stepiński, kupił ją na targu w Rodezji (1970 r.). Później korzystał z niej przez 30 lat! Po powrocie do Polski wyjątkową żarówkę przekazał łaziskiemu muzeum. Tu zapalana jest tylko raz w roku – 6 stycznia. Właśnie tego dnia gwiazda betlejem-ska miała wskazać drogę trzem królom do Betlejem.

Willa przy ul. K. Miarki

fol. J. Pleszyński

MIKOŁÓW

Mikołów (38,7 tys. mieszkańców) leży w dolinie rzeki Jamny. Pierwsze wzmianki o tutejszym grodzie kasztelańskim pochodzą z 1222 r. Przed wiekami ziemie te były pod panowaniem polskim, czeskim, austriackim i niemieckim. W 1876 r. powstała tu drukarnia Karola Miarki. Po powstaniach śląskich i plebiscycie (1919-1921) Mikołów przyłączono do Polski. We wrześniu 1939 r. dzielną opór Niemcom stawiały tu oddziały Wojska Polskiego (m.in. Sośnia Góra, Wiry).

Mikołów posiada jeden z najpiękniejszych rynków na Górnym Śląsku. Na jego środku znajduje się „grająca” fontanna. Tuż obok stoi neorenesansowy ratusz z 1872 r. Wśród okolicznych zabudowań wzrok przyciąga secesyjna kamienica przy Rynku 4 (z pocz. XX w.). Posiada ona wieżyczkę z iglicą, loggie oraz liczne detale architektoniczne.

Założycielem mikołowskiej drukarni był wybitny działacz narodowy, Karol Miarka (1825-1882). Później w jego ślady poszedł także syn, Karol Miarka - junior (1856-1919). Wśród książek sygnowanych stopką Oficyna Miarki Mikołów-Warszawa były m.in. dzieła A. Mickiewicza, J. Słowackiego i Z. Krasińskiego.

Równie ciekawa architektonicznie jest secesyjna kamienica przy ul. Jana Pawła II 10 (XIX/XX w.). Wśród innych obiektów śródmieścia są także: neogotycko-neorenesansowa willa przy ul. Katowickiej 22 (ośrodek zdrowia), modernistyczna willa przy ul. K. Miarki 15 (m.in. urząd stanu cywilnego) oraz dworek przy ul. Krakowskiej 2 (siedziba PTTK).

Najstarszym zabytkiem sakralnym miasta jest późnogotycki kościół Matki Boskiej Śnieżnej z II poł. XIII w. (ul. św. Wojciecha). W jego barokowym wnętrzu spotkamy ołtarze z XVII w. Przed świątynią stoi rzeźba św. Jana Nepomucena z 1799 r. W pobliżu wznosi się także neoromański kościół św. Wojciecha z lat 1843-1861 (ul. kard. Stefana Wyszyńskiego 2). Świątynia ta posiada XIX-wieczne obrazy, witraże (tzw. szkoły krakowskiej) oraz organy wykonane przez Johanna M.V. Hassa (1862 r.). Piękną neogotycką sylwetkę ma kościół ewangelicki św. Jana z 1861 r. (pl. ks. Jana Karpeckiego 1). Tuż za nim leży cmentarz ewangelicki z II poł. XIX w. Poniżej, na prywatnej posesji, spotkamy kapliczkę św. Mikołaja z XVIII w.

W granicach Mikołowa znajdziemy również: drewniany kościół Świętych Apostołów Piotra i Pawła z 1757 r. (Paniowy), drewniany kościół św. Mikołaja z XVII w. (Borowa Wieś) oraz cmentarz żydowski z 1810 r. (ul. Stara Droga).

Mikołów, położony wśród wzgórz, zachwyca bogactwem przyrody. Tworzą ją malownicze lasy, łąki, zalew

fol. J. Pleszyński

Rynek w Mikołowie

Starganiec oraz stawy Kaśka. W mieście istnieją dwa zespoły przyrodniczo-krajobrazowe – „Dolina Jamny” i „Wzgórze Kamionka”. Od 1996 r. powstaje tu również Śląski Ogród Botaniczny (Mokre). Natomiast w dzielnicy Kamionka działa Leśne Pogotowie (ul. Kościuski 70, tel. 32 322 07 17, www.lasykatowice.com.pl). Co roku do zdrowia powraca w nim kilkaset dzikich zwierząt.

Wspaniałym miejscem rekreacyjnym jest zabytkowy park Planty (13 ha). Na jego terenie znajduje się otwarte kąpielisko (ul. 3 Maja 38, tel. 32 226 27 80) i kryta pływalnia „Aqua-Plant” (ul. Konstytucji 3 Maja 22, tel. 32 738 24 19). Przez Mikołów biegnie Szlak Bohaterów Wieży Spadochronowej (czerwony), Szlak Krawędziowy (zielony), Szlak Historii Górnictwa Górnośląskiego (żółty) oraz pięć ścieżek rowerowych (30 km). www.mikolow.eu

Leśne Pogotowie w Mikołowie

fol. M. Wasilewski

WYRY I GOSTYŃ

W pierwszych dniach kampanii wrześniowej 1939 r. polskie oddziały Grupy Operacyjnej „Śląsk” zatrzymały atak Niemców pod Wyrami i Gostyniem. Po obu stronach walczyło kilkanaście tysięcy żołnierzy. Kulminacyjnym momentem zmagania był zwycięski kontratak Polaków, wspierany ogniem pociągu pancernego „Groźny”. Jednak pod wieczór 2 września, wobec niebezpieczeństwa okrążenia na Górnym Śląsku, oddziały polskie otrzy-

Schron „Sowiniec” w Gostyniu

fol. D. Pietrucha

Kościół w Boroniej Wsi

fol. J. Pleczyński

mały rozkaz odwrotu na wschód. Dziś świadectwem ich męstwa jest pomnik Żołnierzy Września 1939 r. (Gostyń). Od 2005 r., w miejscu historycznej bitwy wyrskiej inscenizowany jest jej przebieg (1 września). W imprezie organizowanej przez Stowarzyszenie na Rzecz Zabytków Fortyfikacji „Pro Fortalicium” (www.profort.org.pl) biorą udział członkowie grup rekonstrukcyjnych, wyposażeni w pojazdy wojskowe i sprzęt artyleryjski. Każdego roku ich zmagania, w pobliżu schronu bojowego „Sowiniec” (na wsch. od Gostynia), obserwują tysiące widzów. Natomiast sam obiekt, będący izbą muzealną, możemy zwiedzać od maja do października. W okolicy Gostynia znajdziemy także dwa inne schrony OWŚ. Zabytkiem Wyr jest neobarokowy kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa z lat 1922-1927.

Stowarzyszenie na Rzecz Zabytków Fortyfikacji „Pro Fortalicium” (www.profort.org.pl) zajmuje się ochroną zabytków militarnych z czasów II wojny światowej oraz popularyzacją historii Wojska Polskiego. Jego członkowie prowadzą izby pamięci w obiektach Obszaru Warownego „Śląsk” oraz organizują rekonstrukcje bitwy wyrskiej z 1939 r.

fol. M. Janota

Bitwa wyrska

TYCHY

Osada leśna w Tychach była już wzmiankowana w 1467 r. Dziś miasto to (129,7 tys. mieszkańców) słynie z najdłużej działającego w Polsce browaru (1629 r.), Śląskiej Giełdy Kwiatów-

fol. J. Pleszyński

Browar Książęcy w Tychach

wej oraz zakładów motoryzacyjnych FIAT. Przez wieki ziemie te wchodziły w skład księstwa pszczyńskiego, będącego własnością rodów Promnitzów, Anhaltów i Hochbergów. W 1919 r. mieszkańcy Paprocana wznieśli tu I powstanie śląskie. Po dwóch kolejnych powstaniach i plebiscycie (1920 i 1921 r.) ziemię tyską przyłączono do Polski (1922 r.).

Największą atrakcją turystyczną miasta jest Tyskie Browarium (ul. Katowicka 9, tel. 32 327 84 30, www.tyskiebrowarium.pl). Placówka ta znajduje się w budynku dawnego kościoła ewangelickiego z 1902 r., na terenie Tyskich Browarów Książęcych. Na miejscu możemy oglądać dawne urządzenia piwowarskie oraz kolekcje fotografii, kufla i butelek. Zwiedzanie muzeum połączone jest z prezentacją filmu i degustacją piwa. W Tychach istnieje też nieczynny już Browar Obywatelski z 1897 r. TMP jest jednym z 31 obiektów na Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego. W tym samym kompleksie zabudowań działa też Muzeum Miejskie (ul. Katowicka 9, tel. 32 327 18 21, www.muzeum-miejskie.tychy.pl). W Tychach istnieje również, jedyne w Polsce, Muzeum Maszyn Biurowych (tel. 32 227 39 94, www.muzeum-typewriter.pl). Placówka ta nie ma stałej siedziby i organizuje wystawy objazdowe.

Tychy słyną z warzenia piwa od prawie 400 lat. Woda do jego produkcji czerpana jest m.in. ze studni głębinowej pod mikolowskim wzgórzem Gronie. Piwo tyskie od wielu lat zdobywa nagrody na największych konkursach tej branży (Chicago, Sydney, Bruksela, Londyn i Monachium).

Dumą miasta są zakłady FIAT, produkujące największą liczbę samochodów osobowych w Polsce. Od jesieni 2008 r. jest tu także wytwarzany następca Forda Ka, na płycie podłogowej Pandy (wersje Ambiente i Titanium). W nowej serii filmów o przygodach agenta 007 będą nim jeździć wszystkie dziewczyny Jamesa Bonda.

Do tutejszych zabytków zaliczamy: neobarokowy kościół św. Marii Magdaleny z 1782 r. (ul. Damrota), kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa z lat 1935-1937 (Paprocany), późnobarokowy pałac z lat 1766-1775 (ul. Katowicka 2), neogotycki budynek poczty z 1899 r. (ul. Kościuszki 24) oraz zespół obecnych zabudowań Browaru Książęcego z lat 1864-1914 (ul. Mikołowska 5).

Natomiast przykładem nowoczesnej architektury jest budynek Hotelu Piramida Spa & Wellness (ul. Sikorskiego 100). Stoi on w pobliżu Jeziora Paprocańskiego i swym wyglądem nawiązuje do piramidy Cheopsa w Gizie. Co ciekawe, jego położenie względem słońca i kierunków świata jest takie samo jak egipskiej piramidy. Jedną ze znanych placówek kulturalnych w mieście jest Teatr Mały (ul. Hłonda 1, tel. 32 227 20 67, www.teatrmaly.tychy.pl).

fol. J. Pleszyński

fol. J. Pleszyński

Tereny zielone miasta tworzą: zabytkowy park z lat 80. XIX w. (ul. Katowicka), Jezioro Paprocańskie (132 ha) z ośrodkiem wypoczynkowym oraz użytki ekologiczne „Mały Lasek” i „Paprocany” (18 ha). Przez Tychy biegną: Szlak Krawędziowy GOP (zielony), Szlak Żwakowski (czarny) oraz ścieżki spacerowe i trasy rowerowe.

www.umtychy.pl

KOBIÓR

Nad Jeziorem Paprocańskim, w Promnicach, stoi jeden z najpiękniejszych zamczków myśliwskich w Polsce (www.promnice.com). Ten neogotycki obiekt posiada murowany parter i nadwieszoną, drewnianą kondygnację dwóch pięter (szachulcową). Budowlę zdobią wykusze, ośmioboczna wieża i dwuspadowy dach z wieżyczkami. W środku zachował się bogaty wystrój wnętrza z licznymi trofeami myśliwskimi. Zameczek, otoczony dawną Puszcza Pszczyńską, wzniesiono dla księcia Jana Hochberga von Pless w 1867 r. Obecnie mieści się w nim Hotel Noma Residence. Natomiast w Kobiórze spotkamy neoromański kościół Wniebowzięcia NMP z lat 1911-1912, drewniane domy i stodoły (XIX w.) oraz Muzeum Regionalne „Smolarnia” (ul. Zmieszna 36, tel. 32 218 83 78). W granicach miejscowości leży rezerwat leśny „Babczyna Dolina” (2002 r. 76 ha), który chroni zespół boru trzcinnikowego z wieloma gatunkami mszaków i roślin naczyniowych.

W promnickim zamczku przebywali m.in. cesarz Wilhelm I i car Aleksander II. Promnice były też ulubionym miejscem odpoczynku księżnej Daisy – Marii Teresy Oliwii von Pless. W 2001 r. spotkali się tutaj prezydenci Grupy Wyszehradzkiej (Polski, Słowacja, Czech i Węgier). Na zdjęciach prezentowanych w holu widnieją wielcy goście Promnic – politycy, artyści i biznesmeni.

Zameczek w Promnicach

Wł. arch. ALATUS

IMIELIN

We wsi istnieje neogotycki kościół Matki Boskiej Szkaplerznej z lat 1902-1912. Jest to trzynawowa bazylika z neorenesansową kaplicą i wieżą. W granicach miejscowości leży zbiornik wody pitnej – Jezioro Dzieckowice (780 ha, zakaz kąpiel). Z jego wód korzysta także huta w Dąbrowie Górniczej. Nad brzegami zbiornika działa przystań żeglarska i ośrodek wędkarski PZW (m.in. szczupak, okoń, karp i sandacz).

fol. J. Pleszyniak

LĘDZINY

Miejscowość ta była już znana w XII w. Przez wieki dzieliła ona przynależność państwową ziemi pszczyńskiej. Pod koniec XIX w. otwarto tu kopalnię węgla kamiennego. Ostatecznie Łędziny przyłączono do Polski w 1922 r. Tutejszymi zabytkami są: barokowy kościół św. Klemensa z lat 1769-1772, budynek dawnej gminy protestanckiej z ok. 1778 r. oraz domy mieszkalne z końca XVIII i pocz. XIX w.

Jezioro Dzieckowice

Z pamiętnika księżnej Daisy: *Kochałam Promnice (...). Jest to mała malownicza budowla, będąca połączeniem elżbietańskiego domu leśnego i szwajcarskiego domku wiejskiego. Zameczek ten, leżący nad dużym i pięknym jeziorem, otaczają wspaniałe drzewa.*

BIERUŃ

Najstarsze wzmianki dotyczące Bierunia pochodzą z lat 1378 i 1387. Był on wtedy osadą targową, leżącą przy drodze z Mikołowa do Oświęcimia. Prawa miejskie otrzymał w 1387 r.

Po 1922 r. było to miasto polskie. W jego centrum zachował się czworoboczny rynek z czasów lokacji. Miejscową fontannę zdobią dwie figury utopców – legendarnych śląskich duszków. Nieopodal stoi kościół św. Bartłomieja z 1776 r. Wieżę świątyni wieńczy blanki i ostrosłupowy hełm. Kilkaset metrów dalej znajdziemy drewniany kościół św. Walentego z XVI/XVII w. Naprzeciw kościoła ustawiono kamienną figurę św. Walentego – patrona miasta. Mieszkańcy Bierunia mówią o nim ciepło: nasz Walencik. www.bierun.pl

tyjni wieńczą blanki i ostrosłupowy hełm. Kilkaset metrów dalej znajdziemy drewniany kościół św. Walentego z XVI/XVII w. Naprzeciw kościoła ustawiono kamienną figurę św. Walentego – patrona miasta. Mieszkańcy Bierunia mówią o nim ciepło: nasz Walencik. www.bierun.pl

fot. J. Pleszyński

Rynek w Bieruniu. Starum

JANKOWICE

Od 2006 r. w Jankowicach istnieje Ośrodek Edukacji Ekologicznej „Pszczyńskie Żubry”. Obejmuje on m.in. zagrodę hodowlaną (10 ha), wieżę widokową, stanowiska karmowe,

fot. J. Pleszyński

Ośrodek w Jankowicach

fot. J. Pleszyński

W lasach pszczyńskich

ścieżkę dydaktyczną oraz salę multimedialną. Dzięki ośrodkowi można podglądać siedem żubrów spośród 34 osobników żyjących na terenie rezerwatu faunistycznego „Żubrowisko” (1996 r. – 742 ha). Ich rodowód sięga czterech przodków sprowadzonych do lasów pszczyńskich przez księcia Jana Henryka XI Hochberga w 1865 r. Obecnie na świecie żyje ponad 3 tys. żubrów, z czego w Polsce ok. 900. Właścicielem ośrodka jest nadleśnictwo Kobiór (ul. Leśników 3, tel. 32 218 81 81. www.katowice.lasy.gov.pl).

RUDOŁTOWICE

Tutejszy późnobarokowy pałac pochodzi z II poł. XVIII w. (www.zameczek.org.pl). Został on zbudowany przez hrabiego Józefa Zborowskiego. W jego otoczeniu znajdziemy park krajobrazowy (grabry, dęby i lipy), oficynę i dawne zabudowania folwarczne (spichlerz i kuźnia). Fronton pałacu zdobią herby Jastrzębiec i Ostoja. Obecnie w jego murach mieści się ośrodek dla dzieci niewidomych i niedowidzących.

W legendach i anegdotach Górnego Śląska często pojawiają się złośliwe duszki nazywane utopcami lub utopcami. Ponoć zamieszkiwały one mokradła, rzeki i stawy. Przed ich zakusami strzegły Ślązaków liczne kaplice i figury św. Jana Nepomucena.

W warunkach hodowli samiec żubra dożywa 20 lat, a samica 27 lat. Ich pożywienie składa się z roślin zielnych, pędów drzew i krzewów oraz zołędzi i grzybów. Dorosły żubr, którego waga dochodzi do 800-900 kilogramów, dziennie zjada ok. 30-60 kg pożywienia.

Kościół w Miedźnej

MIEDŹNA

W miejscowości tej stoi drewniany kościół św. Klemensa z XVII/XVIII w. Jego wnętrze zdobi późnobarokowe wyposażenie i gotycki witraż z XV w. Nawa i wieża otoczone są otwartymi sobotami. Przez wieś biegnie Szlak Żory-Jawiszowice (zielony) i Szlak Ewakuacji Więźniów Oświęcimskich (niebieski). Podobne drewniane kościoły spotkamy także w pobliskich miejscowościach: Góra (św. Barbary, z II poł. XVI w.), Grzawa (pw. Ścienia św. Jana Chrzyciela, z pocz. XVI w.) i Ćwiklice (św. Marcina, z XVI/XVII w.).

PSZCZYNA

We wczesnym średniowieczu ziemia pszczyńska należała do książąt opolsko-raciborskich oraz czeskich Przemyślidów. Od 1548 r., przez dwa wieki władał nią dolnośląski ród Promnitzów. Później przeszła ona pod panowanie książąt Anhalt-Köthen, a od 1846 r. – magnackiego rodu Hochbergów. Ci ostatni po otrzymaniu tytułu książęcego przybrali nazwisko rodowe von Pless (od niemieckiej nazwy Pszczyzny). Hochbergowie byli jednym z najpotężniejszych rodów w Prusach i Niemczech. W XIX w. w mieście istniały liczne zakłady sukiennicze, garbarskie i metalowe. Drukowano tu także „Tygodnik Polski. Poświęcony Włościanom”. Była to pierwsza gazeta na Górnym Śląsku wydawana w języku polskim. Po powstaniach śląskich

i plebiscycie (1919-1921) cały powiat pszczyński został przyłączony do Polski (1922 r.).

Pszczyzna (25,5 tys. mieszkańców) otrzymała prawa miejskie w I poł. XIV w. Jej centrum posiada owalnicowy układ zabudowy, z prostokątnym rynkiem. Wokół niego wznoszą się kamienice z XVIII i XIX w. W zach. pierzei rynku stoi ratusz z 1716 r. Jego obecny, neorenesansowy wygląd pochodzi z lat 1930-1931. Do ratusza przylega neobarokowy kościół ewangelicko-augsburski z 1907 r. Wzniesiono go na miejscu wcześniejszej świątyni (z XVIII w.), która spłonęła w 1905 r. Nieopodal, po zach. stronie rynku, znajduje się późnorenesansowy budynek bramny, tzw. Brama Wybrańców (1687 r.). Tuż za nią leży dziedziniec i okazały zamek o wyglądzie pałacu. Jego początki sięgają XIV w. Z czasem przybrał on postać renesansowej rezydencji. Obecny, neobarokowy styl

W mieście, obok dworca kolejowego, istnieje Skansen – Zagroda Wsi Pszczyńskiej (2 ha). Prezentuje on zabytki drewnianej architektury wiejskiej z XIX i XX w. Na jego terenie spotkamy m.in. chatułę z Grzawy, spichlerz dworski z Czechowic i kuźnię z Goczałkowic. Obok skansenu stoi dawny budynek młyna z miejscowości Bojszów (restauracja).

fol. J. Pleszyniak

Rynek w Pszczyźnie

Pośród dawnej Puszczy Pszczyńskiej

Najstarszą częścią kompleksu zamkowego w Pszczynie jest Brama Wybrańców z 1867 r. Swą nazwę zawdzięcza ona starannie dobieganym członkom straży zamkowej. Obecnie działa w niej Biuro Informacji Turystycznej i kawiarnia „Café u Telemanna”.

fort. J. Pleszyński

Brama Wybrańców w Pszczynie

obiektu pochodzi z lat 1870-1876. Od 1946 r. mieści się w nim Muzeum Zamkowe (ul. Brama Wybrańców 1, tel. 32 210 30 37, www.zamek-pszczyna.pl). Placówka ta posiada historyczne wnętrza, w tym: gabinet cesarza, salon dębowy, salę lustrzaną, bibliotekę i salon Daisy. W zbiorach muzeum zachowało się 70% oryginalnego wyposażenia zamku (XIX/XX w.). Od płn. przylega do niego park zamkowy w stylu angielskim (48 ha). Znajdziemy w nim zabytkowe drzewa i krzewy (dęby, platany, cisy, świerki i różaneczniki), rozlewiska rzeczne, łukowate mostki, chińską bramę i herbaciarnię na wyspie. Razem z parkami Dworcowym i Zwierzyniec tworzy on Zabytkowy Park Pszczyński (156 ha). W 2008 r. na terenie parku Zwierzyniec otwarto pokazową Zagrodę Żubrów, o pow. 10 ha (ul. Parkowa, tel. kom. 604 508 718). Obiekt ten składa się z dwóch zagród dla żubrów, pomostu widokowego i budynku edukacyjnego. Oprócz żubrów można tu także oglądać muflony, danielę, jelenie i sarny.

Do innych zabytków miasta należą m.in.: barokowy kościół Wszystkich Świętych z lat 1750-1754 (pl. ks. J. Kuczery 2), kapliczka „Bądź Wola Twoja” z XVIII w. (zbieg ul. Wojska Polskiego i Żorskiej), klasycystyczny dwór „Ludwikówka” z ok. 1800 r. (ul. Dunikowskiego), secesyjny budynek sądu z 1904 r. (ul. Bogedaina 14). Chętnie odwiedzanymi placówka-

fort. J. Pleszyński

Muzeum Prasy Śląskiej w Pszczynie

mi są Muzeum Prasy Śląskiej (ul. Piastowska 26, tel. 32 210 22 13) i Skansen – Zagroda Wsi Pszczyńskiej (park Dworcowy, tel. 32 212 99 99). W okolicach Pszczyny spotkamy też: pałacyk myśliwski „Bażantarnia” z 1797 r. (Poreba), drewniany kościółek św. Mikołaja z 1660 r. (Łąka) oraz drewniany kościół św. Jakuba z lat 1775-1782 (Wista Mała). Jeszcze dalej na zach. możemy zwiedzić późnobarokowy kościół Wniebowzięcia NMP z 1834 r. (Studzionka) i kościół św. Jana Chrzciciela z XVII w. (Pawłowice).

Na wsch. od miasta istnieje 14 betonowych schronów przedwojennej pozycji obronnej Pszczyna. W dniu 2 września 1939 r. zacięty opór Niem-

fort. J. Pleszyński

Pałac w Pszczynie

Pierwsze cztery żubry trafiły do lasów pszczyńskich z Puszczy Białowieskiej w 1865 r. Były one darem cara Rosji, Aleksandra II dla Jana Henryka XI Hochberga. Wkrótce dały one początek stadu, które uświetniało wielkie polowania organizowane przez księcia dla koronowanych głów Europy. (→Jankowice, str. 76).

com stawały tu oddziały Armii „Kra-ków”. Od 2007 r., w parku Trzy Dęby można oglądać zrekonstruowany fragment drewniano-ziemnych umocnień polowych z 1939 r.

Przez miasto biegną: Szlak Żyry-Jawiszowice (zielony), Szlak Ewakuacji Więźniów Oświęcimskich (niebieski) i liczne trasy rowerowe. W granicach gminy leży też rezerwat faunistyczny „Żubrowisko” (1996 r. – 742 ha). Szczegółowych informacji o atrakcjach turystycznych udziela Pszczyńskie Biuro Informacji Turystycznej (Brama Wybrańców, tel. 32 212 99 99, www.pszczyna.info.pl).

GOCZAŁKOWICE-ZDRÓJ

Początki tego uzdrowiska sięgają 1860 r. Dzięki podgórskiemu klimatowi oraz miejscowym złożom borowiny i solanki leczy się tutaj choroby reumatologiczne oraz neurologiczne (ok. 10 tys. pacjentów rocznie). Głównym deptakiem miejscowości jest ul. Uzdrowska. To przy niej wznoszą się zabytkowe

budynki dawnej pijalni wód oraz dyrekcji uzdrowiska z pocz. XX w. Do zabytków sakralnych należy neobarokowy kościół św. Jerzego z lat 1909-1910 (ul. Główna) i neogotycki kościół św. Anny z 1880 r. (ul. św. Anny). Na zach. od uzdrowiska leży Jezioro Goczałkowickie. Przez tereny miejscowości biegną Szlak Ziemi Pszczyńskiej (żółty) i liczne ścieżki spacerowe oraz trasy rowerowe. www.gozdroj.pl, www.goczalkowiczdroj.pl

fol. A. Study / www.gocz.pl

JEZIORO GOCZAŁKOWICKIE

Ten sztuczny zbiornik wodny powstał na rzece Wiśle w 1956 r. Zajmuje on powierzchnię 3,2 tys. ha. Jego długość wynosi ok. 12,5 km, a szerokość 2,5 km. Zbiornik dostarcza wodę dla 3,4 mln mieszkańców woj. śląskiego. Istnieje tu zakaz kąpieli i uprawiania sportów wodnych. Wyjątek stanowi jedynie wędkarstwo (sandacz, karp, leszcz).

Jezioro Goczałkowickie

fol. J. Pleszyniak

Dawna pijalnia wód

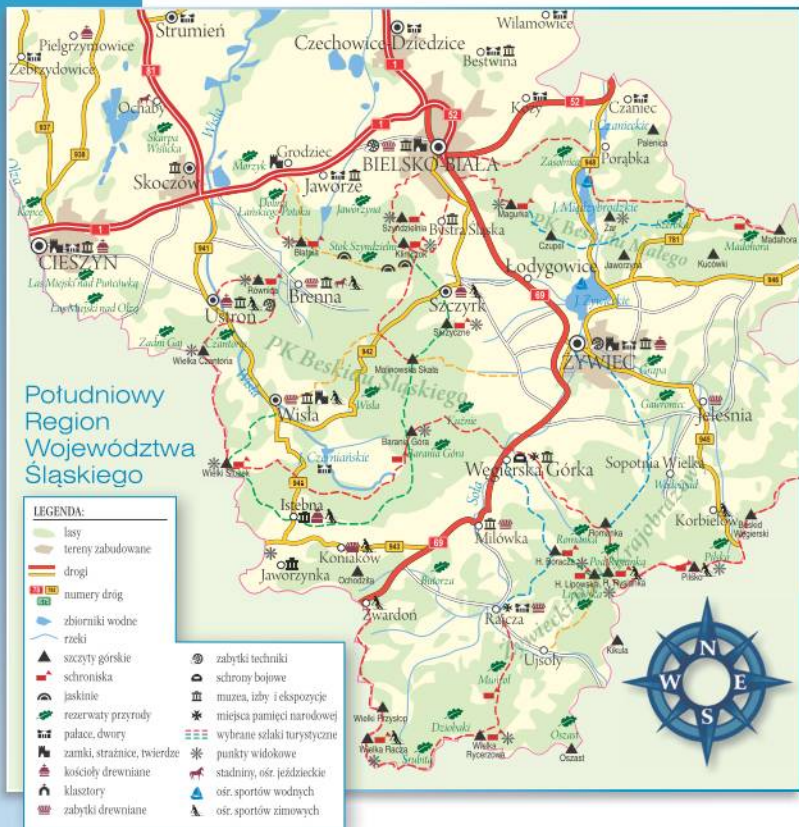
Pod koniec XIX w. w kurortach europejskich ustawiano tzw. słupy barometryczne. Dzięki instrumentom pomiarowym rejestrowały one aktualną temperaturę, ciśnienie, wilgotność powietrza itd. Jeden z nich zachował się do dziś w Goczałkowicach-Zdroju.

Beskidzkie krajobrazy

B

eskidy, leżące w południowej części woj. śląskiego, przyciągają turystów pieszych, narciarzy, rowerzystów, paralotniarzy, szybowników, żeglarzy i wędkarzy. W weekendy tutejsze miejscowości i szlaki odwiedzają całe rodziny. Te malownicze góry są częścią Beskidów Zachodnich i dzielą się na Beskid Mały, Beskid Śląski i Beskid Żywiecki. Od ptn. poprzedza je równoleżnikowy pas Pogórza Śląskiego (m.in. Cieszyn, Skoczów, Bielsko-Biała), a pośrodku leży Kotlina Żywiecka (Żywiec). Najwyższą górą województwa śląskiego jest Pilsko (1557 m n.p.m.) w Beskidzie Żywieckim.

Rynek w Strumienu.

fol. J. Pleszyniak

STRUMIEN

Jadąc z Katowic w kierunku Wisły (droga nr 81), warto zatrzymać się w Strumienu (3,4 tys. mieszkańców). W jego centrum spotkamy niewielki rynek z barokowym ratuszem (1628 r.) oraz późnobarokowo-klasycystyczny kościół św. Barbary z lat 1789-1793. Nieopodal stoi też dwór, tzw. zamek z XVIII w. (w ruinie). Na wsch. od miasta rozciąga się Jezioro Goczałkowickie (→ str. 79).

PIELGRZYMOWICE i ZEBRZYDOWICE

Na zach. od Strumienia leży wieś Pielgrzymowice, w której urodził się wybitny śląski działacz narodowy – Karol Miarka (1825-1882). W miejscowości znajdziemy drewniany kościół św. Katarzyny (1675 r.). Cztery kilometry dalej, we wsi Zebrzydowice, spotkamy późnobarokowy pałac (XVIII w. – ośrodek kultury) oraz późnobarokowy kościół Wniebowzięcia NMP (XVII i XVIII w.).

Kościół w Pielgrzymowicach

fol. J. Pleszyński

CZECHOWICE- DZIEDZICE

Miasto to (34,7 tys. mieszkańców) leży na Pogórzu Śląskim i od pld. sąsiaduje z Bielsko-Białą. Do 1918 r. jego ziemie znajdowały się w granicach monarchii austriacko-węgierskiej, a potem zostały przyłączone do Polski (1920 r.). W 1896 r. powstała tu rafineria „Schodnica”, która dała początek obecnej rafinerii Czechowice-Dziedzice. Wśród miejscowych zabytków są m.in.: późnobarokowy kościół św. Katarzyny z lat 1772-1729 (ul. Kopernika), rokokowy pałac Kotulińskich z 1729 r. (Czechowice Dolne) i budynek dworca kolejowego z 1855 r. (pl. Wolności). Na zach. od miasta spotkamy: Jezioro Goczałkowickie (→str. 79), rezerwat torfowiskowy „Rotuz” (1966 r. – 40,6 ha) oraz obszar Doliny Górnej Wisły (Natura 2000). Przez okolice Czechowic-Dziedzic biegnie kilka ścieżek rowerowych (65 km).

BESTWINA i WILAMOWICE

Na zach. od Czechowic-Dziedzic napotkamy Bestwinę i Wilamowice. W tej pierwszej miejscowości stoi dawny pałac Habsburgów z lat 1824-1826

fol. J. Pleszyński

(siedziba gminy) oraz kościół Wniebowzięcia NMP z ok. 1577 r. Natomiast początkiem Wilamowic była osada założona w XIII w. przez osadników z Flandrii (Belgia). Do 1945 r. ich potomkowie posługiwali się tzw. językiem wilamowskim. Dziś dawne tradycje tej społeczności kultywują dwa zespoły regionalne i stowarzyszenie kulturalne. Wśród tutejszych zabytków znajdziemy: kamieniczki przy rynku z XIX i XX w., neogotycki kościół Trójcy Przenajświętszej z 1923 r. oraz dwa barokowe dwory (XVII-XVIII w.).

Pałac w Bestwinie

fol. www.fil.wilamowice.pl

PARK KRAJOBRAZOWY BESKIDU MAŁEGO

Park ten obejmuje tereny Beskidu Małego i razem z otuliną liczy 4,8 tys. ha. Leży on w granicach województwa śląskiego i małopolskiego. Z pfn. na pld. przecina go rzeka Soła, na której są trzy zbiorniki wodne: Jezioro Czanieckie, Jezioro Międzybrodzkie i Jezioro Żywieckie. W zach. części parku spotkamy m.in. pasmo Magurki (909 m n.p.m.) i Czupla (933 m n.p.m.). Natomiast w części wsch. wyróżnia się

Zespół „Cepelia Fil – Wilamowice”

grupa łamanej Skąty/Madahory (929 m n.p.m.). Tereny parku pokrywają gęste lasy (świerk, buk i jodła). Istnieje tu rezerwat leśny „Zasolnica” (1973 r. – 16,6 ha), rezerwat przyrody nieożywionej „Szeroka” (1960 r. – 49,5 ha) oraz rezerwat leśny „Madahora” (1960 – 33,3 ha). Przez park biegną liczne szlaki piesze. www.zpk.com.pl

Panorama
Beskidu Małego

fol. R. Hryciów

KOZY

Pierwsza wzmianka o tej miejscowości pochodzi z XV w. Znajdziemy w niej kościół Świętych Szymona i Judy z 1901 r., neoklasycystyczny pałac Czeczów z I poł. XIX w. oraz Izbę Historyczną Kóz im. A. Zubera (ul. Bielska 17, tel. 33 817 41 09).

CZANIEC I PORĄBKA

W latach 1958-1966 wzniesiono tu zaporę ziemną na rzece Sole i utworzono Jezioro Czanieckie (45 ha), będące zbiornikiem wody pitnej (zakaz kąpieli i działalności rekreacyjnej). W Czaniu znajdziemy też neobarokowy kościół św. Bartłomieja z 1922 r. oraz wczesnobarokowy pałac

z I poł. XVII w. (wł. prywatna). Z kolei w Porąbce wybudowano betonową zaporę na Sole (1928-1937), dzięki której powstało Jezioro Międzybrodzkie (380 ha). Przy zaporze działa elektrownia wodna. Razem z elektrownią szczytowo-pompową na pobliskiej górze Żar (761 m n.p.m.) tworzy ona jeden zakład energetyczny. Wokół jeziora leżą ośrodki rekreacyjne (kajaki, żaglówki). Na zach. od Porąbki istnieje rezerwat leśny „Zasolnica”.

BIELSKO-BIAŁA

U podnóża Beskidu Małego i Beskidu Śląskiego leży Bielsko-Biała (176 tys. mieszkańców). Miasto powstało w 1951 r. z połączenia dwóch miejscowości – Bielska i Białej. Początkiem tej pierwszej był drewniano-ziemny gród (3,2 ha). Dziś jego reliktem są wały ziemne (Stare Bielsko). Lokacja Bielska nastąpiła w XIII w. W średniowieczu ziemie te należały do księstwa cieszyńskiego. Później weszły w skład monarchii austriackiej (od 1526 r.). Przez wieki zgodnie żyli tu obok siebie Niemcy, Polacy i Żydzi.

Na szczycie góry Żar istnieje 14-hektarowy zbiornik wodny, będący częścią tutejszej elektrowni szczytowo-pompowej. Góra jest także znana z kolejki linowo-terenowej (www.pkl.pl) i Górskiej Szkoły Szybowcowej „Żar”. Jej stoki chętnie odwiedzają narciarze, paralotniarze i roweryści górscy.

fol. M. Pleszyniak

U podnóża góry Żar

Podstawą ich dobrobytu było sukienictwo, a następnie włókiennictwo. Po 1922 r. wsch. część regionu, razem z Bielskiem, została przyłączona do Polski. W latach 70. XX w. powstała tu Fabryka Samochodów Małolitrażowych, która produkowała słynne „maluchy” – Fiaty 126 p. Obecnie działa tu koncern Fiat Auto Poland. Miasto znane jest także z filmów rysunkowych „Bolek i Lolek” i „Reksio” oraz wspinających szybowców produkowanych w Aleksandrowicach.

Do najstarszych zabytków Bielska należy zamek książąt Sułkowskich z II poł. XIV w. (ul. Wzgórze 16). Wielo-

Zamek w Bielsku-Białej

krotnie przebudowywany, posiada teraz kształt neorenesansowej budowli z czterema skrzydłami, kaplicą i wieżą. Od 1983 r. mieści się w nim Muzeum w Bielsku-Białej (ul. Wzgórze 16, tel. 33 822 06 56, www.muzeum.bielsko.pl). Poniżej zamku stoi klasycystyczny budynek teatru z lat 1889-1890 (Teatr Polski, ul. 1 Maja 1, tel. 33 822 84 51, www.teatr.bielsko.biala.pl). Jego wygląd nawiązuje do teatrów w Wiedniu i Budapeszcie. Wśród innych cennych obiektów Bielska-Białej są m.in.: neorenesansowy ratusz z lat 1895-1897 (plac Ratuszowy 1 – siedziba UM), budynek hotelu „Prezydent” z lat 1892-1893 (ul. 3 Maja 12), drewniany Dom Tkacza z II poł. XVIII w. (ul. Sobieskiego 51), budynek hotelu „Pod Orłem” z lat 1897-1909 (ul. 11 Listopada 60), domy mieszkalne z XVII i XVIII w. (Rynek i ul. Podcienie) oraz liczne neobarokowe i secesyjne kamienice z XIX i XX w. (m.in. ul. 3 Maja i ul. Warszawska). Na Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego leżą eklektyczny budynek dworca kolejowego z lat 1889-1890 (ul. Warszawska) oraz budynek dawnej fabryki włókienniczej K. Buttnera z 1895 r. (pl. Żwirki i Wigury 8). W tym ostatnim znajduje się Muzeum Techniki i Włókiennictwa (tel. 33 812 23 67, www.muzeum.bielsko.pl).

Ponad 61 m wysokości ma wieża katedry św. Mikołaja z XIV i XV w. (pl. św. Mikołaja). Zwiedzając miasto, warto też wstąpić do kościoła ewangelickiego Marcina Lutra z lat 1792-1798 (ul. Staszica), barokowo-klasy-

Kolejka na Szyndzielnię
fot. R. Hryciów

cystycznego kościoła ewangelickiego Opatrzności Bożej z lat 1760-1769 (pl. Opatrzności Bożej 19), gotyckiego kościoła św. Stanisława z XIV w. (ul. św. Stanisława 6), drewnianego kościoła św. Barbary z 1690 r. (ul. Cyprysowa 25) i neogotyckiego kościoła ewangelickiego Zbawiciela z lat 1782-1791 (pl. M. Lutra). Ten ostatni położony jest na terenie tzw. Bielskiego Syjonu, dawnego centrum gminy ewangelickiej w Bielsku. W jego obrębie spotkamy kilka ciekawych obiektów, m.in. jedyny w Polsce pomnik Marcina Lutra (1900 r.), budynek szkoły ewangelickiej z 1794 r. oraz cmentarz ewangelicki z 1883 r.

Bielsko-Biała jest doskonałym punktem wypadowym w Beskid Mały i Beskid Śląski. Możemy stąd wyruszyć na: Magurkę – 909 m n.p.m. (czerwony, 2,30 godz.), Szyndzielnię – 1026 m n.p.m. (złoty, 2,35 godz.) i Klimczok – 1117 m n.p.m. (czerwony – 3 godz.). W Olszówce Górnej znajduje się dolna stacja kolejki gondolowej na Szyndzielnię. www.bielsko.biala.pl

Szyndzielnia (1026 m n.p.m.) to najdalej na północ wysunięty szczyt Beskidu Śląskiego. Od 1953 r. można na niego wjechać kolejką gondolową (13 podpór – 1860 m dt.). Jej dolna stacja znajduje się w Bielsku-Białej (Olszówka Górna). Czterooosobowe wagoniki pokonują 449 m różnicy poziomów. Czas przejazdu kolejką trwa 10 minut.

Na fasadzie gmachu teatru znajduje się motyw rzymskiego łuku triumfalnego z czterema filarami. Jej szczyt zdobią posągi Apolla, Melpomeny i Talii. Natomiast budynek poczty wieńczy kopuła z posągami Jowisza i Merkurego.

fot. arch. UMWiS

Budynek teatru (z lewej) i poczty w Bielsku-Białej

Malinowska Skala

foto: J. Pieszyński

PARK KRAJOBRAZOWY BESKIDU ŚLĄSKIEGO

Powierzchnia parku razem z otuliną liczy ponad 6 tys. ha. Jego głównym grzbietem jest pasmo Baraniej Góry (1220 m n.p.m.) i Skrzycznego (1257 m n.p.m.). Na stokach Baraniej Góry znajdują się źródła rzeki Wisły. Przez okolice Koniakowa (Ochodzita – 894 m n.p.m.) przebiega kontynentalny dział wodny pomiędzy zlewiskami Morza Bałtyckiego i Morza Czarnego. Drzewostan parku stanowi świerk, jodła i buk. W Beskidzie Śląskim spotkamy też największe w Polsce jaskinie niekrasowe (Jaskinia Miecharska – 1801 m dł. i Jaskinia w Trzech Kopcach – 1244 m dł.). Do Beskidu Śląskiego należą pasma, które tworzą: Szyndzielnia (1026 m n.p.m.) – Klimczok (1117 m n.p.m.) – Błatnia (917 m n.p.m.), Barania Góra (1220 m n.p.m.) – Skrzyczne (1257 m n.p.m.), Wielka Czantoria (995 m n.p.m.) – Stożek (978 m n.p.m.) oraz Równica (884 m n.p.m.) – Trzy Kopce (810 m n.p.m.). W granicach parku istnieją rezerwaty leśne: „Dolina łańskiego Potoku” (1998 r. – 47 ha), „Jaworzyna” (2003 r. – 40 ha), „Stok Szyndzielnia” (1953 r. – 55 ha), „Zadni Gaj” (1957 r. – 6,4 ha), „Czantoria” (1996 r. – 9,7 ha), „Ba-

Źródła Białej i Czarnej Wiselki leżą na płn-zach. i zach. stokach Baraniej Góry (1220 m n.p.m.). Poniżej tworzą one Wiselkę. Dalej łączy się ona z potokiem Malinka, dając tym samym początek Czarnej Wiselki, wypływającej ze stoków Baraniej Góry na wysokości 1106 m n.p.m.

W drodze na Skrzyczne

foto: J. Pieszyński

rania Góra” (1953 r. – 379 ha), a także rezerwat faunistyczny „Wisła” (1959 r. – 17 ha) oraz rezerwat przyrody nieożywionej „Kuźnie” (1995 r. – 7 ha). www.zpk.com.pl

JAWORZE

Wspaniały mikroklimat i lecznicze właściwości Jaworza odkryto w II poł. XIX w. Obecnie działa tu Beskidzki Zespół Leczniczo-Rehabilitacyjny. Do zabytków miejscowości należy klasycystyczny pałac z XVIII w. (częściowo spłonął w 2010 r.), klasycystyczny kościół Opatrzności Bożej z 1802 r. i neobarokowy kościół ewangelicki z lat 1782-1788. We wsi istnieje Muzeum Fauny i Flory Morskiej (ul. Wapiennicka 10, tel. 33 817 22 17) oraz Skansen Zygmunta PodkóWKi (ul. Cyprysowa 209, tel. 33 817 21 18). Z kolei w pobliskiej Jasienicy warto wstąpić do Galerii Strachów – Floriana Kohuta (Rudzica 108, tel. 33 815 23 10). Na płd. od Jaworza leżą rezerwaty leśne „Dolina łańskiego Potoku” i „Jaworzyna”. Na Błatnią – 917 m n.p.m. prowadzi stąd żółty i niebieski szlak turystyczny (2,10 godz.).

foto: www.muzeum.bielsko.pl

Muzeum i Falata w Bystrej Śląska

BYSTRA ŚLĄSKA

We wsi, leżącej u podnóża Szyndzielni i Klimczoka, działa Muzeum Juliana Fałata (ul. Fałata 34, tel. 33 817 13 61, www.muzeum.bielsko.pl). Ten wybitny polski malarz (1853-1929) przez długie lata był związany z Krakowem. Dziś w dawnej willi artysty można oglądać jego obrazy, litografie, rysunki i rękopisy. Z Bystrej na Klimczok – 1117 m n.p.m. prowadzi niebieski szlak pieszy (1,15 godz.). Na wsch. od tej miejscowości leżą Wilkowiec z neogotyckim kościołem św. Michała Archaniola (1900 r.).

Grupa Beskidzka GOPR działa na terenie Beskidu Śląskiego, Żywieckiego, Małego, zach. części Beskidu Średniego oraz w Paśmie Babiogórsko-Jałowieckim. Należy do niej 400 ratowników. Co roku udzielają oni pomocy w ok. 1000 wypadkach. Centralna stacja grupy znajduje się w Szczyrku (ul. Dębowa, tel. 33 829 60 00, tel. alarmowe 985 i 601 100 300, www.gopr.pl).

Na stoku w Szczyrku

fol. R. Hryciów

SZCZYRK

Szczyrk (5,8 tys. mieszkańców) jest najbardziej znanym ośrodkiem sportów zimowych w Polsce. Na miejscu działa 26 wyciągów, które obsługują ponad 44 km nartostrad i tras zjazdowych. Istnieje tu także ponad 58 km ścieżek rowerowych. Ze Szczyrku wychodzą piesze szlaki na Skrzyczne – 1257 m n.p.m. (zielony, 2,30 godz.) i Klimczok – 1117 m n.p.m. (niebieski, 1,45 godz.). Na Skrzyczne kursuje też dwuodcinkowy wyciąg krzeselkowy (25 min). Do miejscowych zabytków należy drewniany kościół św. Jakuba z lat 1797-1800. www.szczyrk.pl

ne są z Górą Zamkową, leżącą nad brzegiem Olzy (IX w.). Tu tutaj znajdziemy romańską rotundę Świętych Mikołaja i Wacława z XI/XII w., wieżę obronną z XIII w. oraz kwadratową Wieżę Piastowską z II poł. XIV w. Są one pozostałościami gotyckiego zamku śląskich Piastów, którzy władali księstwem cieszyńskim do 1653 r. Później przeszło ono w ręce Habsburgów. Po I wojnie światowej o jego ziemie zabiegały Polska i Czechosłowacja. Ostatecznie spór ten rozstrzygnęła paryska Rada Ambasadorów, dzieląc dawne księstwo granicą wzdłuż biegu rzeki Olzy (1920 r.). Po polskiej stronie znalazła się wtedy historyczna część miasta (Cieszyn), a po stronie czechosłowackiej jego część przemysłowa z dworcem kolejowym (Česky Těšín). Do czasu wejścia w życie układu z Schengen (grudzień 2007 r.) istniało tu największe przejście graniczne na południu Polski.

W centrum miasta zachował się średniowieczny układ urbanistyczny

Rotunda w Cieszynie

fol. J. Pleszyniak

CIESZYN

Według legendy, Cieszyn (35,4 tys. mieszkańców) założyli królewscy synowie – Bolko, Leszko i Cieszko. Zdarzenie to upamiętnia Studnia Trzech Braci otoczona żeliwną altanką z 1868 r. (ul. Trzech Braci). Jednak tak naprawdę jego początki związa-

fol. J. Pleszyniak

Rynek w Cieszynie

W XIV w.

Studnia Trzech Braci należała do dominikanów. Dziś otacza ją żeliwna altanka z 1868 r.

Po wojnie umieszczono na niej płaskorzeźbę przedstawiającą trzech braci – Bolka, Leszka i Cieszka.

Dużą atrakcją turystyczną polskiego i czeskiego Cieszyna jest Święto Trzech Braci (czerwiec).

z prostokątnym rynkiem. W jego płd. pierzei znajdziemy barokowo-klasycystyczny ratusz z ok. 1800 r. (Rynek 1). Po przeciwnej stronie wznosi się eklektyczny Dom Polski z 1901 r. (Rynek 12). Na środku rynku stoi fontanna z figurą św. Floriana (XVIII w.). Jego zabudowę stanowią domy o renesansowym rodowodzie. W pozostałych częściach miasta spotkamy też liczne kamienice secesyjne z XIX i XX w.

Do dużych obiektów zabytkowych należą: pałac myśliwski Habsburgów z XIX w. (ul. Zamkowa 1), secesyjno-modernistyczny budynek teatru z lat 1908-1910 (Teatr im. A. Mickiewicza – pl. Teatralny 1, tel. 33 857 75 90, www.teatr.cieszyn.pl) i barokowo-klasycystyczny pałac Larischów z ok. 1796 r. (ul. Regera 6). Obecnie mieści się w nim Muzeum Śląska Cieszyńskiego (tel. 33 851 29 32, www.muzeumcieszyn.pl). Placówka ta posiada oddziały w Górkach Wielkich, Skoczowie i Wiśle.

fot. J. Pleszyński

Teatr w Cieszynie

z lat 1697-1706 (pl. Londzina) oraz neobarokowy zespół klasztorny Elżbietanek z lat 1900-1903 (ul. Katowicka). Na płn.wsch. od Cieszyna znajdziemy drewniany kościół św. Rocha z 1731 r. (Zamarski), który jest najstarszym drewnianym zabytkiem architektury sakralnej na Śląsku Cieszyńskim. Wnętrze świątyni zdobią dwa barokowe ołtarze oraz obrazy św. Rocha i św. Józefa z XVIII w. W granicach miasta leżą: rezerwat leśny „Kopce” (1953 r. – 14,8 ha), rezerwat florystyczny „Las Miejski nad Olzą” (1961 r. – 4,4 ha) i rezerwat florystyczny „Las Miejski nad Puńcówką” (1961 r. – 7,7 ha). Informacje o mieście uzyskamy m.in. w Cieszyńskim Centrum Informacji (Rynek 1, tel. 33 479 42 49). www.cieszyn.pl

Evangelicki kościół Jezusowy w Cieszynie

fot. J. Zawrat

Przy pl. Kościelnym wznosi się barokowy kościół Jezusowy (1709-1722). Jest to najstarsza świątynia ewangelicka Śląska Cieszyńskiego. Jednocześnie jest ona jednym z tzw. sześciu kościołów łaski w Polsce. Do innych zabytków sakralnych należą: gotycki kościół św. Jerzego z XIV-XV w. (ul. Liburnia), gotycko-renesansowy kościół św. Trójcy z 1594 r. (ul. Michejdy), gotycki kościół św. Marii Magdaleny (pl. Dominikański), późnobarokowy kościół Świętego Krzyża z pocz. XVIII w. (ul. Szersznika), zespół klasztorny Bonifratrów

SKOCZÓW

Najstarsza wzmianka o Skoczowie (14,6 tys. mieszkańców) pochodzi z 1232 r. Jednak już w VII-IX w. istniał tu gród słowiańskiego plemienia Gołęszyców (Międzywiecie). W 1290 r. Skoczów był częścią księstwa cieszyńskiego, a później należał do Habsburgów (od 1653 r.). Do Polski został przyłączony w 1920 r. W mieście tym urodził się św. Jan Sarkander (1576-1620), kanonizowany przez Jana Pawła II w 1995 r.

W centrum miasta istnieje czworoboczny rynek z późnobarokowym ratuszem z 1797 r. Jego fronton zdobią: herb Skoczowa, kopia obrazu św. Jana Sarkandra oraz herb arcyksięcia Albrechta Kazimierza Sasko-Cieszyńskiego. Na środku rynku stoi fontanna z barokową figurą Jonasza (1775 r.). Tutejszą zabudowę tworzą domy z XVIII i XIX w.

Cieszynianka wiosenna (*Hacquetia*) to roślina o drobnych, żółtych kwiatach, występująca w Alpach, płd. Europie i na Śląsku Cieszyńskim. Polską nazwę nadał jej prof. Kazimierz Simm (1924 r.). Jej stanowiska chronią rezerwaty „Las Miejski nad Olzą” i „Las Miejski nad Puńcówką”.

Na wzgórzu Kaplicówka stoi kapliczka św. Jana Sarkandra i tzw. krzyż papieski. W 1983 r. Jan Paweł II odprawił przy nim mszę w Katowicach. Poniżej znajduje się neogotycki kościół ewangelicki Świętej Trójcy (1863-1865). W Skoczowie istnieje Muzeum Parafalne św. Jana Sarkandra (Rynek 2, tel. 33 853 08 13) oraz Muzeum im. Gustawa Morcinka (ul. Fabryczna 5, tel. 33 853 29 13). Od XIX w. Skoczów znany jest z wyrobu kapeluszy na bazie króliczego filcu. Dużą atrakcją turystyczną jest Stadnina Koni „Ochaby” (Ochaby Wielkie, ul. Hodowlana 16, tel. 33 853 37 76, www.stadnina-ochaby.com.pl). W pobliskim Simoradzu stoi gotycki kościół św. Jakuba z XV w., natomiast w Grodźcu – późnorenansowy zamek z XVI w. Ze Skoczowa wychodzą szlaki turystyczne na Równicę – 884 m n.p.m. (żółty, 4 godz.) i Błatnią – 917 m n.p.m. (zielony, dalej czerwony, 5 godz.). www.skoczow.pl

Krzyż papieski w Skoczowie

fol. R. Hryciów

BRENNA

Brenna to duża miejscowość wypoczynkowa w dolinie Brennicy. Wśród miejscowych zabytków są późnobarokowy kościół św. Jana Chrzyciela z 1796 r. (Brenna), gotycki kościół Wszystkich Świętych z XVI w. (Górki Wielkie) oraz kilkanaście domów góralskich z XVIII i XIX w. W jednym z nich, wzniesionym na pocz. XX w., mieści się Izba Regionalna (ul. Wyzwolenia 69, tel. 33 853 65 50). Z kolei w Górkach Wielkich znajdziemy Muzeum Zofii Kossak-Szatkowskiej (ul. Stary Dwór 2, tel. 33 853 95 15, www.muzeumkossak.pl, [Konie w Ochabach](http://www.muzeum-</p>
</div>
<div data-bbox=)

fol. R. Hryciów

www.brenna.org.pl). Ta wybitna polska pisarka żyła w latach 1889-1968. Do atrakcji turystycznych należą m.in. przystanie wodne (potoki Hołcynia i Leśnica) oraz stadnina koni „Hucul” (ul. Jatny 120, tel. 33 853 65 21, www.hucul.brenna.pl). Zimą można tu korzystać z 8 wyciągów orczykowych i 3-kilometrowej trasy biegowej. Z Brennej wychodzą szlaki piesze na Błatnią – 917 m n.p.m. (zielony, 1,10 godz.), Równicę – 884 m n.p.m. (zielony, 1,40 godz.) i Kotarż – 974 m n.p.m. (niebieski, 2,40 godz.). www.brenna.org.pl

USTROŃ

Ustroń (15,4 tys. mieszkańców) jest jedyną miejscowością w Beskidzie Śląskim, która posiada status uzdrowiska. Obecnie działają tu liczne sanatoria i ośrodki leczniczo-wypoczynkowe. Do miejscowych zabytków należą: secesyjny budynek ratusza z 1894 r., kościół św. Klemensa z ok. 1787 r. oraz drewniany kościół św. Anny z 1769 r. (Nierodzim). Ciekawą historię okolicy poznamy dzięki zbiorom: Muzeum Ustrońskiego im. Jana Jarockiego (ul. Hutnicza 3, tel. 33 854 29 96, www.muzeumustrońskie.pl), Oddziału

Stadnina w Ochabach prowadzi hodowlę konia angloarabskiego oraz polskiego konia szlachetnego. Działa przy niej Ośrodek Sportów Konnych. Posiada on m.in. krytą ujeżdżalnię, placę treningową, trasę krosową oraz stajnię dla 40 koni sportowych. Ośrodek organizuje wczasy w siodle, kursy jeździeckie oraz rajdy i kuligi.

fol. J. Pleszyniak

Widok z polany Stokłosica

W Leśnym Parku Niespodzianek

Odwiedzając Leśny Park Niespodzianek, spotkamy jelenie, muflony, dziki, żubry i ptaki drapieżne (m.in.: orły, sokoly, jastrzębie). Łagodniejsze zwierzęta swobodnie spacerują po jego ścieżkach. Możemy je dokarmiać smakołykami, które kupimy na miejscu. Dużą atrakcją dla dzieci jest ścieżka bajek. W drewnianych domkach o swoich przygodach opowiadają ruchome kukielki Królowy Śnieżki, Bolka i Lolka, Sierotki Marysi i wielu innych małych bohaterów.

Muzeum – Zbiory Marii Skalickiej (ul. 3 Maja 68, tel. 32 854 29 96) oraz Muzeum Regionalnego „Stara Zagroda” (ul. Ogrodowa 1, tel. 32 854 31 08).

Ustroń leży u podnóża Wielkiej Czantorii – 995 m n.p.m. Na jej podszczytowej polanie (Stokłosica) możemy wejść pieszo (czerwony, 1,20 godz.) lub wyjechać kolejką linową z Ustronia Polany (6 min). Przy górnej stacji wyciągu działa letni tor saneczkowy (dl. 710 m) oraz park linowy. Natomiast zimą spotkamy tu wielu narciarzy (3 wyciągi, 2 trasy zjazdowe). Równie atrakcyjne są przeciwległe zbocza Równicy – 884 m n.p.m. Nieopodal tamtejszego schroniska PTTK działa park linowy oraz Park eXtreme (ul. Równica 20, tel. 33 856 48 00, www.extreme-park.rownica.pl). Ten drugi posiada m.in. całoroczny tor saneczkowy (rollercoaster) oraz ściankę wspinaczkową (9,5 m wys.). Wspaniałe przeżycia dla całej rodziny gwarantuje wyprawa do Leśnego Parku Niespodzianek (ul. Zdrojowa 16, tel. 33 851 35 63, www.lesnypark.pl). www.ustron.pl

WISŁA

Początki Wisły (11,3 tys. mieszkańców) sięgają XVI i XVII w. Jej letniskowe walory odkryto w II poł. XIX w. W latach 1929-1931 ze składek mieszkańców woj. śląskiego wybudowano tu zamek dla prezydenta RP Ignacego Mościckiego (Zadni Groń). Na przełomie lat 60. i 70. XX w. poniżej zamku utworzono sztuczny zbiornik wodny, tzw. Jezioro Czerniańskie (40 ha). Przy centralnym placu w Wiśle stoi Dom Zdrojowy z lat 1935-1937. Naprzeciw, w budynku dawnej karczmy z 1794 r., działa Muzeum Beskidzkie im. A. Podzorskiego (ul. Stellera 1, tel. 33 855 22 50). Z kolei przy ul. Lipowej 4a spotkamy dawny zameczek myśliwski Habsburgów z końca XIX w. (siedziba PTTK). Do 1985 r. stał on na polanie Przysłop pod Baranią Górą, gdzie pełnił rolę schroniska turystycznego. Dziś na tej samej polanie możemy zwiedzić niewielkie Muzeum Historii Turystyki Górskiej. Z kolei w centrum Wisły, przy ul. Wodnej 3, działa Muzeum Narciarstwa (tel. 33 855 27 98).

Jeszcze pod koniec XVII w. Wisłę zamieszkiwali prawie sami luteranie. Obecnie istnieje tu trzynaście różnych Kościołów i związków wyznaniowych. Wśród zabytków sakralnych są m.in. neogotycki kościół Wniebowzięcia NMP z lat 1850-1855 (ul. Lipowa) i klasycystyczny kościół ewangelicki Świętych Piotra i Pawła z lat 1833-1838 (pl. Hoffa).

Wisła jest drugim po Szczyрку ośrodkiem narciarskim w Beskidzie

Zamek Prezydenta RP w Wiśle

fol. R. Hryciów

Jezioro Czermińskie

fot. R. Hryciów

Śląskiem. Zimą działa tu 30 różnych wyciągów narciarskich, w tym kolejka krzeselkowa na Wielki Stożek – 998 m n.p.m. i Soszów Wielki 886 m n.p.m.

W Wiśle Malinca leży rezerwat faunistyczny „Wisła”, a dalej na wsch. rezerwat leśny „Barania Góra”. Z kolei w korycie potoku Biała Wiselka możemy podziwiać zespół naturalnych progów wodnych, tzw. Kaskady Rodła. Mają one wysokość od 0,5 do 5 metrów. Z Wisły wychodzą w góry liczne szlaki piesze, m.in. na: Soszów Wielki – 886 m n.p.m. (niebieski, 1,50 godz.), Mały Stożek – 843 m n.p.m. (żółty, 2 godz.), Stożek Wielki – 978 m n.p.m. (zielony, 1,40 godz.) i Baranią Górę – 1220 m n.p.m. (niebieski, 2,45 godz.). www.wisla.pl

Kościołek na Kubalonce

fot. R. Hryciów

ISTEBNA

W XVII w. na ziemie te przybyli wołoscy pasterze z terenów dzisiejszej Rumunii. Obecnie Istebna to duża miejscowość turystyczna, która razem z Koniakowem i Jaworzynką tworzy tzw. Trójwieś. Największą jej atrakcją jest Muzeum Regionalne – Chata Kawuloka (Wojtosze 824, tel. 33 855 62 31). W latach 1899-1976 mieszkał w niej słynny gawędziarz i muzyk, Jan Kawulok. Teraz możemy tu podziwiać ekspozycję dawnych sprzętów oraz instrumentów muzycznych. W Istebnej trzeba też odwiedzić: Galerię malarza i grafika Jana Wałacha (Andziółówka,

tel. 33 855 72 01), Pracownię i Galerię Rodziny Konarzewskich (Bucznik 596, tel. 33 855 75 09), Ośrodek Edukacji Ekologicznej (Dzielec, tel. 33 855 60 14) oraz Izbę Pamięci Jerzego Kukuczki (Wilcze 340, tel. 33 855 69 74). Był on jednym z największych himalaistów XX w. Jako drugi człowiek na świecie zdobył wszystkie ośmiotysięczniki ziemi (14), tzw. Koronę Himalajów i Karakorum. Jerzy Kukuczka zginął w 1989 r. podczas ataku na płd. ścianę Lhotse (8.501 m n.p.m.) w Himalajach.

Wśród obiektów sakralnych uwagę zwracają: drewniany kościół Podwyższenia Krzyża Świętego z 1770 r. (Kubalonka), barokowo-klasycystyczny kościół Dobrego Pasterza z 1794 r. (Istebna Centrum), drewniany kościół Matki Boskiej Fatimskiej z 1956 r. (Stecówka) oraz drewniany kościół św. Józefa z 1948 r. (Młaskawka). Z Istebnej wychodzi kilka szlaków pieszych, m.in. na Przysłop (czerwony, 2,45 godz.) i Stożek Wielki – 978 m n.p.m. (żółty, 3,30 godz.). Zimą działają tu cztery wyciągi narciarskie (Złoty Groń).

www.istebna.pl

Wspaniałą imprezą folklorystyczną jest Tydzień Kultury Beskidzkiej (lipiec/sierpień). Jego tradycje sięgają przedwojennego Święta Gór. Przez kilka dni na estradach Wisły, Szczyrku, Żywca, Istebnej i innych miejscowości Beskidów występują polskie i zagraniczne zespoły folklorystyczne.

fot. R. Hryciów

Stok narciarski w Istebnej

przyrody: „Gawroniec” (1995 r. – 23,6 ha), „Romanka” (1963 r. – 98,5 ha), „Lipowska” (2008 r. – 62,6 ha), „Pod Rysianką” (1970 r. – 27,5 ha), „Piłsko” (1971 r. – 105,2 ha), „Butorza” (1961 r. – 30 ha), „Muńcol” (1998 r. – 45,2 ha), „Śrubita” (1957 r. – 25,8 ha), „Dziobaki” (1995 r. – 13 ha) i „Oszast” (1971 r. – 47,3 ha). W masywie Piłska występują naturalne piętra regła górnego i kosodrzewiny. W jego lasach można spotkać wilka, rysia i nawet niedźwiedzia. Przez obszary parku płyną liczne potoki i rzeki, w tym Soła i Koszarawa. www.zpk.com.pl

JEZIORO ŻYWIECKIE

Ten sztuczny zbiornik wodny powstał w wyniku przegrodzenia rzeki Soty zaporą ziemną w Tresnej (1960-1966). Jego powierzchnia wynosi 1000 ha, a głębokość sięga 20 m. Dzięki rozwiniętej linii brzegowej jest on najbardziej malowniczym akwenem Żywiecczyny. Przy zaporze działa hydroelektrownia o mocy 21 MW. Wokół jeziora istnieją liczne ośrodki wypoczynkowe i sportów wodnych.

Zamek w Żywcu

fol. R. Hryciów

ŻYWIEC

Żywiec (32,1 tys. mieszkańców) leży na pld. od Jeziora Żywieckiego. Jego lokację dokonał książę oświęcimski Kazimierz I (pocz. XV w.). Później władali nim m.in. Komorowscy i Wielopolscy oraz Habsburgowie (1838-1945). Sławę przynosi miastu piwo „Żywiec”, warzone w tutejszym browarze od 1856 r. Dzieje tego szlachetnego trunku poznamy w Muzeum Browaru Żywiec (ul. Browarna 88, tel. 33 861 96 77, www.muzeumbrowaru.pl), które leży na Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego.

Przy miejscowym rynku spotkamy eklektyczny budynek ratusza z końca XIX w. oraz kamienną dzwonnice z 1724 r. Nieopodal stoją późnogotycko-renesansowy kościół katedralny Narodzenia NMP z I poł. XV w. oraz gotyc-

fol. arch. UMWS

Jezioro Żywieckie

ko-barokowy kościół Świętego Krzyża z XV w. (ul. Batorego). Pomiędzy katedrą i ul. Kościuszki rozciąga się dawny park Habsburgów. Pośród jego drzew stoi zamek Komorowskich z XV w. Obecnie jest to czworoboczna budowla z prostokątnym dziedzińcem i wieżą. Wnętrze dziedzińca otaczają galerie krużganków. Naprzeciw zamku wznosi się klasycystyczny pałac Habsburgów (1885-1895). Historię tych ziem poznamy dzięki Muzeum Miejskiemu w Żywcu (ul. Zamkowa, tel. 33 861 21 24, www.muzeum-zywiec.pl). Na wsch. od miasta spotkamy XIX-wieczny dwór z parkiem krajobrazowym (Rychwałd) i drewniany kościół św. Andrzeja z 1547 r. (Gilowice). W granicach miasta istnieje rezerwat leśny „Grapa” (1996 r. – 23,3 ha). www.zywiec.pl

Browar w Żywcu został założony przez księcia Albrechta Fryderyka Habsburga w 1856 r. W XIX w. produkowano tu m.in. piwo Cesarzkie, Eksportowe i Marcowe. Obecnie zakład ten należy do holenderskiego koncernu Heineken. Od 2006 r. działa w nim Muzeum Browaru Żywiec (1,6 tys. m²).

fol. arch. UMWS

Muzeum Browaru Żywiec

Schron bojowy „Wędrowiec”

fol. J. Zawrat

WĘGIERSKA GÓRKA

We wrześniu 1939 r. Węgierską Górkę zaatakowała 7 Bawarska Dywizja Piechoty. Polską linię obrony stanowiły schrony bojowe (5) oraz umocnienia polowe. Broniły ich 151 Kompania Forteczna i batalion Korpusu Ochrony Pogranicza „Berezewcz”. Po wycofaniu się żołnierzy KOP-u załogi schronów stawały opór aż do godzin wieczornych 3 września. Dziś o ich bohaterstwie przypomina Izba Pamięci w schronie „Wędrowiec” (ul. Obrońców Węgierskiej Górki, tel. 33 864 21 87). Z miejscowości tej wychodzą szlaki piesze na Magurkę Radziechowską – 1108 m n.p.m. (czerwony, 2,35 godz.), Halę Rysiankę (czerwony, 4,35 godz.) i Halę Boraczą (czerwony, dalej niebieski, 3,15 godz.). www.wegierska-gorka.opg.pl

We wsi Sól aż do 1808 r. wazono sól poprzez odparowywanie wody z miejscowych źródeł solankowych. Później władze austriackie zabroniły tej działalności. Po wojnie, przy okazji poszukiwań ropy naftowej, natrafiono tu na źródła chlorkowo-sodowe o temp. 39° C.

tel. 33 863 76 34). Jej siedzibą jest drewniany dom z 1739 r., posiadający wystrój bogatej, góralskiej chaty. Z Miłówki wychodzi szlak pieszy na Halę Boraczą (zielony, 2,10 godz.).

fol. R. Hryciów

Izba regionalna „Stara Chalupa” w Miłówce

RAJCZA

We wsi stoi eklektyczny kościół Świętych Wawrzyńca i Kazimierza Królewicza z 1890 r. Jego ołtarz główny zdobi obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem (1669 r.). Nieopodal kościoła leży cmentarz legionistów z 1915 r. Na płd. od centrum wznosi się trójskrzydłowy pałac z pocz. XIX w. (zakład opiekuńczo-leczniczy). W pobliskiej Soli spotkamy dwa zadaszone źródła solankowe i drewnianą dzwonnice z 1837 r. Z Rajczy możemy wyruszyć m.in.: na Halę Boraczą (zielony, 2,50 godz.), Halę Lipowską (żółty, 4,25 godz.) i Wielką Rycerzową (czerwony, 4,25 godz.). www.rajcza.com.pl

UJSOŁY

Do Ujsół warto przyjechać na „Wawrzyńcowe Hudy” (sierpień). To wtedy organizowana jest tu duża impreza folklorystyczna, połączona z paleniem ognisk na szczytach gór, występami zespołów folklorystycznych i zabawą do białego rana. Ze wsi wychodzą szlaki piesze na Krawców Wierch – 1084 m n.p.m. (żółty, 2,10 godz.), Muńcoł – 1165 m n.p.m. (zielony, 2,20 godz.) i Wielką Rycerzową – 1226 m n.p.m. (żółty, 3,10 godz.). Miejscowym zabytkiem jest kamienny kościół św. Józefa z 1939 r. Na płd. od Ujsół leżą rezerwy leśne „Oszast” i „Muńcoł”. www.ujsoly.com.pl

fol. R. Hryciów

Schronisko na Rycerzowej

MIŁÓWKA

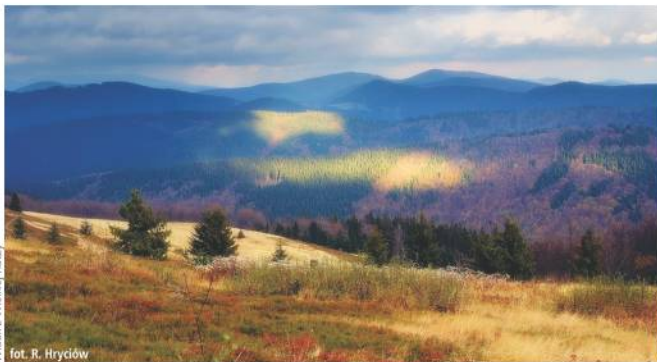
Pierwsza wzmianka o tutejszej osadzie pochodzi z 1608 r. W latach międzywojennych była to popularna miejscowość letniskowa, którą pozostała do dziś. W jej centrum znajdziemy neobarokowy kościół Wniebowzięcia NMP z 1839 r. oraz Izbę Regionalną „Stara Chalupa” (ul. Piastowska 1,

Góralski oscypek, jako produkt regionalny, chroniony jest prawem unijnym od 2007 r. Składa się on głównie z solonego mleka owczego z domieszką mleka krowiego (do 40%). Jego wyrób dozwolony jest od maja do września, a sprzedaż do końca października. Produkcją sera mogą zajmować się m.in. mieszkańcy powiatu żywieckiego.

Rezerwat leśny „Piłsko” zajmuje szczytowe i podszczytowe partie Piłska (1557 m n.p.m.). Chroni on fragmenty górnoregłowego boru świerkowego i zarośla kosodrzewiny. W rezerwacie spotykane są ślady rysia, żbika, wilka i niedźwiedzia brunatnego.

Widok z Wielkiej Raczy

Fot. R. Hryciów

ZWARDOŃ

Narciarskie uroki tej miejscowości odkryto już w latach międzywojennych. Obecnie zimą działa tutaj 15 wyciągów narciarskich, a śnieg utrzymuje się niekiedy aż do kwietnia. Ze Zwardonia wychodzą piesze szlaki na Wielką Raczę – 1236 m n.p.m. (czerwony, 4,45 godz.) i na Baranią Górę (niebieski, 6 godz.). Na płn.wsch. od Zwardonia leży rezerwat leśny „Butorza”. Do 2007 r. na Przełęczy Zwardońskiej działało polsko-słowackie przejście graniczne, zlikwidowane po przystąpieniu obu krajów do układu z Schengen. www.rajcza.com.pl

Karczma w Jeleśni

Fot. J. Zawrat

JELEŚNIA

W centrum miejscowości spotkamy drewnianą karczmę z II poł. XVIII w. Jest to obiekt dwuskrzydłowy z sienią przejazdową, nakryty polskim dachem łamany. Obecnie w jej wnętrzu działa restauracja „Stara Karczma”. Obok stoi barokowy kościół św. Wojciecha z 1693 r., a tuż za nim, w drewnianej organistowce, mieści się Regionalna Izba Pracy Twórczej (tel. 33 863 66 68). Na płn. od Jeleśni leży rezerwat leśny „Gawroniec”. www.jelesnia.pl

SOPOTNIA WIELKA

Przez Sopotnię Wielką płynie potok o tej samej nazwie. Mniej więcej w po-

łowie jego biegu znajdziemy największy wodospad w całych Beskidach. Ma on wysokość 10 m i splywa po skale piaskowca pod kątem 40°. Na koniec jego wody wpadają do kotła wirowego o głębokości pięciu metrów. Kąpiel w tym miejscu jest bardzo niebezpieczna. Na płd. zach. od wsi leżą rezerваты leśne „Romanka” i „Pod Rysianką”. www.jelesnia.pl

KORBIELÓW

Korbielów to największy ośrodek narciarski na Żywiecczyźnie. Śnieg utrzymuje się tutaj do końca marca. Zimą na stokach Piłska (1557 m n.p.m.) działa 11 wyciągów orczykowych i talerzykowych, a w dolnych partiach spotkamy jeszcze dwa wyciągi krzeselkowe. Z Korbielowa prowadzą szlaki piesze na Piłsko – 1557 m n.p.m. (żółty i zielony, 2,40 godz.), przełęcz Glinne – 809 m n.p.m. (czarny, 1 godz.) i Szelust – 923 m n.p.m. (żółty, 1,45 godz.). We wsi stoi kościół Matki Boskiej Królowej Aniołów z 1936 r. Jego ołtarz główny zdobi obraz Matki Boskiej Korbielowskiej, pochodzący z Bohorodczan. www.jelesnia.pl

Fot. G. Siba

Na stoku Piłska

A

Aleksandrówka 28

B

Belk 64
Bestwina 81
Będusze 32
Będzin 39
Bielsko-Biała 82, 83
Bieńkowice 62
Bieruń 76
Blanowice 35
Bobolice 30, 31
Boguszowice 65
Bojszów 77
Boronów 12
Bór Zapilski 8
Brenna 87
Brusiek 12
Brynek 13
Bucznik 89
Bujaków 70, 71
Buków 62
Byczyna 57
Bystra Śląska 84
Bytom 13, 15, 41, 42, 43
Bzów 35

C

Chałupki 62, 67
Chebzie 46
Chorzów 13, 41, 47, 48
Chrzastów 30
Chudów 21
Ciasna 9
Cieszowa 11
Cieszyn 40, 85, 86
Ciężkowice 57
Cisowa 37
Czadeczka 90
Czaniec 82
Czechowice 19
Czechowice-Dziedzice 81
Czeladź 39
Czernica 63
Czerwiewice 60
Czerwionka-Leszczyny 64
Częstochowa 23, 24, 25

Ć

Ćwiklice 77

D

Danków 5
Dąbrowa Górnicza 38
Dobieszowice 14
Dolina Wiercicy 29
Dzielec 89
Dzimirz 63

G

Gardawice 71
Gieblo 36
Gierałtowiec 21
Gilowice 91
Gliwice 18, 19
Goczałkowice-Zdrój 79
Gołkowice 49, 67, 68
Gorzyce 68
Gorzyczki 68
Gostyń 73
Góra 77
Górki Wielkie 86, 87
Górnośląski Park
Etnograficzny 49
Grabowa 38
Grodziec 87
Grzawa 77
Gwoździany 8

H

Herby Nowe 10

I

Imielin 75
Istebna 89

J

Jankowice 76, 79
Janów 28
Jasienica 84
Jastrzębie 60
Jastrzębie-Zdrój 68, 69
Jaworze 84
Jaworzno 57
Jaworzynka 89, 90
Jedłownik 67
Jeleśnia 93
Jezioro Czanieckie 81, 82
Jezioro Czernańskie 88
Jezioro Dzieckowice 75
Jezioro Goczałkowickie 70,
79, 80, 81
Jezioro Międzybrodzkie 81,
82
Jezioro Paprocańskie 74, 75
Jezioro Żywieckie 81, 91
Julianka 28

K

Kamieniec 16
Kamienna Góra 7
Kanał Gliwicki 18
Karchowice 17
Katowice 3, 40, 50-53,
70, 80
Kłobuck 7
Kobiór 75
Kochanowice 10, 11
Kochcice 10, 11

Koniaków 84, 89, 90
Koniecpol 30
Korbielów 93
Koszęcin 12
Kotulin 17
Koziegłowy 33
Koziegłowski 33
Kozy 82
Kroczyce 31
Krzyszowice 61
Krzepice 6
Krzyszowice 62
Kuznia Raciborska 59
Kuznica Stara 8

L

Lachowice 8
Lelów 30
Łędziny 75
Lgota Górna 33
Lipie 5
Lubliniec 11, 40
Lubomia 62, 67
Lyski 63

Ł

Łaziska Dolne 71
Łaziska Górne 71
Łaziska 68
Łąka 78
Łebki 10
Łubie 17
Łubowice 60

M

Maciejów 45
Maków 60
Miasteczko Śląskie 13,
15, 43
Miedary 16
Miedźna 77
Miedźno 6
Mijaczków 32
Mikołów 72, 73
Milówka 92
Mirów 30, 31
Mniszew 30
Modzurów 60
Mokra 6
Morsko 31, 35
Mstów 25, 26, 27
Mysłowice 40, 54, 55
Myszków 32, 33

N

Nakło Śląskie 14
Nędza 60
Niegowonice 36, 37, 38
Nierodzim 88
Niezdara 14

O

Ochaby Wielkie 87
 Ogródzieniec 36, 37
 Okradzionów 38
 Olsztyn 26
 Olszyna 10
 Ornontowice 70
 Orzesze 71
 Ostreżnik 29
 Ostropia 19

P

Palowice 64, 69
 Panki 8
 Paniowy 72
 PK Beskidu Małego 81, 82
 PK Beskidu Śląskiego 84
 PK Cysterskie Kompozycje
 Krajobrazowe Rud
 Wielkich 58, 61, 64
 PK Lasy nad Górną
 Liswartą 8, 9
 PK Orlich Gniazd 26
 PK Stawki 27, 28
 Parzymiechy 5
 Pasma Smoleńsko-
 -Niegowonickie 38
 Pawelki 9
 Pawłowice 78
 Piaseczno 31
 Piekary Śląskie 40, 41
 Pielgrzymowice 81
 Pietrowice Wielkie 60
 Pilchowice 20
 Pilica 36, 37
 Piła Pierwsza 8
 Pławniowice 18
 Podlesice 31
 Podzamcze 36
 Pogrzebień 62, 63
 Połomia 68
 Pomrożyce 35
 Porąbka 82
 Poręba 35
 Poręba k. Pszczyny 78
 Promnice 75
 Przeczyce 14
 Przewodzisławice 32
 Przyłek 30
 Przyrów 28
 Przystajń 8
 Przyszowice 20, 21
 Pszczyna 77, 78, 79
 Pszów 66
 Pustynia Błędowska 38
 Pustynia Siedlecka 28
 Pyrzowice 13
 Pyskowice 17

R

Racibórz 60, 61
 Radlin 65
 Radzionków 40
 Rajcza 92
 Ruda Śląska 45, 46
 Rudnik 60
 Rudoltowyce 76
 Rudziniec 18
 Rudy 59
 Rybnik 64, 65
 Rychwałd 91
 Rydułtowy 63

S

Sadów 11
 Sączów 14
 Siemianowice Śląskie 49,
 50
 Sieraków Śląski 9
 Siewierz 34
 Simoradz 87
 Skąły Kroczyckie 31
 Skąły Rzędkowickie 11
 Skoczów 86, 87
 Sławków 60
 Sławków 39
 Smoleń 37, 38
 Sokole Góry 27
 Sopotnia Wielka 93
 Sosnowiec 40, 55, 56
 Sośnicowice 20
 Sól 92
 Strumień 80, 81
 Strzemieszyce Wielkie 38
 Studzionka 78
 Strzybnik 60
 Suliszowice 32
 Syrynia 49, 50
 Szalsza 18
 Szczekociny 30
 Szczyrk 85, 89

Ś

Świerklaniec 14, 41
 Świętochłowice 46, 47

T

Tarnowskie Góry 15, 16,
 43
 Tapkowice 14
 Toszek 17
 Truskolasy 8
 Turza Śląska 67
 Tworków 62
 Tworóg 12
 Tychy 73, 74

U

Udórz 37
 Ujsoly 92
 Ustroń 87, 88

W

Wąsosz Górny 7
 Węgierska Górka 92
 Wielowieś 17
 Wierzbie 11
 Wilamowice 81
 Wilcza 20
 Wilkowice 84
 Wisła 80, 88, 89
 Wisła Mała 78
 Włodowice 31
 Wodzisław Śląski 66, 67
 WPKiW 48
 Wola Kocikowa 37
 Wola Libertowska 37
 Woszczyce 71
 Wryry 14, 73

Z

Zabrze 43, 44, 45
 Zalew Chechło-Nakło 13
 Zalew Ostrowy 6
 Zalew Porajski 33
 Zalew Przeczycko-
 -Siewierski 34
 Zalew Rybnicki 63
 Załęczański PK 5
 Zamarski 86
 Zawiercie 35
 Zawiść 71
 Zbiornik Dzierżno Małe 17
 Zbiornik Gazdówka 8
 Zbiornik Kozłowa Góra 14
 Zborowskie 9
 Zbrosławice 16
 Zebrydowice 81
 Złoty Potok 29
 Zrębice 26
 Zwardoń 90, 93
 Zwonowice 63

Ż

Żabie Doły 41
 Żarki 32
 Żarki-Leśniów 32
 Żernica 20
 Żarnowiec 37
 Żory 69
 Żywiec 80, 89, 91
 Żywiecki PK 90, 91

- Beskidy Śląski, Żywiecki, Mały – W. Krygowski 1978
- Beskidy Śląski, Mały, Żywiecki i Makowski – S. Figiel, A. Niedzwiedz, W. Stańczyk, A. Warzecha, Bielsko-Biała 2002
- Fortyfikacje Obszaru Warownego „Śląsk” – red. zbiorowa, Piekary Śląskie 2006
- Górnośląskie Koleje Wąskotorowe – K. Sojda, J. Halor, Bytom 2003
- Górny Śląsk – J. Drabina, Wrocław 2002
- Górny Śląsk – M. Szoltysek, Bielsko-Biała 2005
- Górny Śląsk – Ziemia nieznaną – R. Kucia, D. Głazek, Katowice 2002
- Górnośląskie zamki i pałace. Województwo Śląskie, Opole 1999
- Informator. Park Krajobrazowy Orlich Gniazd, Stawki, Załęczański – A. Chmielewska, E. Żurek-Oleś, A. Kania, P. Wójcik, Będzin 2005
- Informator. Park Krajobrazowy Beskidu Małego, Będzin 2003
- Informator. Park Krajobrazowy Beskidu Śląskiego, Będzin 2003
- Informator. Żywiecki Park Krajobrazowy, Będzin 2003
- Jurajskie niespodzianki – J. Pleszyniak, Katowice 2008
- Leksykon zabytków architektury Górnego Śląska – J. Pilch, Warszawa 2008
- Leksykon zamków w Polsce – L. Kajzer, S. Kołodziejski, J. Salm, Warszawa 2004
- Miasta na co dzień i na weekend. Seria przewodników: Bytom, Dąbrowa Górnicza, Gliwice, Mikołów, Mysłowice, Sosnowiec, Tarnowskie Góry, Zabrze – J. Pleszyniak, Katowice 2005-2008
- Montes Tarnovicensis – pismo historyczne, Tarnowskie Góry 2000-2008
- Osobliwości przyrodnicze województwa śląskiego – pod red. W. Włocha, Katowice 1999
- Turystyczno-Krajoznawczy Przewodnik po Województwie Śląskim – S. Berezowski, Katowice 1937
- Województwo Śląskie. Przyroda, gospodarka, dziedzictwo kulturowe – R. Dulias, A. Hibszer, Kraków 2004
- Województwo Śląskie. Informator turystyczny – E. Wieczorek, Katowice 2007
- Zamki i pałace Donnersmarcków – J. Krawczyk, A. Kuzio-Podrucki, Radzionków 2002
- Zamki Jury i ich okolice – J. Pleszyniak, Katowice 2007
- Zespół Parków Krajobrazowych Województwa Śląskiego – J. Mastaj, Będzin 2007

Przy opracowaniu przewodnika autor korzystał także z informacji oraz zdjęć przekazanych przez osoby prywatne, instytucje, organizacje oraz urzędy miast i gmin, za co wszystkim serdecznie dziękuje.

SPIS TREŚCI:

Śląskie. Pozytywna energia / Województwo śląskie	3
W dolinach Liswarty i Kłodnicy	4
Północno-Zachodni Region Województwa Śląskiego	
Jurajskie zamki i skały	22
Północno-Wschodni Region Województwa Śląskiego	
W sercu Aglomeracji Górnośląskiej	40
Środkowy Region Województwa Śląskiego	
Cysterskie Kompozycje i dolina Odry	58
Środkowo-Zachodni Region Województwa Śląskiego	
Pośród dawnej Puszczy Pszczyńskiej	70
Środkowo-Wschodni Region Województwa Śląskiego	
Beskidzkie krajobrazy	80
Południowy Region Województwa Śląskiego	
Indeks	94
Ważniejsza literatura	96

WOJEWÓDZTWO ŚLĄSKIE – regiony turystyczne

ISBN 978-83-60503-74-4
Egzemplarz bezpłatny

PROGRAM REGIONALNY
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ ROZWOJU REGIONALNEGO

